182

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00534153 (L)

2012

Anna Pomkeburg

В.1038

ДНѢСТРЯНКА.

АЛЬМАНАХЪ

СЪ КАЛЕНДАРОМЪ

на рôкъ звычайный

1877,

ВЫДАНЫЙ

накладомъ руского Товариства „Академич. Кружокъ у Львовѣ“

а заходомъ

Ивана Белея, Антона Дольницкого, Володимира Левицкого и Ивана Франка.

У ЛЬВОВѢ, 1876.

Зъ друкарнѝ Товариства имени Шевченка

пôдъ зарядомъ Фр. Сарницкого.

51

Збірка М. С[illegible]ка

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ И-35438

И25498

Оглавъ.

А) КАЛЕНДАРЬ.

сторона

Календарь на рôкъ 1877 . . . . . I—XXII.

Б) АЛЬМАНАХЪ.

1. Бѣдный Романъ, оповѣданье Ивана Нетого 1
2. Омелія, поэма Евг. Згарского 8
3. Сельскій весняній образки С-ского, перекладъ Ром. Розм. . 13
4. Стрѣлець Шîллера, перекладъ Пюрка 21
5. Два приятелй, оповѣданье Джеджалика 22
6. Молодôй Руси, стихъ Бѣлокерницкого 32
7. Сѣмнадцятй и двадцять-першй уродины Шварца, перекл. Надежды 33
8. Сподѣванка, перекладъ Пюрка 50
9. Нездара, Бретъ-Гарта, перекладъ П. Кумановского . . 52
10. Лесишина челядь, Джеджалика 57
11. Хрестъ Чигиринскій, поэма Франка 64
12. Институтка, Марка Вовчка 66
13. Щаслива, поезія М. П. 98
14. Повѣнь, Емиля Золя 99

Бѣдный Романъ.

Оповѣданье.

.....

Не було у мене бôльшои пріятности и роскоши на вакаціяхъ якъ закинути рушницю черезъ плечи́ и по цѣлыхъ дняхъ шибати собою по лѣсахъ, зрубахъ та дубровахъ. Непонятный шумъ ялиць та букôвъ, щебетъ птичокъ, игра лелій и незабудькôвъ съ повѣвомъ вѣтру, и журчанье потока або тихои кернички говорили до молодои души́ моеи языкомъ чарôвъ и чудесъ, якого я за́ цѣлый шкôльный рôкъ ни́ зъ устъ професора математики, ни́ фи́лологіи ни́ исторіи и разу не чувъ... Кôлько то снôвъ золотыхъ переснивъ я тогды въ обнятьяхъ природы, кôлько фантазій выснувала душа моя!...

Разъ наскитавшися такъ кôлька годинъ по лѣсѣ и утомившися ходомъ, положився я въ тѣни крѣслатого бука, щобъ трохи охолодитися и ôтотхнути! Но лишь успѣвъ я выгôдно протягнутися, учувъ я за собою шелестъ листья въ корчахъ и чiись кроки.

— Слава Исусу Христу!

— Слава во вѣки!

Бувъ то побережникъ Михайло. Лице огорѣле, щоки худи́, вусъ снопистый, очи быстри́, гей у сокола.

Здôймивъ капелюхъ, повязану шнуркомъ рушницю попеставъ въ долоняхъ и оперъ о дерево, а самъ кланяючись добросердечно просивъ мя вступити та загостити до его недалекои хатины.

Ей Богу, я не знаю, чи есть въ свѣтѣ що ревнѣйшого якъ гостинно́сть нашого мужика! Ей просто не можна опертись. Я отже вставъ, хвативъ рушницю, перекинувъ черезъ плечи́ и по хвили сидѣвъ уже передъ хатою Михайла въ тѣни роскôшнои липы, гощеный кваснымъ молокомъ, хлѣбомъ и масломъ та сердечною радостію хозяина.

Передъ хатою, стоявшою недалеко лѣса, стелився прекрасный видъ, но якоись мелянхолiйнои прелести. Середъ буйнои травы розложився густый, темный ôльховый гай. Край него, не далеко ôтъ шумячои млынôвки стояла невелика, зеленою муравою вповита могила; на могилѣ виднѣвся крестъ деревляный, похиленый, поросłый мохомъ, осѣненый тѣнею березы задуманои и самотнои, якъ будьтобы кождый листочокъ еи слезава, печальна згадка давила.

Ударивъ мене тотъ видъ.

— Що то значитъ той крестъ на могилѣ? спытавъ я Михайла.

— То, паничу, бѣдный Романъ, що бувъ побережникомъ передомною, тутъ лежитъ. Господи помяни его душу въ царствѣ своему!... ôтповѣвъ Михайло.

— Та чомужь ôнъ бѣдный? допытувався я дальше.

— Та тому отъ бѣдный, що черезъ цѣле житье не знавъ нѝ гаразду нѝ спокою. Коли паничева ласка послухати, то розкажу про его бѣду.

И Михайло розказавъ менѣ подрóбно цѣлу исторíю житья свого попередника, съ котрою я зновь дѣлюсь теперь съ честнымъ читателемъ.

Не богатѝ були родичѝ Романа, но и не дуже бѣдни. Було бо у нихъ пóвъ доброго грунту и хороша сѣножатка, хата нова, стодола порядна, була и шопа и хлѣвы выгóдни для худóбки, а хоть по свѣтлици увивалося четверо дрóбныхъ дѣточокъ, то все таки не бракло нѝколи „насущного хлѣба“, бо старый Максимъ бувъ газда запопадчивый, статочный, тверезый, рукъ не загинавъ и у дѣдича бувъ въ великихъ ласкахъ. Бувъ навѣть нѝбы вѣрникомъ або гуменнымъ въ панскому дворѣ, бо якъ дѣдичъ де зъ дому выѣздивъ, то цѣлый фóльварокъ здававъ на него и всѣ ключѝ óтъ будынкóвъ и óтъ шпихлѣра лишавъ въ его рукахъ.

Межи дѣтворою Максима найкрасшíй бувъ Романъ. Хлопець, гей писанка! Волосъ кучерявый, оченята чорнѝ, гей теренъ, а личко кругленьке, здорове и румяне, що казавбысь панска дитина, выплекана незнати въ якихъ выгодахъ та достаткахъ. Тожь разъ, коли дѣдичка, будучи въ огородѣ узрѣла го, якъ вертавъ съ близнятами зъ поля, куда татови полуденокъ носивъ, прикликала го до себе, погладила, дала кусникъ цукру а довѣдавшись, чий óнъ, наказала Максимови, щобы кождои днины присылавъ свого хлопця до двора бавитись съ ей сынкомъ Казьомъ.

Дѣдичъ мавъ лише ту одну дитину и розщибався за нею, якъ за окомъ въ головѣ. Трое дѣтей бо уже поховавъ, а и тото якесь було марне и не дуже здорове. Тожь хухали, якъ то кажутъ, въ дворѣ на него, щобы ёму що злого не сталося, а коли разъ Казьо въ ночи заслабъ, то дѣдичъ не пытаючи, що на дворѣ невѣдь, слота та плюта, самъ ажь три милѝ за докторомъ ѣздивъ — такíй бувъ неспокóйный за его здоровье.

По воли панскóй ходивъ Романъ що дня до двора бавитися съ малымъ паничомъ. Казьо полюбивъ его, гей свого брата. Навидѣвъ его и дѣдичъ и дѣдичка, черезъ що и старому Максимови гаразду дѣялося, бо не одна ласка упала на него зó двора. Нѝ лѣсомъ, нѝ пашею, нѝ передновкомъ не журився. Но — бѣда не спитъ.

Було то на самого Спаса. Дѣдичка сидѣла на ґанку съ книжкою, а передъ нею оба хлопцѝ бѣгали по подвóрью и кидали камѣнцями до цѣли. Нехотячи трафивъ якось Казьо Романа въ голову такъ, що его то таки добре заболѣло. Романъ бувъ правда, доброго серця, но живый и опалистый. Думаючи, що то паничъ нарокомъ его ударивъ, розсердився и въ першóмъ болю и злости вхопивъ зъ землѝ кусникъ острого черепа и кинувъ нимъ на дѣдичового сынка такъ нещасливо, що трафивъ того въ саме око. Хлопець зайшовся óтъ плачу и закровавленый упавъ безъ памяти, гей неживый, на землю. Зазрѣла тото дѣдичка, прилетѣла до сына и съ розпукою заломала руки, бо праве око Казя було цѣлкомъ выбите а кровь потокомъ текла. Спамятався и Романъ и заревѣвъ не своимъ голосомъ, кинувся на землю, грызъ траву зъ розпуки и ставъ всѣмъ до нóгъ припадати и цѣлювати та прощенья просити, — но що то уже помогло! Прибѣгъ и дѣдичъ зъ саду, а коли увидѣвъ одинака въ крови съ выбитымъ окомъ и о всѣмъ ся довѣдавъ,

то розбѣшеный и въ страшнôмъ жалю казавъ Романа выкинути за браму и уже не хотѣвъ видѣти бôльше на очи анѝ его анѝ старого Максима. А коли одного разу Максимъ мимо панского заказу въ дворѣ показався — а було то власне въ день, якъ привезеный зô Львова докторъ сказавъ, що на око Казя нема ратунку — згрыженый дѣдичъ увидѣвши ёго, впавъ въ скажену злôсть и лютôсть, збивъ го страшенно и ôттакъ збитого казавъ выкинути передъ ганокъ на смѣхъ двôрскои челяди и на людску публѝку.

Старый Максимъ, котрого вся громада цѣлымъ селомъ поважала и шанувала, взявъ собѣ ту зневагу такъ до серця, що поволѣкся просто до корчмы и такъ ся спивъ, що мусѣли го до дому ажь нести, бо самъ не мôгъ уже зайти, — а коли вытверезився, то не вставъ уже бôльше; зъ згрызоты зъ причины панскои бôйки и перепою горѣвкою, занепавъ въ тяжку горячку а до третёи добы и сконавъ.

Лишилася по нему вдова съ чётырма дрôбными дѣточками; а всѣ въ селѣ показували пальцями на бѣдного Романа и говорили: „ôнъ убивъ тата!“ — И нѝкто ôтъ тои хвилѝ анѝ погладивъ, анѝ приголубивъ, анѝ попестивъ, анѝ усмѣхнувся до него — а бѣдного Романа, у котрого серце було добре и мягке, кололо то мовьбы ножами и попершій разъ пôзнавъ, якъ то болитъ дуже погорда людей.

Рôсъ отже самотный и сумный, а хоть дѣти зъ села горнулися до него а й люде потôмъ радо тулилибы го були до себе, то всежь ôнъ обходивъ ихъ, утѣкавъ ôтъ кождого, не заходився съ нѝкимъ, но брався, якъ мôгъ, до роботы и помагавъ матери.

Тече вода, минаютъ лѣта а съ лѣтами забуваеся поволи все та затираеся въ памяти хотьбы и яке тяжке горе, хотьбы яке нещастье, хотьбы и яка пригода!... Затерлося ôттакъ съ лѣтами и тото; въ селѣ наставъ иншій дѣдичъ, а зъ дѣтвака Романа выгнався лелѝнь рослый якъ ялиця, емкій, хорошій, робучій и статокъ. Шанувавъ старшихъ, обходивъ матерь тожь, и всѣ ёго любили, газды и газдынѝ, а дѣвчата щирили зубы до него, и смѣхомъ и моргами и спѣванками надили до себе.

Коли старшій братъ его приставъ на грунтъ въ сусѣднôмъ селѣ, сестры поôтдавалися а Романъ самъ лише на грунтѣ съ старою матерію лишився, выславъ ôнъ въ сваты до чорнобровои Гандзи, доньки Семена, найпершого богача въ селѣ.

Семенъ не ôтказавъ а Гандзю якъ бы медомъ помастивъ, бо такои уроды и подобы, такои красы, такихъ буйныхъ кучерѣвъ, такихъ очей соколиныхъ, такого росту и стану та такихъ спѣванокъ якъ у Романа — не найшовбы и за семимъ моремъ.

За мѣсяць ôтбулося весѣлье.

Но Романъ уродився вѣдай на бѣду.... Такъ отъ, черезъ Гандзю придбавъ ôнъ собѣ тяжкого ворога. Въ селѣ бувъ урльоцникъ, уланъ, нероба и великій ледащо, котрому подружье Романа съ Гандзею кôсткою въ горлѣ стало та всѣ его мысли и намѣры перегородило.

На толокахъ, музыкахъ, вечерницяхъ ласився до Гандзи и гадавъ, що она, а ще бôльше вёно еи, не мине ёго. Увидѣвши однакъ, що его цѣлый захôдъ пропавъ, — зненавидѣвъ Романа смертельно. Упившися разъ пôдъ вечеръ въ корчмѣ, коли му розумъ уже добре зачемеру-

шило и закрутило, прийшла му гадка погана, лукава, діявольска... Тверезый бо такого не выгадае!

Пôшовъ сейчасъ зъ корчмы до дому, взявъ пйстолетъ, що съ собою зъ войска принѣсъ, набивъ порохомъ и просомъ и засѣвъ при дорозѣ въ корчахъ — а коли Романъ по заходѣ сонця съ косою весело посвистуючи, до дому квапивъ, стрѣливъ до него зачаеный изъ за корча и — цѣлый набôй всадивъ му въ лице. Бѣдный Романъ ôтлежавъ кôлька недѣль въ постели въ несказаныхъ мукахъ, а коли подужавъ, ставъ гей не той; лице попорене и пошрамоване, дзюбате, видѣвъ лише на одно око а до того выкрывило му уста.

— То кара за тата и молодого панича! — говорили люде. А Романъ нйчо не говоривъ, заперъ свôй бôль въ серци и ôтдався тѣломъ и душею тôлько однôй працѣ.

Нйкто не знавъ, кто такъ дуже Романа скривдивъ, а хоть ôнъ самъ и другй мали пôдозрѣнье на улана, не можна було однако ставити его передъ судъ, бо було уже темно, коли ся то стало и нйкто го на горячôмъ учинку не зловивъ.

Ôтъ тои хвилй бѣдный Романъ бувъ дуже нещасливый. Ему казалося, що жѣнка ёго уже не любитъ, що всѣ смѣются зъ него и що люде его оминаютъ, що небо и земля покрылися великимъ чорнымъ рантухомъ, що сонце и мѣсяць и звѣзды погасли. Стративъ ôнъ охоту до роботы, змарнѣвъ, тяжкій смутокъ, що вселився въ его душу, гонивъ го зъ дому и Романъ бурлачився по лѣсахъ, безъ миру въ груди, съ розпукою въ серци...

Разъ вертавъ уже пôзно пôдъ нôчь до села: кровава луна освѣчувала му дорогу. То горѣла его хата а въ хатѣ — була жѣнка и дитина. Добѣгъ ôнъ до своеи хаты, кинувся мовь божевôльный въ огонь, впавъ черезъ бухаючй головнй и жаръ до коморы, но уже було за пôзно. Безталанна Гандзя успѣла тôлько выкинути дитину на городъ, где трохи потовчену, но живу найшли — сама згорѣла...

— Кобы Романъ бувъ сидѣвъ дома, булабы бѣдна Гандзя не зôйшла такъ марне зô свѣта! — говорили свахи, кумы и сусѣдки. Убивъ жѣнку, окаянный Романъ!

Въ кôлька день потôмъ забрала стара мати Романа въ опѣку немовлятко, а Романъ рыдаючи тихо, копавъ грôбъ для молодои своеи жѣнки.

Настала зима. Въ зимѣ сидѣвъ разъ Романъ коло печи и остривъ сокиру. Въ печи горѣла ватра — за печею заколысувала старенька мати его — дитину, выводячи дрожачимъ голосомъ думки, ревнй, якъ серце Русина, печальнй, якъ его житье и доля... Въ тôмъ ôтчиняются дверй и до хаты влѣтае пьяный уланъ.

— Наваривъ я тобѣ уже разъ кашй! назначивъ я тебе собако! кликнувъ мовь бѣсноватый, — но то ще замало, бо ненавиджу тя якъ пекло! — и скочивъ до перепудженои старухи и хотѣвъ выдерти у неи дитину, котру та до себе съ страхомъ тулила.

На той видъ страшна лютôсть розôбрала Романа. Скочивъ, якъ навѣдженый, хативъ напастного урльопника за груди и хотѣвъ выкинути зъ хаты, но коли той ставъ недаватися, хопивъ Романъ за сокиру и непамятаючи себе, рубнувъ улана въ голову.

Ставъ крикъ — збѣглися сусѣды, уланъ съ розчерепленою головою лежавъ на земли и топився въ крови. Вынесли ёго на двôръ и пôслали по доктора, но нйчо не помогло — на другій день сконавъ.

Романа засудили до кримйналу.

* *
*

Коли по ôтбутôй карѣ вернувъ до села, блѣдый, марный, постарѣлый, оброслый и доходивъ до своеи хаты — скоро зазрѣвъ и пôзнавъ ю здалека, впавъ на колѣна, вытягнувъ до неи руки якбы до святои иконы и обмывся горячими слезами. Уцѣлювавши святу земленьку, вставъ, и спираючись на палицю зближався поволи до своеи садибы.

Хата була забита дошками, стрѣха подѣравлена, лише огородъ управленый. — Сонѣчко свѣтило ясно, на плотѣ и погнилôмъ даху щебетали и цвѣрѣнкали весело воробчики, по огородахъ роздавались пѣсни та регôтъ дѣвчатъ.

Выйшовъ на дорогу и съ стисненымъ серцемъ пытавъ за матерію, за дитиною. Показали му на недалекій цвынтарь на горбочку коло церкви. Мовь косою пôдтятый заточився и упавъ, — а коли го пôднесли и пôзнали, никто не пожаловавъ его — убійцй батька и жѣнки!

— „Кримйнальникъ! розбôйникъ!“ шептали бабы и дѣти вокругъ него. Нйкто не запросивъ его до себе въ хату, нйкто не знавъ, що ся дѣяло въ его бѣдноô души. . . .

Но ôнъ ничо не говоривъ, не жалувався, не нарѣкавъ. Ôтмовивъ молитву передъ воротами цвынтаря и вернувъ до хаты. Выломавъ дошки и вôйшовъ до середины; стухлый и вохкій воздухъ огорнувъ его. Усѣвъ на лавѣ, пôдперъ голову на руки и довго, довго сидѣвъ мовь скаменѣлый. Въ тôмъ розгономъ Хитрый до хаты, великій песъ кудлатый, котрого замолоду кормивъ, и ставъ радôсно ôнъ скомлѣти, леститись, скакати и тѣшитися. Ôнъ одинъ пôзнавъ го, одинъ привитавъ его сердечно въ пустыхъ стѣнахъ хаты. . . .

* *
*

Романъ продавъ ґрунтъ, покинувъ село и ставъ на службу за побережника, бо не хотѣвъ здыбатися съ людьми, котрй го ненавидѣли и нимъ ся мерзили.

Въ лѣсѣ съ товаришемъ Хитрымъ и товаришкою рушницею вѣвъ ôтрадне житье, окруженый зеленью и тихимъ шумомъ деревъ.

Тутъ сонѣчко свѣтило ясно и грѣло тепло, — тутъ ôтдыхавъ чистымъ воздухомъ, тутъ не гордили птички нимъ такъ, якъ люде, бо коли усѣвъ въ корчахъ лѣщины, окружаючои ёго хату, спѣвали му прекрасно и часто и довго. Но коли смеркомъ вернувъ и розпаливъ огонь въ печи, ставало му безъ людей маркотно, тужно и единою его потѣхою бувъ Хитрый, котрый цѣлый день и всюда съ нимъ волочився, а въ вечеръ у нôгъ его лягавъ. Тожь звернувъ теперь Романъ на него цѣлу свою любовь и душу — дѣлився съ нимъ стравою, стеливъ му мягку постель коло себе, бесѣдувавъ съ нимъ по цѣлыхъ вечерахъ, а вѣрный псиско, мовьбы розумѣвъ его, кивавъ головою, форкавъ носомъ и махаючи хвостомъ, быстро дививъ Романови въ очи.

Такъ минувъ цѣлый рôкъ. Романъ освоився съ своєю долею и бувъ радъ зъ дружбы Хитрого и свого лѣсового житья, а поволи и люде стали до него зближатися съ добрымъ привѣтомъ та щирымъ словомъ.

Одного вечера вертавъ Романъ зô двора и нѣсъ торбину зъ грôшми, даными паномъ на выплату трачѣвъ та рубачѣвъ въ лѣсѣ. Ишовъ собѣ поволи перевѣсивши рушницю, а що вечеръ бувъ теплый и ясный, а до кола вонь зѣлья и цвѣтôвъ, и лѣсъ шумѣвъ урочо: розвеселѣла его душа, и по першій разъ по довгихъ лѣтахъ завѣвъ веселу спѣванку. Покурюючи люльку ишовъ собѣ звôльна — Хитрый за нимъ, полюючи по дорозѣ на мухи.

Выйшовши на лѝнію, спостерѣгъ Романъ на псѣ велику неспокôйнôсть.

Хитрый муркотѣвъ дивными голосами, то бѣгъ на передъ, то назадъ вертавъ, спинався на груди, а коли Романъ станувъ, щобы набити свѣжу люльку, песъ вернувся скоро и пôгнавъ тою самою дорогою, ôтки прiйшли. По хвили вернувъ а узрѣвши, що панъ его пустився ити дальше, ставъ зновь свое доказувати.

Притôмъ очи его свѣтилися такъ немилымъ блескомъ, що то застановило Романа и въ души его породилася страшна гадка, чи не дôставъ Хитрый скаженицѝ? Бо спека була велика, а въ дворѣ бувъ недавно свѣжій выпадокъ.

Прiйшли надъ потôкъ, где треба було брôдъ переходити. Хитрый анѝ рушь ити въ воду; на морду выступила легка пѣна, ставъ скавулѣти, а коли Романъ пускався въ воду, скочивъ на передъ него и кинувся му на груди.

Романъ станувъ, здôймивъ рушницю зъ плечій, приложивъ, вымѣривъ дрожащою рукою и. . . стрѣливъ. Скрôзь дымъ видѣвъ, якъ бѣдна собака заточилася и упала. Романъ не оглядаючись перейшовъ брôдъ и съ жалемъ въ серци покапивъ до дому.

Прiйшовши до хаты и усѣвши въ кутъ на ослонѣ, заплакавъ мовь дитина. Отерши рукавомъ слезы, вставъ и хотѣвъ сховати панскѝ грошѝ до скринѣ — та до грошей, грошей не було. И теперь ажь пригадавъ собѣ, що лишивъ торбину въ лѣсѣ на пни, где бувъ присѣвъ, щобы троха спôчнути, теперь ажь зрозумѣвъ цѣлу свою страшну помылку съ Хитрымъ.

Зôрвався якъ божевôльный, полетѣвъ въ лѣсъ — ставъ надъ потокомъ, но песа уже не було тамъ. Видѣвъ лише слѣдъ крови на травѣ, пустився за слѣдомъ и прийшовъ на тото мѣсце до пня, на котрôмъ спочивавъ. На пни лежала торбина зъ грôшми, передъ нимъ здыхаючій Хитрый.

На видъ Романа звело псище голову зъ радости, хотѣло встати, махнуло хвостомъ, — но не мало уже силы. Романъ кинувся на него, ставъ обôймати, голубити, цѣлювати, оглядати рану; Хитрый полизавъ му руку, глянувъ ще разъ жалôсно въ очи, а за мѝнутку мертва голова его ударила безсильно о сухій пень . . .

Романъ зôрвався съ розпукою зъ земли, ставъ мыкати волосье на головѣ, то плакавъ якъ дитина, то ревѣвъ якъ вôлъ. Кинувся на тѣло Хитрого; уже було скостенѣло. Схопився зновь, проклинавъ самъ

себе и свою долю, хвативъ судорожно за дуба и ставъ нимъ трясти зъ цѣлои силы, взявъ зъ пня торбину, кинувъ нею о землю, зновь пôдôймивъ, зновь кинувъ, и толочивъ съ лютостью ногами.

А якъ нôчь запала, сховавъ грошѝ и вернувъ до хаты. Взявши рыскаль опять пôшовъ въ лѣсъ, где лежавъ Хитрый.

Нôчь була чудесна, ясна и мѣсячна. Зъ ярмарку вертали люде до села а йдучи по пôдъ лѣсъ, чули, що ктось плаче и заводитъ. Пôдôйшли близше — то бѣдный Романъ хоронивъ тѣло послѣднёго свого товариша и пріятеля.

* *
*

Наспѣвъ 1854 г. а съ нимъ багато нещастья, слезъ, — лютився голодъ, лютилася вôйна, и страшный допустъ божій — холера.

Було то середъ лѣта. Спека и воздухъ душный, якъ будьтобы передъ бурею а тяжкій, якъ олово. Сонце свѣтитъ, на поляхъ фалюются колосы и всюды урожай, а однакъ серце и грудь давитъ обава — чи не впиваеся въ себе ядъ убиваючои отруи? Чи въ вони цвѣтôвъ не крыеся та смерть страшна, що якъ скрытоубійця порывае тихцемъ свою жертву въ смертоносни обнятья?

На кождôмъ цвынтари росло съ кождымъ днемъ не мале число свѣжихъ могилъ; отець оплакувавъ сына, донька маму а неразъ цѣлѝ родины падали мовь колосье пôдъ серпомъ, пôдъ кощавою рукою заразы. Тяжкій зойкъ, страшный, якбы зъ однои груди роздався по краю — кожда бо хвиля казалась выдертою неминуемôй смерти. Отцѝ духовни лише съ крестомъ въ рукахъ ходили съ ôтрадою и потѣхою и ôтпускали грѣхи вольни и невольни въ имя милосердного Бога.

Очунявъ тогды и нашъ Романъ. Взявъ костуръ въ руки, наладивъ торбу, набравъ ялôвцю, перевѣсивъ черезъ плечѝ и покинувъ лѣсъ.

Ходивъ по семъ хата ôтъ хаты, тихій, болѣючій и страдаючій — а однакожь съ словомъ потѣхи на устахъ, ратовавъ и помагавъ хорымъ, где мôгъ, и не одного спасъ ôтъ смерти — поки ажь самъ не занепавъ....

Заволѣкся недалеко своеи хаты; конаючи въ тяжкихъ судорогахъ просивъ, щобы го не вносили до хаты, но дали умерти на свѣжôмъ воздусѣ.

А коли сконавъ, поховали го пôдъ лѣсомъ. Добрѝ люде высыпали могилу и поставили памятникъ.

Бѣдный Романъ!...“

Иванъ Нетой.

ОМЕЛІЯ.

поэма.

I.

Послухайте добрі люде,
Скажу вамъ пригоду:
Жило колись красне дівча,
Изъ панского роду.
Була така гарна панна,
Учена письменна,
Якъ у цвіту пупъночка
Малою пещена.
Она зросла не въ полотнѣ,
Въ крамовыхъ наборахъ,
Якъ та пава въ кружку панôвъ,
Гостилась по дворахъ.
Ажъ лукава смерть настигла
До двора въ гостину,
Взяли неньку, поховали
Въ сыру домовину.
Лишила ся сиротою
Бѣдна Омелія,
Якъ на полю самотою,
Молода лилія.

Добра дівчинь не мае
Хотьбы въ якôмъ статку,
Якъ скоро лишь пострадае
Рôдну неню матку.
Пострадае тую душу,
Тое чуле око,
Тое серце, що любило
Тихо, а глубоко.
Тіи руки, старі руки
Що мыли, чесали,
Що у добру для науки
Крестомъ знаменали.
Що зъ устъ собь ôтнимали
А дали дитинь,
Въ бѣле шматье уберали
И на будньй днинь.
Гôрько сиротъ дівчинь,
Що не чуе слова:
„Доне моя, серце мое!
Рости мнѣ здорова,
Рости така якъ тополя
Гнучка и высока;
Стережу тя моя пташко,
Якъ въ головь ока.“

Не минуло ще и року,
Якъ гаразд розбився,
И якъ отець найшовъ другу,
Въ другôй залюбився.
Що зовиця, то не мати...
Ще для пасербиці...
Для рослои, треба дбати,
Якъ для ôтаниці.
Въ свою пору покупити
Хороше убранье,
Та мѣжь людьми приспорити
Щасливе вѣнчанье.

Омелія невидала,
Ні людей, ні свѣта,
Ôтъ никого нечувала
Доброго совѣта.
Для неи свѣтъ — пустй стѣны,
Якъ бы для черниці,
Не зазнала перемѣны,
Якъ пôстъ, такъ мясниці.
Прийшло, ѣдутъ на гостину,
Сирота съ журбою
Любо проситъ: „пань матко!
Возмѣтъ мя съ собою!“

— Скаменѣлабъ! по що тебе
Брати межи люде?
Нехай тебе тая возме,
Що тисла при груди,
Що такую розпестила
Нінащо нездалу;
Лучше булабъ загирила
Тебе пусту зъ малу.

Злускотѣла, посварила,
Тай саму лишила.
А бѣдная пасербиця
О тôмъ и не згане,
Що надъ невь милосердится,
Скоро тôлько гляне,
Одна проста душа въ дому
Боса, въ полотнянць,

Що не сповѣсть ся нѝкому
Якъ снитъ о панянцѣ.

II.

Любовь стямитись не знае,
Незнае границѝ,
И мѣжь людьми такъ буяе,
Якъ воздухомъ птицѝ.
Незнае, що изъ простого,
Зъ высокого роду,
Не зважае, що убого,
Нѣ на пусту моду.
Якъ прокинется душею,
Горитъ, невгасае,
А що? якѝй кѝнець съ нею?
Про то и недбае.
Забуває свѣтъ и люде,
Все за чимсь банує:
Тѝлько зъ тымъ носитись буде,
Въ чѣмъ ся залюбуе.

А бувъ въ дворѣ за наймита
Хлопець уродливый;
Той погадавъ: „За що терпитъ,
Боже милостивый,
Сья панночка сиротою
Таку лиху долю?
Гей! гей! кобы я мѝгъ мати
Двѝръ свѝй — панску волю!...“
И бувало ѝнъ самъ одинъ
За панночку тужитъ,
Лишь ѝнъ одинъ, хоть не каже,
Щиро для ней служитъ.

Срѣбло, золото въ дарунки
Купуютъ панове;
Чи взыскаютъ ними серце
Щире и здорове?
Проста любовь не садится
На золотѝ дары.
Що найкрасшѝ, найрумяншѝ
Яблока до пары,
Або ягоды суницѝ,
Зъ зеленого лугу,
Для любои красавицѝ,
Подаритъ другъ другу.
Не минулася недѣля,
Не минуло свято
Щобъ не подавъ панѣ Андрѣй,
Щиро не богато,
Свого простого дарунку,
Зъ лугѝвъ та зъ лѣщины,
Та тѣшився, якъ бувъ радо
Принятъ ѝтъ дѣвчины.

Каже Андрѣй, слуга вѣрный,
Щирый уродливый:
— Ей панночко, зазулечко!
Якѝ вы, якѝ вы,
Хоть на панство уродились,
Якѝ нещасливѝ.“

Подивилась Омелія
Чорными очима,
Пробудилась въ ей серцю
Жажда невгасима.
Пробудилася, банує,
Не знае, що хоче,
Стали тоскою для неи
Безсонныи ночи.

„Предсѣнь, шепче на самотъ,
Душечка найшлася,
Що со мною сиротою,
Такъ щиро сплелася.“

III.

Насупилась вража мати,
Стала трѣскотѣти:
„Що се таке исъ наймитомъ
Якѝ то совѣты?
Чи видавъ кто таку ганьбу
Щобы панна зъ двору,
Не цуралась съ простымъ хлопомъ
Вести розговору?
Не цуралася дарункѝвъ,
Пустои утѣхи,
Зъ такихъ грубыхъ рукъ приймати
Яблока, орѣхи?

Пѝшла, ѝтцю доложила.
Той ставъ дорѣкати:
„Имя мое знечестила —
Прожену тя зъ хаты!“
Слугу, хоть бувъ добрый, вѣрный,
Побивъ тай ѝтправивъ,
Нещасливу Омелію
Спокою позбавивъ.

Тиха, лагѝдна бувае
Дѣвоча природа.,
Заякъ серця не смущае

Лукава незгода,
Заякъ голова безъ болю
Легка и весела,
Свое щастье, свою долю
Сама собѣ сплела.
И нѣкто ей неторочитъ
Солодкого раю,
Лютый морозъ не заскочитъ
Зеленого маю.
Алежь дѣвча загуканє,
Чуле и съ розумомъ,
Гине, скоро бѣдне стане
Водитися умомъ.....
Бо дѣвочѣ косы довгѣ
А серце глубоке,
Мало важитъ, що за низке,
А що, за высоке.
Мало важитъ, розважає,
Якъ на пропасть стане:
Тяжко себе спамятає,
Хочь якъ укаранє.

„Нѣ, не мають ту гаразду
Немають для мене,
Изъ тыхъ кутѣвъ, де родилась,
Мачоха прожене.
Прожене мя у свѣтъ божій,
Пѣйду, нестреваю,
Хочь въ чужую украйну,
Хочь бы до Дунаю.“

И досвѣта, еще спали,
Омелія встала,
Де родилась, колысалась,
Всѣ куты спращала.

„Прощай моя свѣтличенько,
Де узрѣла соньце,
Де первый разъ подивилась
Скрѣзь ясне вѣконьце.
Прощайте вы куты рѣдні,
Иконы святіи,
Що стерегли мене во снѣ,
Плекали надъи!“
Примовила, цѣлуючи
Пречистую дѣву,
Крестомъ святымъ знаменалась
Отъ божого гнѣву.

Покинула; пѣшла нищкомъ,
Куда вели очи;
Омелія вже до панѣвъ,
Признатись не хоче.
Промѣняла свое платье,
На лиху рубашку,
Свое горе, свою жалѣсть,
На веселу гадку.
Старі заякъ увѣдали,
Що пѣшла изъ дому:
„Щезла? нема?... нехай иде!“...
Некажутъ нѣкому.

Иде... ишла дорогою
Не сама, а въ двое...
И до мѣста зайшли они
Щасливо обое.
Десь въ кутику зночували —
Тай на службу стали.

IV.

Слуга, панна Омелія,
Варитъ панамъ пѣсти,
Сама красна, якъ лилія.
Дѣвчата, невѣсты
Чудуются тѣй служанцѣ,
Де такъ выкохалась.
А не знали: панянкою
Колись то ховалась;
Незнали, що бѣлі руки,
Пальчики дрѣбніи,
Колись було ѣтъ науки
Уросли такіи;
Не вгадали, що читати
И писати знала;
Якъ ще жила ей мати
Зъ нотъ спѣвала, грала.
Служитъ собѣ Омелочка
Не тужитъ... весела,
Що за гарна служаночка!
Хлопцѣвъ зъ ума звела...
Прійде свято, чи недѣля,
Заграє музыка,
Потапцює Омеліа,
И радѣсть велика.

У дѣвчины переможесь
Бѣдне серце зъ болю,
Хвилю, двѣ, она забуде
Про тяжку недолю.
Пуститъ себе якъ та рыба

Мутною водою,
Радабъ себе загуляти
Пустою порою.....

Лише Андрѣй негуляе,
Сидитъ и сумуе,
Про панночку въ своемъ серцю,
Тяжке горе чуе.
И якъ може такъ влекшае
Простую роботу,
И жалѣсно позирае
На си охоту.

Танцювала Омелочка,
Краса пропадае,
А кто она? чія дочка? —
Тѣлько Андрѣй знае.
Ходитъ Андрѣй сумуючи,
Серце ему вяне,

Залъ про той давный гаразъ
Омеліи згане.

Потемнѣло. Чорнѣ хмары
Небомъ насували,
Чорнѣ гадки Андрѣеви,
Ажъ серце стискали.

„Чому Боже твоя воля
Не для всѣхъ однака?
Чому не той бурлакуе,
Кто зъ роду бурлака?
Чому еси на лукавыхъ,
На кривду тяжкую,
Не приспоривъ гнѣву свого?
Нѣ, не пожалую
Молодую душу мою!
Лихомъ ихъ загрѣю!.....
Ихъ поганѣ лихѣ кости,
По полю розсыю!.....“

Проколотивъ Андрѣй въ собѣ,
Засвѣркали очи,
Пѣшовъ домѣвъ, на опѣвнѣчь —
Куръ запѣявъ зъ ночи.

V.

Наставъ вечеръ у суботу.
Омелія мые,
Опоравъ свою роботу,
Андрѣй клобукъ шие.
На панночку Омелію
Сумно позирае,
Якъ то она паньскѣ мыски
Мые, помывае.
Згадавъ каже:
— „Душе моя,
Панночко небого!
Про що мыешъ чужѣ мыски,
И терпишъ такъ много?
Чи зъ писаныхъ изъ тарелѣвъ
Таку згодували
На то, щобы твои руки
Въ наймахъ помывали?
Чи давъ Господь тобѣ панство
И таку уроду
На то, щобы чужимъ людямъ
Приносила воду?“

„Мѣй братику, мѣй Андрію,
Друже мѣй единый!
Не той паномъ, що родився,
А кто паномъ згине.
Годѣ менѣ панувати,
Мачосѣ служити.....
Волю, своѣ вѣкъ змарнувати,
Въ наймахъ проробити.“

— „Ей панночко Омеліе!
Шкода вѣку, шкода!
Не у наймы душа твоя,
И твоя урода!
Чуешъ? — грае!.....
У покояхъ
Выгравае паня.“
„Такъ я колись выгравала
Кождого зараня.“

Сумно жалько прословилась,
Закрутилась слеза.
Похилилось дѣвча зъ болю,
Якъ зъ вихру береза.
А въ покояхъ паня грае,
Грае, выгравае,
А жаль серце Омеліи
Стискае, та крае.

— „Нѣ, мѣй Боже! се не твоя,
Дiявольска воля!
Кого така прискипаесь,
Лукавая доля.
Нѣ, клянуся, нестреваю.....
Якъ есьмъ живый, — пѣду.....

Прости Боже!..... спокараю
Ихъ такъ до обѣду.
Спокараю, нехай знає
Кожда чужа мати,
Якъ то дѣти-звиздинята
Кохати, плекати!...“

Сказавъ Андрѣй; не слухає
Его Омелія,
Побѣлѣла якъ та хуста,
Невидитъ Андрѣя.....

VI.

Бѣлый дворець, а въ тѣмъ дворци
Гомонятъ ажъ стѣны;
То у батька Омеліи,
Празнуютъ крестины.
Та празнуютъ веселятся,
Родичи щасливѣ.
Посѣдали паны, кумы,
Панянки мостивѣ;
Попиваютъ якбы воду
Вино въ цѣлѣмъ дому,
На довгій въкъ, на уроду
Дитяти малому.
Попилися.... Гомонъ утихъ,
Пѣснули глубоко...
А се чіе діавольске
Лихомъ свѣтитъ око?
Якъ бы якій божевѣльный.....
Або духъ заклятый
О пѣвночи является,
Та не дає спати.....

Тихо, тихо, счервонѣлись
Небеса дрѣмучѣ;
Запалало, бубухнуло...
Облявъ огонь жгучій
Цѣлый дворець,
Горитъ всюды.....
Тожь крестинамъ
Такій конець...
Страхайтеся люди!
Горитъ, горитъ, загорѣло
У души Андрѣя,
Безкаянно регочется,
Кличе: „Омелія!
Омеліе, де ты еси?
Ходи, подивися!.....
Загрѣй свои бѣлѣ руки,
Заплачь, звеселися!..“,

Свѣтятъ зорѣ, свѣтитъ мѣсяць,
Та свѣтитъ кроваво,
Иде Андрѣй регочется,
Тѣшится лукаво
Не засмѣявъ свое лихо,
Иде якъ той пѣяный,
Мара снуесь передъ очи...
Ставъ Андрѣй зляканый.

— „Бездѣльнику! що удѣявъ?“
Кличе Омелія.
„Не пожалуе насъ бѣдныхъ
Голова нѣчия.....“

Стоитъ Андрѣй, стоитъ нѣмо
Каесь и некае.
Тутка пекло; въ тамтѣмъ свѣтѣ,
Що тамъ то не знае. —
Такъ не знае; прокинулась
Чорная розпула,
Серце поре, кровь стинае
Тяжка грѣшна мука.

VII.

Мѣсяць скрывся, гаснутъ зорѣ
Луна ще зарѣе,
А въ глубокѣмъ ставу плесо
Горитъ, червонѣе.
А надъ ставомъ, що за пара,
Стоитъ, обѣймаесь?
Стоитъ собѣ лякаючись,
И съ свѣтомъ пращаесь.
Пращаются во въкъ вѣки
Лучатся съ собою;
Слюбне ложе обѣбрали
Собѣ пѣдъ водою;
Щобы було тихо,
Щобъ ихъ любви супокою,
Не змущало лихо.
Обѣймались.....
„Прости Боже!“
Каже Андрѣй; „молю
Прости менѣ, дай намъ лѣпшу
Коли маешь, долю.“
„Прости Боже! давъ родитись,
Въ гаразды сповитись,

Забравъ гараздъ, недавъ еси
Свѣтонька нажитись,
Прости и ты милосердна,
Пресвятая дѣво,
Що такъ сходимъ самовôльно,
Зъ сего свѣта живо.“
Омелія зголосила,
Блъда цъла, хора,
Бъли руки опустила —
Подалась ôтъ горя.....
— рПостѣтъ небеса святіи,
Простѣтъ зорî ясній!
И вы люде нелихіи, —
Мы жили нещасній....
Еще Андрѣй прословився,
Облявъ Омелію;
Горѣ небомъ подивився
Тай бубухъ на шию!.....
Бобовтнуло, розôйшлася
Вода, запѣнилась,
У перстенî облеклася,
Якъ бы поглумилась,
Новоженцямъ тымъ неслюбнымъ,
Що поклались спати,
Щобъ нîколи зъ того ложа,
Невстати, невстати!.....

Львôвъ 1876.

Евгенiй Згарскiй.

СЕЛЬСКÎ ВЕСНЯНÎ ОБРАЗКИ.

Оповѣданье зъ дѣйстного житья, С-кого.

Розсѣялися снѣговî тучî; не шумитъ въ поли студена метелиця; о морозѣ нема вже й згадки. Ярко зôйшло весняне сонѣчко, и пôдъ его лучами широкою грудею зôтхнула замерзла землиця; еи глубокî зôтханья въ видѣ свѣтлои пары понеслися до неба; еи довго здержуванî слёзы потоками брызнули зъ накипѣвшого болемъ серця и зъ радôстнымъ шумомъ и ревомъ розлилися по поляхъ и лугахъ. Но то не були тî пекучî слёзы, що сушатъ и давятъ, котрî ліе незбуте горе, котрыми стогне безнадѣйна розпука. Нѣ! То слёзы матери, що по довгôй розлуцѣ обнимае и цѣлюе свои милî дѣточки и навкруги розливае ôтраду и щастье!...

Рѣчка Колянка зкинула зъ себе ледову збрую и весело заграли еи каламутнî фалî, бьючи собою о каменнî скалы пôдôймаючоися надъ нею невеликои збôчи горы, на котрои щовбѣ красувалася прегарна, мîньятурна церковь чорностоцкого прихода.

Цѣлый цвынтарь и всю гору мовь-бы засѣявъ народомъ. То ждано священника, що мавъ прийти начати недѣльню ôтправу. Ту суятилися маленькî дѣти, тамъ бавилися пôдростки-хлопята наздоганяючи дѣвчатъ, такихъ самыхъ, якъ они. Дѣвчатка утѣкали зъ цѣлои силы на вершокъ горы. Въ окремôй купцѣ зôйшлися сестрички а разомъ и найбôльшî сельскî обмовницî; но теперь не до обмовъ имъ було. Торôкъ не було урожаю. За зиму увесь хлѣбъ изъѣвся, а ту вже за плечима Великдень. Треба варити, мѣсити, а зъ чого? Сестрички лише вздыхали и безнадѣйно помотували своими чистенькими намѣтками немовь одна передъ другою нахвалитися хотѣла, яка то еи намѣтка бѣла, а якъ скусно кôнцî ззаду повязанî.

Мужики хозяины зобравши ся въ малый кружокъ бесѣдували живо о близькой веснѣ, о недостачи хлѣба для себе а паши для худобы и на всѣ лады розберали предложенье Ицка, ити съ „дылями“, що сплавлюватися мали по Колянцѣ до Нѣмана.

„Що ни говорѣтъ“, устромивши очи въ землю переконуваъ сивый якъ лунь Охримъ, „а по мому Ицко добру роботу дае; по 30 карбованцѣвъ до Нѣмана на чоловѣка и его харчи, якъ хочте, а у сю пору нигде больше заробити не можна.“

— „Оно такъ дядьку“, замѣтивъ приземистый мужикъ Данило, „алежь хто не знае проклятого жида; онъ и торочнёго року также обѣцявъ по 30 карбованцѣвъ, а однаково богато найшлося такихъ, щобъ хоть по пятнайцяти до дому принесли?!...“

„Твоя правда, — продовжавъ Охримъ, — алежь хто тому виненъ якъ не вы сами? Чомъ вамъ було у волости не записати всё, якъ треба?!. А то сказавъ жидъ: тридьцять! ну... и кинулись, якъ собаки на стерво; а жидови и на руку, взявъ и окпивъ васъ. Я — отъ свого Грицька посылаю; но най тутъ жидъ лопне, а поки у волости не буде всё записано, поки жидъ не дасть половину грошей напередъ, не пущу Грицька ни за що. Робѣмъ дѣло миромъ, а тогдѣ не дожде жидъ надъ нами кепкувати“... заключивъ свою рѣчь Охримъ и сплюнувъ.

— „Добре, дядьку, кажешь, добре!“ загули зо всѣхъ бокивъ. „У волости!“ кричали одни, „половину въ задатокъ!“ кликали други и захмурени лица въ мигъ просіяли...

Но якъ предложенье Ицка радо приняли господари, то не такъ утѣшне було оно для дѣвчатъ и парубковъ. У всѣ боки снувалися молоди пары, товпилися въ невеликі ґрупы, но не було зпосередъ нихъ чути ни веселои бесѣды ни безжурного смѣху. Якась мовчалива туга обгортала ти свѣжи, паленѣючи на сонци лица...

Осторонь отъ всѣхъ, на самомъ березѣ рѣки, где переплѣтаючися ивы свои вѣти въ мутныхъ фаляхъ вмывали, стояли, обоймившись, молодый парубокъ въ новой сермязѣ, подперезаный червонымъ поясомъ, и дѣвчина съ розноцвѣтными стрѣчками на головѣ. По чистенькомъ, подовгастомъ лицю дѣвчины котилася величка слёза, а чорни очи палали огнемъ и страстно впивалися въ лице ей найлюбѣйшого Гриця. Гриць, здавалося, не замѣчавъ того погляду устромленого въ нёго; онъ задумчиво глядѣвъ кудась далеко и немовь туга, немовь то якась рѣшучость що хвилѣ змѣнялася въ его сѣрыхъ, прозорныхъ очахъ.

„Грицю, Грицю“, клонючись на его плече, тихо примовила дѣвчина.

Грицько прочнувся зъ задумы, учувши звуки дорогого голосу, мощно обвивъ лѣвою рукою станъ дѣвчины и близенько притягнувъ еѣ до себе.

„Грицю — говорила она дальше, — не ѣдь ты съ дылями, намъ буде за що повѣнчатися... Чуе мое серце щось дуже недобре; все менѣ здается, що не побачу вже тебе больше,“ ани о ще близше притулилася головою до грудей Грицька.

— „Не бойся Марино, дасть Богъ, вернуся; зароблю грошей, они намъ здадутся, и посля Великодня попъ насъ звѣнчае. Не журись, мила сторона не далека, пять недѣль найдальше, и я буду въ дома... Не сумуйже, голубко, не лий даромъ слёзъ... Господь намъ поможе, онъ дасть

намъ щастье,“ и Грицько ще дужше стиснувъ въ обôймахъ свою „голубку-Марину“.

Гдесь на верху почувся шелестъ и до нôгъ залюбленои пары зкотилося кôлька грудокъ землѝ. Грицько и Марина высвободилися зъ обнятій и боязко оглянулись; но нѝкого не було видко, лише ôтъ церкви доносився мѣшаный шумъ сельскои балаканки. Постоявши трошечки неначе чого выжидаючи, влюбленѝ зновь взялися за руки. Но не минуло й двохъ минутъ, якъ до нôгъ ихъ полетѣли вже не грудки а камѣнье и хтось надъ самими ушами ихъ заверещавъ дикимъ, насмѣшливымъ голосомъ: „а-у!...“

Грицько и Марина кинулися въ противнѝ боки и хутко щезли зъ виду.

Трохи згодѣ роздався тридзвôнъ, и весь людъ слѣдомъ за священникомъ поваливъ въ церкву.

Нѝхто такъ щиро не молився того дня, якъ Грицько и Марина а разомъ нѝхто такъ по дiявольскому не бувъ настроеный посередъ загальнои чистои молитвы, якъ ввôйшовшiй въ церковь при кôнци обѣднѝ коренастый парубокъ зô змѣнчивыми и раз-у-разъ на всѣ боки стрѣляючими жовтыми зрѣницями. Его червоне, ôспою зрыте лице хвилями дрожало и коли его поглядъ упавъ на Марину або Грицька, то оно перекривлювалося поганою, недоброю усмѣшкою.

Коли выходили зъ церкви, ôнъ на дорозѣ порôвнявся съ Мариною, кинувъ на ню дерзкiй поглядъ, истерично зареготався и, мовь той бѣсъ, зникъ въ густôй товпѣ парубкôвъ.

II.

Марину ажь кольнуло ôтъ того смѣху. Она очима стала глядати Грицька, но его ту не було, — ôнъ ишовъ позаду всѣхъ зô своимъ названымъ батькомъ, звѣстнымъ Охримомъ.

Видко, бесѣда у нихъ була дуже важна, бо Охримъ часто морщивъ брови и покручувавъ синѝ вусы.

„Нехай тебе Господь благословитъ, — сказавъ ôнъ напослѣдокъ, взявши правою рукою Грицька за плече. Я тебе люблю, якъ рôдну дитину и не хочу зъ тебе накпити. Ты менѣ служивъ вѣрне, за десять лѣтъ ты заробивъ въ мене пару буланыхъ, вôзьмешь — я вже давно тобѣ оффѣрувавъ... що до грошей, то самъ знаешь, що ихъ въ мене не богато... а всежь, якъ прийдеся, карбованцѣвъ сорокъ не пожалую... Да й самъ теперь заробишь тридцять, буде зъ тебе поки*) съ Мариною жити,“ и Охримъ, пôсля звычаю, опустивъ очи въ землю.

Грицько мовчавъ. Для нѣго Охримъ бувъ за батька и матѣрь. Ще дволѣтнимъ дитятемъ лишився ôнъ родичѣвъ, що жили зъ дня на день наймаючися то на дни, то на цѣлѝ роки, и умерши лишили бѣдне хлопя на волю Божу та судьбы. Охримъ взявъ сироту до себе, выкормивъ и привязався, якъ до рôднои дитины. Теперь, коли Грицько загадавъ женитися, Охримъ тяженько затужывъ а не легше дѣяло ся и въ души Грицька.

---

*) поки — тымчасово

„Грицько, продовжавъ старыкъ, не хтѣвъ бы я, щобъ ты мене кидавъ... бо Федько, хоть ôнъ моя дитина, не дасть ôнъ менѣ утѣхи на старôсть... Грицю“, неначе напудившися якоись страшной мысли, вдруге крикнувъ старый „Грицю, даси менѣ пристановиско... коли... коли...“ ôнъ не кôнчивъ фразы, но змыслъ ей бувъ для Грицька ясный.

— „Дядьку,“ похмурный Грицько ôтвѣчавъ, „буде зъ васъ, Богъ знае що говорити... вы для мене бôльше зробили, якъ рôдный батько...

— „Ну, ну... Грицю! не гнѣвайся; пробачай старому!....

— „Пробачайте й менѣ, дядьку, може що кепске сказавъ,“ чисто по дитинячому заговоривъ Грицько...

„Нема менѣ за що тебе пробачати, добрый ты въ мене хлопець, ще разъ скажу, нехай тебе Богъ благословитъ, жити щасливо съ Мариною... Я еѣ знаю... добра дѣвчина!“

При послѣднихъ словахъ они оба вôйшли въ хату, где ихъ стрѣтила съ миской въ рукахъ глуха Приська, сестра Охрима.

— „Дядьку, не говорѣтъ тѣтцѣ,“ шепнувъ на порозѣ Грицько.

Но Приська и безъ того знала; було се видко по тôй многозначучôй насмѣшливôй усмѣшцѣ, съ котрою она стрѣтила Грицька...

Згодѣ влетѣвъ въ хату ôсноватый парубокъ съ змѣнными, жовтыми очами и обливъ Грицька цѣлымъ потокомъ злôстныхъ, згôрдныхъ поглядôвъ. То бувъ той самый коренастый парубокъ, котрого мы бачили въ церквѣ, сынъ Охрима — Федько. Злоба и лѣнивство ажь просвѣчували зъ ёго всѣхъ чертъ. Робити ôнъ не умѣвъ, а бôльше грався съ дѣвчатами або лежавъ на соломѣ, коли Грицько робивъ за чтырёхъ. На Грицька ôнъ нѝколи не зважавъ и нимъ гордивъ; Грицько мовчавъ и не жалувався а тôлько деколи хапавъ за цѣпъ або вила, щобы ослобонитися ôтъ скаженого лежнюха. Съ тѣткою Приською Федько бувъ въ найприязнѣйшихъ ôтносинахъ. Они въ двоихъ кепкували собѣ зъ старого Охрима, обое посмѣшкувалися зъ Грицька; и за те въ ротъ Федька все попадали лучшѝ кусники сала або ковбасы. Зъ батькомъ ôнъ не лѣпше обходився якъ съ Грицёмъ; коли пôдрôсъ, то не минувъ й одинъ день, щобы не було якои перепалки мѣжь нимъ а старымъ. Охримъ збивъ на нёмъ не мало батогôвъ; но видячи, що нѝчо не помагае, опустивъ руки и давъ му повнѣсёньку волю. Пôдъ старôсть ôнъ съ жахомъ поглядавъ на свое рôдне дитинище а съ любовію ôтживала душа его, коли глянувъ на робôтного и покôрливого приймича — Грицька. Любовь Марины до Грицька зробила зъ Федька правдивого бѣса. Ôнъ всюда переслѣдувавъ бѣдолашного Гриця и розповсюднювавъ о нёмъ найпоганьшѝ вѣсти. Ôнъ слѣдивъ за кождымъ крокомъ Грицька и Марины и взявъ собѣ въ помôчь Приську, щобы зôрвати ихъ подружье а самому съ Мариною оженитися. Ôнъ бачивъ въ нёй прекрасне тѣло и гарнѝ робучѝ руки; ôнъ хотѣвъ верховодити надъ будучою жёнкою, якъ верховодивъ доси надъ Грицькомъ. Грицько любивъ Марину задля чогось инчого, чого и самъ гараздъ не знавъ, хоть дуже добре пôзнававъ, що любитъ еѣ не задля самои красы, не задля самого здорового тѣла...

Коли сёгодня Грицько узявъ Марину зъ цвинтаря на самоту, щобы поговорити съ нею передъ ôтъѣздомъ, Федько слѣдомъ ходивъ за ними. Чуючи солоденькѝ рѣчи закоханыхъ, ôнъ не мôгъ выдержати,

жовчь въ нему закипѣла и ôнъ буйно давъ знакъ своеи присутности.

Вернувшися зъ церкви скорше ôтъ Грицька и Охрима, ôнъ розказавъ о своемъ шпігунствѣ тѣтцѣ, и они обое рѣшили зôрвати звязь Грицька съ Мариною, хотьбы то ихъ незнати кôлько стояло. Приська обѣцяла приложити всѣхъ силъ и тайно оповѣстила Федькови, що сусѣдка Мотря, Маринина мати, кôлька разôвъ договорювалася, що добре и хосенно булобы, якбы Федько съ еи Мариною оженився. Теперь нагодився до того найлучшій случай — Грицько иде съ „дылями,“ забавится зъ пять недѣль, коли не бôльше, а за той часъ можна богато зробити.

Но чи дѣйстно Мотря мала Федька на прикметѣ? — Такъ, Приська говорила правду. У Мотрй по чоловѣцѣ лишився грунтъ. Пôсля наслѣдства ôнъ переходивъ на Марину чи — на еи чоловѣка. А Федько бувъ одинакъ у Охрима — дуже выгôдна партія для Марины. Мотря неразъ згадувала о тôмъ Маринѣ; но она и чути не хотѣла нйчого о Федьку. Она давно полюбила Грицька — нимъ однимъ лише жила. Якъ то у дѣвчатъ дѣется, не хотѣла она говорити матери о своей любовѣ; та й самъ Грицько, якъ парубокъ убогій, безъ дому и лому не рѣшився съ голыми руками просто сватати Марину... Предложенье Ицка ôнъ принявъ съ великою радостью и рѣшучо объявивъ своéй любцѣ, що доконче поѣде. Учувши о его намѣрѣ выправлятися до Нѣману, Марина важенько затужила; еи серденько чуло щось недобре, ей здавалося, що вже не побачитъ бôльше Грицька. Прочутья Марины удѣйстнилися... а мѣжь тымъ Грицько лагодится ѣхати а и на гадку му не заверне, якй чорнй хмары збераются надъ его головою...

III.

На другій день съ Ицкомъ заключено формальный контрактъ на тыхъ вымѣнкахъ, якй нарадивъ старый Охримъ, и кумпанія зъ сорокъ чоловѣкôвъ рано, слѣдуючого дня, сѣла на плоты.*)

„А що, хлопцй всѣ е, не погубилися часомъ? кликнувъ на зôбраныхъ бурлакôвъ приземистый Данило, выбраный старшимъ на часъ пути:

— „Всѣ е!“ загули въ одинъ голосъ бурлаки, — „одного Грицька чортъ мае!“

„Ну, коли Грицька не мае, журба не велика; ôнъ свое дѣло знае. Поки ôткараскаемося ôтъ своихъ бабѣвъ, ôнъ уже буде весломъ гребти. Гайда хлопцй на берегъ!“ и вся товпа скочила зъ плотôвъ на берегъ, где тиснулося майже цѣле село, и началося прощанье. А гдежь бувъ Грицько?! На тôмъ самôмъ мѣсци, где слѣдивъ го Федько передъ трёма днями. Стоявъ мовчки задуманый и кидався хвилями, повидимому ожидавъ ôнъ чіёгось приходу... Напослѣдокъ зачувъ поспѣшнй кроки.... и руки Марины обвилися блющомъ дооколъ шии Грицька... Довгенько они стояли, обнявшися, не говорячи нй слова одно до другого. — Та й о чѣмъ було говорити?... Поцѣлюнокъ красше выскаже, якъ слово...

„Бувай здоровъ, мôй милый,“ прошептала Марина, чуючи голосы бурлакôвъ, що Грицька кликали.

*) сплавы.

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ И- 35438

— „Живи здорова, моя голубко!“ тихо промовивъ Грицько и притиснувши еѣ сильно дъ собѣ на прощанье, въ послѣдне горячо поцѣловались!....

IV:

Давно вже пôшли Колянкою плоты. Въ Чорностокахъ вже ôтсвяткували Великдень, хотя й не дуже весело, бо въ селѣ були хиба самѝ старцѝ та хозяины. Парубкôвъ навѣть не було трёхъ а безъ парубкôвъ и празникъ не празникъ. Уже й по проводахъ, пята недѣля минае а бурлакôвъ якъ нема, такъ нема!... Вже й ярѝ пашницѝ, овесъ и ячмѣнь посѣянѝ, Юрій близенько, — нѝ съ кимъ навѣть покачатися по зелененько зôйшовшôй пшеници!... Дѣвчата тужатъ, бабы охаютъ, старцѝ не розберутъ, чому они такъ довго бавлятся!... Но найтяжше тужитъ Марина. А Федько на кождôмъ кроку не дае еѝ спокою. Чи пôде до криницѝ за водою — ôнъ вже ту е; выйде на городъ полоти грядки цыбулѝ, ôнъ вже стоитъ за огорожою и до дивнои розмовы тягне. Приська щодня, нѝ сѣло нѝ пало, забѣгне въ хату, шепочеся зъ Мотрею и самôй Маринѣ щось загадочного говоритъ, — до всёго приплѣтае Федька. Мотря часто-густо заговорювала, що она не хоче, щобы довше Марина дѣвувала; добрѝ люде лучаются, не годится ними пометати. Марина слухала мовчки а серце еи билося-товклося. Она знала, що еѣ сватаютъ за Федька и частѣйше стала зôтхати, частѣйше до рѣки выходити и въ далечь глядѣти, чи не иде Грицько, еи милый Грицько?!.. Довго-довгенько она просиджувала тутки и видѣла, якъ сонце заходитъ, якъ зôрочка одна за другою затлѣвала на небѣ, якъ зъ нôчнои темрявы пôдводився мѣсяць и якъ ôтъ ёго свѣта искрами переливалися Фалѝ тихо плывучои рѣчки.

Одного такого вечера, коли она, склонившися на вѣти вербы кучерявои, утерала рукавомъ сорочки слёзы, що потокомъ лилися зъ еи очей, хтось доторкнувся еи плеча.

Она борзо озирнулась и на мѣсци завмерла. Передъ нею стоявъ ненависный Федько.

„Марино,“ заговоривъ ôнъ закрадливо и страстно „чого ты плачешь, марнуешься даромъ?!...“

Она хутко спамяталася и не дала ему кôнчати:

— „Чого я плачу, не тобѣ знати,“ — ôттяла она въ роздраженью свому напастникови и борзо пôшла ôтъ рѣки.

„Марино, Марино!···“ кричавъ и спѣшивъ въ слѣдъ за нею Федько.

Она обернулася, подôйшла до него и смѣливо сказала притискаючи кождôське слово: „Слухай, Федьку, я знаю чого ты ôтъ мене хочешь, но скажу просто — не люблю я тебе й не можу любити. За тебе мати менѣ спокою не дае, алежь кажу тобѣ ще разъ, не ходи за мною! — я кохаю Грицька!..“ — Сказавши се она бѣгцемъ, пустилася до дому...

„Коли не любишь, то мусишь“, заскреготавъ Федько и зареготався своимъ мерзеннымъ, злорадным смѣхомъ. И ôнъ смѣявся не безъ причины...

Тогдѣ, коли Марина сидѣла надъ водою, вернулися Бурлаки въ село; но межи ними не було одного — бѣдного Грицька... Где ôнъ?... нѝхто не мôгъ сказати певно. Всѣ го бачили на послѣднôмъ постанку,

но ту ôнъ защезъ а поиски всякî не помогли нîчого. Другого дня вытягнули потопленника безъ головы. Всѣ кинулися въ станову квартиру; но годѣ було сказати, чи то Гриць, чи нѣ, бо трупъ найденый бувъ нагій. „Но хтожь другій мôгъ то бути, якъ не Гриць?...“ На тôмъ порѣшили и вернули домôвь а по селу прогомонѣла вѣстка: „Грицько утонувъ!...“

V.

Повернули хлопцî и Чорностоки ворухнулися. Бабы - свахи тôлько-й дѣла, що бѣгали ôтъ хаты до хаты, ставали свадьбинnî хустки и пропивали въ корчмѣ. Кождои недѣлî або свята бувало по три весѣлья, рѣдко коли одно. Всюда було весело; на всѣхъ лицяхъ було написане одно слово: „празникъ!“

Одна лише душа страдала, одно лишь серце терпѣло невыдержимî муки — то серце Марины. Не будемо мы описувати цѣлого еи горя, тыхъ стогнôвъ роспуки, тыхъ безпотѣшныхъ плачôвъ, риданья и слёзъ, що она проливала ôтъ рана до ночи, учувши страшну звѣсть о смерти Грицька. — Где Грицько?!... чи вжежь ôнъ утопився?! — Она не вѣрила и не хотѣла вѣрити... „Нѣ, ôнъ живый“, було заодно ей на гадцѣ. Старый Охримъ такожь буцѣмъ не довѣрявъ рознесшôйся вѣсти и ему здавалося, що отъ, не нынѣ, то завтра передъ нимъ, мовь зъ землî вырасте Грицько!....

А Федько тымчасомъ не дрѣмавъ, не дрѣмала такожь и Приська а найбôльше всѣхъ Мотря. Не минало дня, щобы Федько не атакувавъ Марины коло колодязя, Приська на улици, коли выгоняла въ поле череду, а Мотря всюда, на кождôмъ мѣсци. Провѣдавши по поворотѣ бурлакôвъ дѣйстну причину, зъ якои Марина ôтправила Федька, Мотря навѣть пожалувала дочки и щиро-сердечно жаль ей було Грицька; но за те она ще дужше бажала осягнути цѣль: „одружити Марину съ Федькомъ.“

Зъ матѣрного права она вживала навѣть кочерги и ожога, не згадуючи вже о великôй силѣ злôстныхъ и допѣкаючихъ насмѣшокъ и безпощадныхъ проклонôвъ. Самъ Охримъ бувъ за тымъ весѣльемъ, надѣючися, що Марина стане для нёго въ замѣну за незабутого Грицька.

Наконець на Вознесенье явилися до Марины вже офîцîяльнî сваты Федька. Пôсля звычайныхъ привѣтôвъ они звернулися до Марины но не добилися ôтъ неи нî словечка. Пôшли собѣ, гей то кажутъ, несолено посербавши.

„Марино!“ розлютилася Мотря, коли сваты выйшли зъ хаты — „слухай проклята дѣвко, чи довго я ще буду съ тобою панькатися? Очмано ты сатаниньска!“

— Мамо, мамо, — промовила плачуща на взридъ Марина.

„Яка я тобѣ въ чорта мати?.. То матери такъ слухаютъ?!.“ — и Мотря вхопивши за косы немилосерно свою дочку стала по хатѣ волочити...

— „Мамо, — голосила нещаслива, — що хочете робѣтъ, не можу я выйти за Федька!..“ Мотря остановилася немовь ужалена. Сёпанье за косы она уважала найпевнѣйшимъ и послѣднимъ средствомъ пôдклонити дочку пôдъ свою волю.

„Коли не хочешь, — скажено заверещала она — то геть стерво зъ моихъ очей!... Скидай спôдницю, сорочку!.. то всё мое скидай, шельмо!... и бѣжи хоть на край свѣта!.... Скидай! Ты менѣ не дочка, я тобѣ не мати!...“

Мертва блѣдь розлилася по лицю Марины. Довго она не могла повернути языкомъ, щобы хоть що небудь промовити. Наконець ей губы отчинились и она машинально проговорила: „Мамо, не бийте мене и не проганяйте!.. пôсля Петрôвки...“ И тутъ мало не вырвалося зъ устъ ей слово обѣтне, но она прецѣнь его не сказала и въ мигъ кинулася зъ хаты дъ рѣцѣ...

VI.

Саме тогдѣ Грицько, що и не гадавъ топитися (пôдчасъ послѣднёи стоянки ôнъ приставъ до другои артелй, идучои Нѣманомъ съ пшеницею, а що барки сейчасъ ôтходили, а его товариш розбрелися по шинкахъ, то ôнъ и не мôгъ имъ свого ôтплытья объявити), наближався съ найсолодшими надѣями и гадками къ Чорностокамъ. Отъ заробивъ ôнъ 50 карбованцѣвъ, не появится передъ своею милою съ голыми руками, ôнъ одягне еѣ, якъ ляльку и поведе пôдъ вѣнець.

На небѣ засверкали зôрочки, зъ-за лѣса выглянувъ повный мѣсяць и озаривъ хрестъ на Чорностоцкôй церквѣ. — Грицько подвоивъ кроки, и отъ ôнъ вже пôдъ самою горою — серце забилося — затрѣпотало, коли ôнъ ставъ пôдôйматися знакомою дорогою въ рôдне село.

Но.. чу!... що то?!.. Остановився и заперъ въ собѣ духъ... Изъ пôдъ горы неслися страстнй, тужнй звуки елегйчнои пѣснй:

„Вьютъ вьтры, вьютъ буйнй...
„Ажъ дерева гнутся!...

звуки, то затихаючй, немовь зôтханья знемогаючого страдальця, то пôдвысшаючйся и розкочуючйся далекою луною, немовь шумъ страшнои бурй, що шибаючися по рѣкахъ, лѣсахъ и горахъ ломитъ по дорозѣ всё, що лишь надыбле....

„Дежь ты милый чорнобрывый?!.“

роздався вже голосъ розпуки... Грицько стрепенувся... ёго кинуло въ жаръ... ôнъ пôзнавъ голосъ... То бувъ голосъ его милои, его дорогои Марины!... Що силы кинувся въ ту сторону, ôтки неслися звуки и не замѣчаючи того, якъ камѣнье вылѣтало зъ пôдъ его нôгъ и зъ шумомъ падало въ рѣку...

„Марино!“... „Грицю!...“ роздалися грôмкй, дуже-дуже радôстнй крики и дзвôнкій поцѣлюнокъ залунавъ легесько въ мертвыхъ розскалинахъ горы!...

Довго ще дзвенѣли въ воздусѣ солодкй рѣчи, прорыванй цѣлюнками...., но ихъ нйхто не чувъ; лишь рѣчка, бьючися срѣбными фалями о каменнй скалы, въ ряды-годы давали знати щасливôй парѣ, що и она вже за день натомилась що и ей треба ôтôтхнути!...

Богъ въ помôчь вамъ, хоть бѣднй, но за тото щасливй люде!!.

Ром. Розм....

СТРѢЛЕЦЬ.

(За Шйллеромъ.)

Ты ягнятъ не хочешь пасти?
Тажь то роскôшь, тажь то рай,
Бачь, ягня скубе травицю
Понадъ потôкъ, понадъ край.
„Ой пустѣть мя нене зоре,
„Най на ловы йду на горы!“

Череды не хочешь вабить,
Выгравати у сурму?
Мило грають тамъ дзвôночки
У лѣсôчку, у гаю.
„Нене рыбко, нене зоре,
„Ой на ловы, ой на горы!“

Цвѣточокъ не хочешь ждаты
Що на грядцѣ тамъ ростуть?
Тажь на горахъ ихъ не маты,
Цвѣты въ горахъ не цвитуть!
„Дайте покôй ми съ цвѣтами
Мамо, гину за горами!“

И пôшовъ юнакъ на ловы
И замчився, залетѣвъ,
Мовь шаленый, мовь зъ намовы
Въ безвѣстá, у темный рôвъ!
Передъ нимъ, мовь вѣтеръ грае,
Скôчка*) рветь ся, утѣкае.

На скалу, та на высоку,
Мчиться на самый вершокъ,
Не пытае, що се скéля
Скéля-вежа, не горбокъ!
А за нею горе-мука
Йде стрѣлецка закаблука.

*) Такъ называють въ декотрыхъ сторонахъ Пôдгаецкого п. *дику козу.*

Вже й съ кручею йде въ заводы,
Стала мовбы на леду,
Тамъ де скалы гублятъ сходы,
Гине стежка безъ слѣду!
Пôдъ ногами пропасть-мука
У задѣ стрѣлецка штука!

Зарычала, плачутъ очи,
Нѣбы просить, хоть нѣма,
Ворогъ крови пити хоче,
Закаблуку пôдôйма'!
Ажъ скала трѣсь — потахае
Зъ скелй вѣдьма вылѣзае!

И мовъ та богиня-мати
Закрывае звѣрину:
„Годѣ горе посылати
Ти до мене пôдъ землю!
Всѣмъ земля намъ мѣсця рада,
Що ты хочешь въ мого стада?“

Пюрко.

ДВА ПРИЯТЕЛЙ.

Оповѣданье.

Ищо вы, куме, говорите о приязни. Приятелй, приятелй! А я вамъ незнатищо ставлю и кажу, що нема на свѣтѣ правдивои приязни, анй правдивыхъ приятелѣвъ! Звѣтъ мя, якимъ хочете, — говорѣтъ, що вамъ злюбится, — я все буду свое! Бо и щожь то: приятель? Чи найдете такого приятеля, щобы вамъ або тамъ въ нуждѣ помôгъ, або що тамъ поратовавъ? Отъ говорится, абы ся говорило, тай годѣ! А сли хочете, — то я вамъ ось сейчасъ и доказъ розкажу, абысте знали, якъ то мало нынѣ можь спуститися на приятеля!

Таже вы знаете, въ якôй я бувъ приязни съ Хомою Пôдгорбочнымъ. Тай якже намъ не було й побратиматись! Мы, бачите, оба були парубки на цѣле село; хлопцй, мовь дубье, —

а крепкй, и на маетку родичôвъ Богъ не скривдивъ, анй насъ на працёвитости. Выстроимося, бувало, що недѣлй, якъ Богъ приказавъ, — не соромъ межи людей показатися. А дѣвчата! О, що вже тотй не налѣтаются за ними, — то святый ихъ Андрѣй одинъ знае! Звѣстно, — чистй хлопаки и не абыякихъ батькôвъ дѣти.

Товаришовали мы съ Хомою, що ажь любо. Чи, бувало, въ лѣсъ по дрова, чи въ очереты съ стрѣльбами на качки, чи до танцю, чи й до другого дѣла, — мы оба, тай оба. И не було межи нами ніякои анй сварки анй незгоды. Скаже було Хома: Семене, — выйди завтра на мою сѣножатку пôдтяти тамъ троха травы, твоя уже покошена! — Та чому не выйти, — выйду, — говорю. Скажу було Хомѣ: Побратиме, — у васъ нема роботы, — озьмѣтъ нашъ волокъ та понаправляйте, — пôдемъ зъ недѣлй въ Днѣстеръ на рыбу. — А, то добре! каже Хома, — и сейчасъ бере волокъ до направы.

Наше село, якъ бачите, надъ самымъ Днѣстромъ тай ще на рôвнинѣ. А мы оба дуже охочй були до рыбацтва. Пôдемъ, бувало, чи то съ саками, чи съ волоками, чи якъ у повѣнь, съ крошнями, наловимъ такои красоты, що каръ-карезный! Е що и собѣ и на продажъ!

Ну нйчо! Парубочили мы съ Хомою якъ рôднй братья. Неразъ и дивувались люде. Якъ, они, кажутъ, — погодятся? Та то немовь огонь а вода! Я, бачите, зъ роду повôльный собѣ, — а Хома, то прудке, якъ искра. Але що то й говорити; стали приятелями, — такъ годѣ вже позадъ себе оглядатись! Якось мы погодились, тай ще й якъ. Кобы такъ наша громада кождого разу годилася при выборѣ нового вôйта, то певнобы не було у насъ неразъ такои кавзы, якъ бувае!

Эхъ, лѣта, лѣта молодй! Хорошй бы вы були, золотй бы вы були для кождого парубка, сли бы не приходила на васъ тота страшна вѣдьма-бранка! Ще то теперь, — то все не такъ. Возмутъ тя до войска, — ну, бодай чоловѣка за чоловѣка держатъ; не збыткуются, якъ надъ нѣминовь. Правда, — прийдеся ще й теперь не одному ôтôбрати свое, закимъ ся тои муштры выучитъ, — та що то противъ давного? А впрочѣмъ и старй люди говорятъ: Доти ся песъ не навчитъ плывати, доки му ся въ уха не налье, — нема науки безъ муки. Алежь бо теперь самъ той асентерунокъ, — то уже не такій страшный, якъ бувало. Ставится разъ, другій, третій, — не возьмутъ, — выпишутъ, и ты вôльный, хочь женися, — хочь

дальше гуляй! Але за моихъ часовъ, — о, то не туды йшло! Крый насъ Боже отъ такого! То бувало мандаторъ самъ списуе и подае, — кого му ся подобае, до асентерунку, — не пытае, чи онъ уже ставився три чи шестъ чи колько разовъ. Такъ бувало не одинъ бѣдолаха и десять и пятнадцять лѣтъ жіе въ вѣчномъ страху. — Ось, гадае собѣ, спадутъ шандарй, — закуютъ въ ланцюшки, тай гайда подъ мѣру! А то бачите, не туды йшло, що нынѣ. Не йшли хлопцй такъ самй до бецйрку — не ставились такъ якъ теперь, — утѣкали и ховалися, кто куда могъ, — а мандаторй съ шандарами волочилися за ними по всѣхъ закамаркахъ. Погано було жити на свѣтѣ.

Ось гдесь такъ середъ мясниць чуемъ и мы: Записано насъ до асентерунку. Боже, — зовяло въ менѣ серденько, якемъ тото почувъ. А мой Хома ажь одеревѣвъ цѣлый, сердешный.

— Не дожидаймось, каже, Семене, лихои годины на себе, — утѣкаймо!

— Утѣкаймо! кажу й я, тай побѣгъ домовь збиратися. Тато, мама, всѣ дома, якъ почули, що дѣеся, — такъ и померкли зъ превеликого жалю. Сыночку, сыночку! заводили мама, — одного тя маю, якъ одну душу въ Бога, — тай того ми тя хотятъ выдерти.

— Цыть стара, — сказали татко кровзь слёзы, — не держи го, — най иде, — чень го Богъ милосерный устереже отъ тяжкои нужды! Збирайся, небоже, — прощайся съ матѣрью, съ сестрами, — подемъ, — подведу тя за село.

Зобрався я, попрощався, ненька умлѣли, якъ я выйповъ.

— Семене, Семене, вернися, кричали они.

Я вернувся.

— Най ся хоть надивлю на тебе, сыночку мой, соколе мой, душенько моя! Може то послѣдній разъ тебе бачу.

— Дайте, матко, спокой, — Богъ ласкавъ! отповѣвъ я дрожачимъ голосомъ цѣлуючи ихъ въ колѣна, — а самому ажь серце стискалось.

Пошли мы съ татомъ долѣ загородовь надъ Днѣстеръ. Тамъ ждавъ уже на мене Хома. Тато поблагословили насъ, — порозповѣдали, где и куды якй крыѣвки, — мы попрощались тай пошли.

Ой, набѣдувались мы до весны, — Боже единый, — ты самъ то знаешь! Отъ чуемъ по селахъ туды и сюды бушуютъ шандарй, — того и другого зловили. Насъ ще якось Господь

сохранявъ. Мы все держались приднѣстрянскихъ сторôнъ, мокрякôвъ та очеретôвъ.

Ажь отъ въ однôмъ селѣ говорятъ намъ: Утѣкайте въ поле, — шандарй зъ двохъ сторôнъ надôйшли, — перешукуютъ очереты, — выловлятъ васъ, якъ рыбу въ саку. Падоньку нещасный, — куды ту повернутися? Въ селѣ сховатись, — и гадки нема, — въ поле утѣкати, — то напевно пропадати: поле чисте, — лѣса и потока нема, — выловлятъ, — хиба бы у насъ заячй ноги, — або хибабисмо поховалися въ мышачй норы.

— Хомо, прийдеся пропадати ажь ту! кажу я, — опускаючи руки. Мы уже щось три ночи не спали, — помучились, утепенились, — що ледво дыхаемъ. Нема силы и крокомъ поступитись, не то утѣкати по полю.

— Знаешь що, — каже прудко Хома. Ходи за мновь.

— Куда?

— Не пытай, ходи, — сли не хочешь пропадати!

Я знавъ прудку натуру Хомы, — змôгся якось тай иду. Дороговь гадаю собѣ:

— И тото приятель, то щирый товаришъ! Веде мя кудысь, — Богъ вѣсть куды, — а словечка щирого не скаже, — не потѣшитъ, не порадитъ! Гой, гой, — свѣте мôй бѣлый, — нещасна моя годинонько!

Правда, — неразъ менѣ и до тои поры Хома оставъ у великôй пригодѣ, — неразъ ратувавъ мене не зважаючи на свое небезпеченьство, — ну, алежь и я не лишавъ его нйколи въ ніякôй потребѣ, — слухавъ его, яко отця.

Такъ и теперь.

Таке розгадаючи иду, ледви ноги волочучи, по якôйсь обочи кругъ села за Хомою. Иду, та дивлюся, куды ôнъ поведе.

— Говъ! сказавъ Хома, пôдходячи до самои крайнои хаты, — ту треба ôтпочити.

— Ту ôтпочивати? скрикнувъ я роздивившись. Хомо, — а тобѣ що такого? Таже то сама крайна хата, — стоитъ на такôй голотечи безъ найменчого захисту, — ту насъ такъ найдутъ и зловлятъ, якъ воробця въ силѣ!

— Ту мусимъ спочивати! сказавъ зновь Хома холодно и твердо. Я не можу дальше!

— Алежь чоловѣче, — бôйся Бога! кричу я, — самъ ся въ пропасть пхаешь! Що тобѣ сталося, чи ти розумъ зъ головы

выплывъ. Я ту не буду спочивати, абысь ми не знати що дававъ!

— Не будешь? Га, то якъ хочешь. Я тутъ спочиваю!

— Ходи бодай до онтои стырты та тамъ зарыемся въ сѣно. Не дурѣй, чоловѣче, не пхай ся самъ въ нужду.

— Я и крокомъ ôтти не рушуся! сказавъ зновь уперто Хома и пôшовъ до хаты.

— Боже мôй милосерный — и тожьто ми приятель, то ми щирый товаришъ! Доброхôть пхае мене и себе у рѣзницю! И не уступитъ ôтъ свого, хоть гинь! Упреся якъ козелъ рогами! Мати Пречиста! ратуй мене ôтъ злои нужды и ôтъ такого приятеля!

— Но щожь теперь дѣяти? гадаю собѣ дальше. Прийдеся самому пропадати! Эхъ, — гадаю си дальше, — пропадати менѣ самому где инде, а Хомѣ ту, — волимо уже бодай оба разомъ гинути!

Я пôшовъ за Хомою до хаты.

— А що, нагадався — нарозумѣвся? пытае ôнъ мене съ насмѣшкою. Боже, — ôнъ ще насмѣваеся зъ моеи нужды!

Хата, до котроп ми зайшли, то була на пôвъ розвалена стара кучка, — мешканье старого дѣда-жебрака. Лишь лѣтомъ ôнъ ту часомъ ночувавъ, — зимою сидѣвъ у селѣ, — а и лѣтомъ звычайно цѣлыми тыжнями волочився по селахъ за жебранымъ хлѣбомъ. И мы не застали го. Хата була засунена засувомъ, — але Хома ôтсунувъ его кусникомъ якогось патика. Въ хатѣ не було нйчо крôмъ кôлькохъ торбъ, палицй дѣдовои, шапки посшиванои зъ тысячныхъ латокъ тай гдеякихъ другихъ лахôвъ.

Но менѣ дивно було, чого той Хома таке тѣшится и бѣгае по хатинѣ.

— Гей Семене, — каже ôнъ, — ты бачу дверй засунувъ! Не засувай ихъ, — ще и ôтхили троха, — ту душно!

Боже мôй милый, — той чоловѣкъ, видно весь розумъ стративъ, чи що!

— Ôтсунь дверй и ôтхили, чуешь? гукнувъ на мене.

Щожь було робити! Мусѣвемъ слухати налыбоватого.

— Розбирайся и лягай спати, — треба проспатися, бо въ ночи и на волосокъ окомъ не змигнемъ!

Я стою, вытрѣщивши на него очи, самъ не знаю, що дѣется зô мною.

— Чуешь, чи нѣ, тумане ôсѣмнадцятый, — розбирайся та лягай спати. Якъ буде часъ ити, я тя збуджу.

Менѣ переверталося въ серци и кипѣло, якъ въ кôтлѣ. Слёзы выступали ми на очи.

— Хомо! кажу крôзь плачь, — що тобѣ сталося? Чи ты стративъ Бога зъ серця, чи ты забувъ, що маешь родичей, — чи ты забувъ що шандарй леда хвиля надпадутъ! Що ты робишь. Зглянься на Бога, не губи насъ обохъ. Таже мы колись були товаришами, — я любивъ тебе щиро, якъ свого рôдного брата! Що я тобѣ провинивъ, — за що ты хочешь мене вѣку збавити!

И що гадаете, — Хома змягчився тою бесѣдою? Бодай такъ псы траву пасли! Ôтвернувся вамъ ôтъ мене, якъ нелюдъ, потеръ вѣдай руковь по чолѣ, чи по лици, — тай въ смѣхъ.

— Ха, ха, ха! Отто ми парубокъ! реготався. Занюхавъ бѣду, якъ той слѣпый ковбасу въ борщи, тай уже: гину, каже, — нема мя!

Отто, видите, — щирый приятель! И спустижь ся на такого чоловѣка! Заждѣтъ, — яке ôнъ менѣ ще выстроивъ.

— Семене, — каже Хома по хвили уже якось лагôднѣйше, — Семене, братчику, — хиба ты гадаешь, що я тебе не люблю, що я бы не ôтдавъ житья мого за тебе? Хиба ты забувъ, що мы оба на однôй дорозѣ? Не гадай прецѣнь, що я зъ глузду звернувся, або що, — що хочу себе и тебе погубити! Лишь роби, якъ ти кажу, а увидишь, що я ще не такій дурный, якъ тобѣ видится.

Троха мене успокоили тіи слова, — а зрештовь, щожь було робити? Розъодѣвся я, — постеливъ сѣракъ на землю и лягъ. Але где тамъ менѣ заснути.

Дрожу цѣлымъ тѣломъ, якъ рыба въ матни! Комубы въ тяжкôй тревозѣ сонъ до головы брався?

Хома не лягавъ, — шаривъ щось по хатѣ. Що ôнъ задумавъ? Господь его знае, — я не догадаю ся, абы й що!

— Семене, — каже ôнъ видячи, що не можу заснути, — на, выпий!

И пôднѣсъ менѣ порядну чарку горѣвки. Горѣвку ôнъ мавъ при собѣ, — чарку найшовъ гдесь у закутку.

Я выпивъ. Напôй бувъ сильный, — мене якось проняло тепломъ, — змученье ôтôзвалось, — за хвильку я заснувъ, мовь камѣнь.

Не знаю чи довго я спавъ, — ажь ось Хома будитъ мене зновъ.

— Семене, — Семене, — вставай, — шандарй!

Послѣдне слово, мовъ ясный грóмъ надъ ухомъ, протверезило мя въ однóй хвили.

— Где, где? пытаю зóрвавшись на рóвнй ноги.

— Не пытай, — роби що ти скажу!

— Що робити?

— Зажмури очи, — и не óтвирай ихъ, абы щó було, — ажь доки ти не скажу! Памятай.

— Добре, добре!

— А теперь на ти отсе въ руку!

Я взявъ, — то бувъ мотузокъ, чи воловóдъ, чи якійсь рубецъ, — не знаю.

— Держись добре.

— Держу.

— Ходи теперь за мновь.

Мы пóшли.

Дороговь чую, — крикъ якійсь, — плачь, завóдъ, — товаръ реве, — псы гавкаютъ, — пóдъ ногами болото, — мы вѣдай идемъ селомъ.

— Хомо, — бóйся Бога, — куда ты ведешь мене.

— Анй слова, — тумане, — шандарй надходятъ! шепнувъ óнъ менѣ своимъ твердымъ голосомъ. Я замеръ зó страху.

Оттутъ намъ буде, гадаю собѣ! Пропала коза пропала й береза!

Идемъ дальше, — а пóдомновь колѣна лишь диль, диль, диль!

Ажь ось чую:

— A zkąd wy dziady? пытае рѣзкій голосъ.

То певно шандаръ, — гадаю собѣ. Но, — Господи помилуй грѣшну душу! Заразъ и до насъ заговоритъ! Дивно ми лишень, — чому насампередъ говоритъ до якихось дѣдóвъ.

Тихій, дряхлый, дѣдóвскій голосъ óтповѣвъ туй передомновь:

— Зъ бѣлого свѣта, — паночку ласкавый! Мы божй ятарцй, — братья близцй. Въ рѣцѣ купалися, въ воду нурялися; с его зануривъ, а óнъ въ водѣ очи погубивъ. Хотѣвъ найти та не мóгъ, — таки до дому побѣгъ.

— Ха, ха, ха! засмѣялось кóлька голосóвъ.

Боже ласкавый, — ту ихъ муситъ бути немало. И чóму

они не хватаютъ, не вяжутъ насъ? навѣть не ôтзываются нѝ словомъ до насъ!

— Gdzie mieszkacie, włóczęgi? пытавъ зновь рѣзкій голосъ, — но видно було, що крôзь смѣхъ.

— Край воды, паночку, край воды! Наша хата зъ лободы, — защѣпка зъ репьяха, а стрѣха зъ лопуха!

Зновь смѣхъ доокола, — но шандарѝ ще не займаютъ насъ. Я дрожу цѣлый и держу ся за мотузокъ не смѣючи уже направду зô страху проглотнути на свѣтъ. Гадаю собѣ: Най буде, що мае бути, — побачу, якъ то скôнчится.

— Jakiś bestya wesoły! сказавъ насмѣявшись до сыта рѣзкій голосъ до другихъ. Ale chodźmy już. Zdaje mi się, w téj stercie za wsią uda się nam złowić jakiego ptaszka!

Я чувъ, якъ шандарѝ регочучись ôтдалилися и зъ диву не знавъ, где стою.

— Ходи слѣпый братище! кричавъ дѣдôвскій дряхливый голосъ все еще передôмною, — ходи тамъ где вѣтеръ свище, — на вѣтеръ полягаемъ, — вѣтромъ ся повкрываемъ, вѣтеръ пôдъ голову озьмемъ и тепленько заснемъ.

— Złodziej z swoimi przytówkami! почулось менѣ зъ далека. Хома сѣпнувъ мене за шнурокъ. Я пôшовъ за нимъ все еще незнаючи докладно, чи то сонъ, чи ява, що зô мною дѣесь.

Мы йшли еще досыть довго.

— Ну, — ôтвори очи слѣпый коте! сказавъ до мене весело Хома. Я проглянувъ. Густа мрака уже розсѣлася кругъ насъ по полю, — далеко еще виднѣло ся село, пôзначне по клубахъ дыму, що ту и тамъ взносилися по надъ низкѝ, соломянѝ стрѣхи.

— Ну, що, зъѣли тя шандарѝ? пытавъ Хома смѣючись.

Я не ôтповѣвъ и слова, — я не мôгъ ще прийти до себе.

— Товаришу любый, — а видишь, що я не пхнувъ тебе у пропасть! сказавъ ôнъ по тихо. Я теперь першій разъ поглянувъ на него. Що се зновь? Якій дѣдъ съ довговь, сивовь бородою стоявъ при менѣ.

— Во имя Отца и Сына, — а тобѣ що, Хомо?

— То, що й тобѣ! ôтповѣвъ ôнъ.

— То що й менѣ? А се якъ ты гадаешь?

— Подивися въ воду на свою уроду! ôтказувавъ ôнъ дряхливымъ дѣдôвскимъ голосомъ. Недалеко була широка калужа, — я поглянувъ — угу на тя маро! слибымь не знаю, що я мере я самъ, — то бымся не пôзнавъ, абы щó! Дѣдъ тай

дѣдъ зъ мене, — хоть гинь не пôзнаешь Семена. Пообвѣшуваный торбами, съ довговь палицевь въ руцѣ, съ сорокатовь шапковь на головѣ, Хома й собѣжь такъ! того то ôнъ казавъ менѣ такъ напруго йти спати въ дѣдôвскôй хатѣ! Угу!

Такъ мы, бачите, уйшли на той разъ бѣды, но чи гадаете, що на тôмъ скôнчилося? Пошукуванья тревали дальше, — мы йшли та йшли въ розличнй стороны, — колесили та колесили за Днѣстромъ. Ажь ось чуемо: уже уняла ся трохе бѣда, — уже нема шандарôвъ въ околици. Но, слава тобѣ Господи, — гадаемъ, — таки мы на сей разъ спаслися! Теперь треба старатися вертати гдеякимъ чиномъ до дому. Радь, Хомо! Провадь, Хомо! Хома взявся провадити.

Мы вертали поволи, манôвцями, — осторожно, щобъ где несподѣвано не попастись въ руки шандарамъ. Богъ помôгъ, — мы зближились уже до свого села, — ось лишь пôвъ мильки, не дальше. Ктобы бувъ гадавъ, що ту найдемъ то, чогосмо майже черезъ пôвъ року не могли найти! А таки найшли свою бѣду на мостѣ, якъ кажутъ, — тай то черезъ мого приятеля черезъ Хому.

Сидѣли мы два дни въ очеретѣ. Було чутно, що ще въ нашôмъ селѣ шандарй. Другого дня вечеромъ каже Хома:

— Знаешь що, Семене. Мене нога болитъ, — можебъ ты, выйшовъ где у село, — розвѣдався, що чувати, та принѣсъ що ѣсти.

Я пôшовъ. Ледвомь выйшовъ зъ очерету, — дивлюся, — шандарй ходятъ по полю. Я побачивши ихъ, ажь одебелѣвъ зъ переполоху. Господи, — анужь но они побачатъ мене! Эхъ, — задеръ я полы, — змыкай у очеретъ, — но вже було запôзно, — доглянули мене собачй дѣти, — пустились за мною на вздогôнъ. Ще лишь то собѣ пригадую, що ихъ було чтырохъ.

Якъ и куды я бѣгъ, — не тямлю. То лишь тямлю, щомь обмоченый, обшарпаный, окровавленый упавъ коло Хомы. Хома ôтъ разу понявъ, о що йде.

— Вставай, — крикнувъ ôнъ менѣ, — скачи пôдъ мôстъ!

Недалеко бувъ мôстъ черезъ рѣку. Пôдъ нимъ була знаема намъ крыѣвка. Я добувъ послѣднихъ силъ и вставъ.

— А тыжь куда подѣешся?

— Бѣгай, — уже я собѣ пораджу!

Я побѣгъ, оставивши его.

Не знаю и до нынѣ, що за хитрôсть придумавъ бувъ

Хома, щобы и сей разъ уйти погони. За хвилю, дрожачи на цѣлôмъ тѣлѣ, сидѣвъ я уже пôдъ мостомъ схованый безпечно. Сиджу я, сиджу, — поволи й страхъ пройшовъ, — надзираю, — надслухую, що стане ся съ Хомою, — нйчо не чути, — лишь рѣка шумитъ бокомъ по пôдъ мôстъ.

Довго я сидѣвъ скуленый, неподвижный пôдъ мостомъ межи двома делинами. Ажь ось чую якійсъ гомôнъ. Зазыраю зъ далека. Господи милосерный, — сежь мого приятеля, мого Хому, ведутъ шандарй. На рукахъ и ногахъ побрязкуютъ ланцюшки, — шандарй окружили го и поблыскуютъ ґверами. Менѣ въ очехъ потемнѣло, — серце мовь ледомъ обдало. Смотрю лѣпше, — Хома по саму шию мокрый, обталапаный, ще до того повно на нѣмъ шувару, гнилого листья и зеленои, водянои травы. Певно неборакъ хотѣвъ сховатись въ баюру, — та дармо, — найшли го, — зловили!

— Слава тобѣ Господи, що хоть я спасенъ, — подумавъ я собѣ, — скулився въ трое и сиджу тйхо, ледви духъ въ собѣ переводжу.

Ну, — ктобы гадавъ, — що Хома бодай теперь не схоче менѣ зашкодити! Гай гай, Боже единый! Приятель, приятель! Слухайте лишень, на яку хитрôсть узявся мôй приятель неприторонный, — щобы й мене погубити и выдати въ руки шандарамъ. Слухаю я, — чути зъ далека кроки. Идутъ шандарй на той мôстъ, где я сиджу. Говъ, — чую ще щось. Ктось чи спѣвае чи що! Прислухуюсь близше, — то голосъ Хомы. Иде ôнъ та нйбы приспѣвуе протяжно:

Ой Семене, мôй друже Семене:
Та скажи ты моему батькови ôтъ мене, —
Що не буде вже Хома
У недѣленьку дома!

— Добре, добре! крикнувъ я зъ пôдъ моста, порушеный жалôбнымъ Хоминымъ спѣвомъ.

Господи, — якъ я въ тôй хвили налякся власного голосу! Жити-умирати буду, — а тота хвиля не выйде ми зъ памяти. Менѣ зашумѣло въ ухахъ, замерещало передъ очима, — кровь бухнула до головы, — самъ не знаю, що зô мнювь сталося.

Я очутився на мостѣ. Два шандарй держали мене за руки, — одинъ замыкавъ на желѣзну колодку ланцюшокъ, котрымъ були звязанй. Я рушивъ ногою, — на нѣй забреньчавъ такій самый ланцюшокъ

И вы говорѣтъ менѣ о приязни! Чижь то по приятельски поступивъ собѣ Хома зо̂ мною.

Я поглянувъ на него. Стоявъ понурый, мокрый, дрожачій. Разъ лишень глипнувъ на мене, — въ его очехъ крутилися слёзы.... Що менѣ зъ тыхъ слёзъ? Они нѝ менѣ, нѝ ему не поможутъ!

На другій день намъ уже обстрыгли кучерѝ. Мы були вояками.

. . . . . .

Охъ, приязнь, приязнь! товэриство! Далось ты менѣ го̂рко въ знаки, — не забуду я тебе до смерти! Бо черезъ тебе пропали мои лѣта молодѝ!

Дэседжаликъ.

Молодо̂й Руси.

(Урывокъ.)

Вольнои Неньки невольнѝ дѣти
Киньтесь зъ о̂тваговь на чолѣ:
Де сонця-правды буйнѝ квѣты,
Надъ тую славу немае, нѣ!
Найдете долю, що минула:
На лонѣ Неньки ей житье:
Що велитъ-духи, кажуть, чули,
Райске, спасенне се чутье!
Взнесѣть ся-жь смѣло, мовь на крылахъ,
Надъ теперѣшно̂сть и роки,
Най блысне въ вашихъ буйныхъ хвиляхъ
Свѣтло будуще и вѣки! —
Неразъ вамъ прийде й замѣшатись,
Всѣлякѝ на свѣтѣ є дива́,
То обо̂ймѣтесь братъ мовь зъ братомъ:
Въ едности сѣйте, а будуть жнива́! —
А-якъ тѝ рѣки далеко, широко
По свѣту валять ся и въ море падуть
Якъ те сонце свѣтить прозира́' глыбоко:
И тьма прожене ся, блудила*) зайдуть —

*) Irrlichter, błędne światełka.

Такъ вы вѣрнѝ дѣти глыбоко взирайте
Въ душу люцку окомъ, народъ бережѣть,
Якъ тѝ рѣки въ море, отъ такъ вы сплывайте
Во свѣтло науки, и тьму проженѣть!

Бѣлокерницкій.

СѢМНАДЦЯТѝ и ДВАДЦЯТЬ-ПЕРШѝ УРОДИНЫ

Оповѣданье

Маріи Софіи Шварцъ.

Була то сѣмнадцята рокôвщина моихъ уродинъ; дуже важный день; особливо, понеже буламь влюблена.

Инжиньеръ Альбертъ Квѣтка бувъ предметомъ мого жару. Не дастся то й заперечити, що молодѝ инжиньеры ôдъ желѣзницѝ дуже невоздержнѝ: крадутъ серця селянокъ такъ само зручно, якъ офѝцеры ґвардіи — мѣщанокъ.

Якій такій изъ тыхъ вѣтрогонôвъ не успѣе вамъ ще й обернутися, а спокôй невинного дѣвчати уже пропавъ, а она цѣла въ любви и печали, — бѣдне дитя!

Злодѣй, котрый забравъ мое серце, бувъ идеалъ жужеского пола, то розумѣеся само черезъ себе. Я мало го знала, но, — але то не дѣлало его совершеньству жадного ущербку.

Но слибы мя кто запытавъ, въ чѣмъ лежали его совершеньства, тогда певно не булабымь въ состоянью дати точну ôтповѣдь.

Коли дѣвчина мае вже сѣмнадцять лѣтъ, то любитъ, понеже то справляе приятнôсть. И щобъ серце цѣлкомъ розогнити, то досыть съ мущиною кôлька разôвъ перетанцювати.

Мы, инжиньеръ и я, танцювали неразъ разомъ.

Ôнъ танцювавъ, якъ ангелъ, — такъ думала я тогды, — сли припустимо, що ангелы танцюютъ. Такожь гралисмо разъ на аматорскôмъ театрѣ: ôнъ любовника, а я любовницю; при тôй способности розгорѣлась моя склоннôсть въ любовь.

Правда, декотрѝ критики сказали, що ôнъ зле ôдограв свою ролю, но я перечила тому всѣми силами. Правда, приведено и мене до мовчанья увѣряючи, що я свою рѣчь не лѣпше здѣлала.

Але чижь можна було добре грати въ стодолѣ, де старѝ коцы служили за кулѝсы? Все то певно провинивъ лишь льокаль а не граючѝ.

Инжиньеръ Альбертъ Квѣтка бувъ затымъ идеаломъ, а кождый, кто противно удержувавъ, почитався ворогомъ. Моя сродничка Реґѝна була власне такъ смѣлою, противитися менѣ, и длятого ненавидѣламь еѣ цѣлымъ серцемъ.

На день торжества моихъ уродинъ запросивъ мôй вуйко околичну молодѣжь, межи прочими такожь Альберта. Мы мали танцювати и якъ найлучше забавлятися.

Мôй инжиньеръ повиненбы ще рано даму свого серця ôдвѣдати, щобъ ей належну честь ôддати, — такъ шептала менѣ фантазія. —

Тогожь самого ранка прибралася я зъ бôльшою старанностью, нѣжь звычайно. Мое два лôктй высоке зеркало мовило менѣ, що неконечно зле выглядаю. Я усмѣхнулася весело до свого образа и збѣгла на долину. — Задержаламься на хвильку: — въ сали бесѣдовала Реѓйна съ кимось. — Мое серце тьохкало, лице горѣло; той ктось бувъ — ôнъ.

Ахъ, якажь я була зла, що Реѓйна власне теперь мусѣла бути въ сали. Най бы була теперь и въ Америцѣ, — лишь не тамъ, де есть! Ледвомь лишь вырекла тото побожне желанье, коли Реѓйна выйшла на подвôрье, и усмѣхаючись злобно, шепнула менѣ: „Спѣшися, твое солодке серденько чекае на тебе, съ такъ великимъ помеломъ, якъ ôнъ самъ. Що за смѣшный чоловѣкъ! Желаю ти щастья, моя Віольо!“ И съ тымъ побѣгла на городъ.

Розгнѣвана за то, що она назвала „идеалъ“ смѣшнымъ, вôйшламь въ салю. Весь мôй справедливый гнѣвъ щезъ, коли предметъ моеи поломени приступивъ до мене. Державъ въ руцѣ букетъ, — що бувъ незвычайно великій, годѣ заперечити, — но щобъ его назвати „помеломъ“ се було и зôстало пôдлостью. Съ много означаючимъ взоромъ ôддавъ ôнъ менѣ цвѣты. Я спустивши очи, и зарумянѣвшися по уши уклонилася. Ôнъ зачавъ якйсь благожеланья и поздоровленья. Якъ хорошо плыли му слова! Такъ здавалося менѣ, хотяй я зъ его мовы нйчо не затямила, якъ тôлько: „правдиве подивленье“ „преданнôсть“ и „щасливй хвилй.“

Я була до глубины взрушена, — щаслива! Укрыламь лице въ цвѣты и — ôнъ поцѣловавъ мою руку.

Перестрашена утѣкламь зъ комнаты и мало що не трутила Реѓйну, котра стояла въ сѣнехъ и смѣялася; я выскочила въ городъ и ту вышукала собѣ найскрытше мѣсце, щобъ бути самою.

Слѣдовавъ старанный оглядъ поцѣлованои руки; щастьемъ не найшовся и найменшій слѣдъ по вусатыхъ вустахъ, що еи дôткли ся; то мя дуже заспокоило.

Букетъ ставъ предметомъ моеи нѣжности. Я цѣлювала го, и житье здавалося менѣ чудеснымъ. „Віольо! Віольо!“ зачуламь. Вуйко кликавъ мене. Удати, що не чую, непомоглобы нйчо, — ôнъ вынайшовъ бы мя скоро и самъ. Зъ моеи крыѣвки мусѣламь конечно выйти, хотяй ми дуже трудно приходило зôйтися зъ Реѓйною. Но вуйко бувъ уже при менѣ, закимъ я еще ôдважилась выйти. Погладивъ мя по лици и зажартовавъ собѣ такожь зъ „помела“, щомь держала въ рукахъ; въ наслѣдокъ того я зачервонѣлася якъ буракъ. Зô спущеными очима вôйшла я зновь до салй; очи пôднести було менѣ невозможно.

— Пôднесижь свои красній очка въ гору, Віольо! мовила Реѓйна. „Адонйсъ“ вже выйшовъ, — мусѣвъ спѣшити до лйніи, — бѣдна жертва! Но нынѣ по полудни будешь могла зновь его оглядати и длятого тѣшь ся, ты жарѣюще серденько!

Мусите признати, що она страшенно мя дразнила! — Надôйшло тото „пополудне.“

Ктобы то мôгъ бути, що о пôвъ годины скорше приспѣвъ, якъ всѣ инй гостй? Кто? — Ôнъ! Мы були самй. Реѓйна мала ще розличнй рѣчи залагодити въ хозяйствѣ; тѣтка убиралася, а вуйко не пробудився ще зô свого пообѣднёго сну.

Мôй инжиньеръ и я усѣлисмо въ верандѣ. — Ôнъ глянувъ на мене, — я покраснѣла. Ôнъ запытавъ, чи на него не гнѣваюся и зôтхнувъ при тôмъ. Я ôтповѣла тихо, ледви чутно, „нѣ“, зачала поправляти фалды на сукни, — и зôтхнула такожь. Настала павза. Я глянула на него и встрѣтила его нѣжный взôръ; перестрашена дуже ôдвернуламься скоро.

Ôнъ просивъ мя о першого вальца и получивъ мое слово. Потôмъ зôтхнувъ зновь. Мы умовкли.

Гостй приѣхали и зробили конець нашôй подорожи до „острова щастья.“

Сѣмнадцятый рôкъ моихъ уродинъ здавався менѣ чудовнымъ днемъ и я думала уже означити его найщаслившимъ мого житья. Але добре то мовитъ пословиця: не величай дня безъ его кôнця.

Альбертъ Квѣтка и я розпочалисмо баль.

Що за вальцъ! Я перелѣтала салю на крылахъ — чи звукôвъ — чи любви, — на котрыхъ властиво, того не могу такъ точно сказати, — ба навѣть и тактъ не обходивъ мя нй крыхточки. Бо ктожь мôгъ бы мыслити тогда о тактѣ, коли рука любимого уноситъ тя середъ виру танцюючихъ? Вальцъ скôнчився.

Я сидѣла зновь въ верандѣ; однакожь теперь мôй милый не бувъ при менѣ. Его примушено за прикладомъ иныхъ панôвъ пôти до стола, котрый бувъ въ городѣ заставленый склянками чаю. Реѓйна прийшла и сѣла при менѣ.

— Знаешь, я такъ страшенно смѣялася, що маломь не захоровала! мовила она до мене.

— То мя нйчо не обходитъ, ôтповѣла я, и въ тôй хвили прийшло ми на гадку, що она певно зновь загадала зробити менѣ яку пакôсть.

— Але то, чого я такъ сердечно смѣялася, повинно бы тя конечно обходити, бо то бувъ твôй „Адонйсъ“, котрый мою веселôстъ розбудивъ! И Реѓйна зновь въ голосъ росмѣялася.

Уражена пôднесламься, щобъ еѣ лишити.

— Не танцюй нйколи съ своимъ идеаломъ! шептала она.

— Тажь не умѣе навѣть такту держати! Такъ вертится та пôдскакуе, якъ муха зловлена въ склянцѣ! — и Реѓйна не могла бôльше зо смѣху слова промовити. Теперьже могу совѣстно запытатися, чи можна представити собѣ щось нечемнѣйшого, якъ поступокъ Регйны? Не тямлячися зъ досады вылетѣламь ôдъ неи и вбѣгламь до поблизкого покою, щобъ успокоитися.

Але ту застала я вже кôлька молодыхъ дѣвчатъ, занятыхъ пересмотрюваньемъ цвѣтôвъ, подареныхъ менѣ въ день уродинъ и поуставляныхъ въ якъ найбôльшôмъ неладѣ на столѣ.

— Ктожь то давъ тобѣ той ужасный букетъ? закричали они менѣ на встрѣчу.

Ужасный букетъ! Притомнôсть туй-туй грозила мя оставити.

— Инжиньеръ Квѣтка — ôтповѣла я. Дѣвчата зачали голосно смѣятись.

— Тажь то джохла (дѣйстна) мѣтла! сказала одна.

— Якъ разъ — хлопска китиця! Алежь щобъ поважитись даровати такй бридкй цвѣты, треба самому конечно зватись Квѣткою, додала третья.

— Выкинь тото за ôкно! замѣтила четверта.

Не пригадую собѣ, що я ôтповѣла й собѣжь на тотй злобнй напады, но думаю, що ôтповѣдь мусѣла бути дуже найвна, бо ôтъ тои хвилй ихъ дерзкй жарты лишили Квѣтку а звернулися противъ мене.

Вкôнци заграно кадриля, и острй язычки моихъ приятелёкъ умовкли.

Я глипнула на букетъ Альберта, и на мою бѣду годѣ було не признати, що бувъ такъ безвкусный, якъ рѣдко.

Тото ôдкрытье збило мя троха зъ гумору. Житье не усмѣхалося менѣ вже такъ весело.

Реґйна и Альбертъ стояли при кадрилю напротивъ мене.

При однôй турѣ шепнула менѣ Регйна:

— Подивинося на ноги свого Адонйса! Якъ разячо подôбнй до ножиць морского рака!

Реґйну удушити, то булобы дуже справедливо, но то здѣлати не було въ моёй силѣ. Мои очи звернулися на вказаный предметъ.

О нещасливый! Дѣйстно, — его ноги звернены були пальцями до середины а пятами на боки!

Я чула що менѣ збираеся на плачъ.

И по щожь дивилася я на его ноги? Могламь прецѣнь потѣшитися его красными очима, хорошими вусиками. Но то ми не удавалося. Якійсь маґнесъ неначе старався приковати мôй взôръ до кôнцёвъ его нôгъ.

Десь-колись скôнчився й танець! Менѣ бачилось, що ônъ тревавъ цѣлу вѣчнôсть. Я страшно терпѣла. Мене все мучила тота нещаслива наклоннôсть его нôгъ, звертатися пальцями до середины.

Теперь поспѣшивъ Альбертъ до чаю. — „Той хлопчиско страшенно пье!“ шепнула ми Реґйна.

Страшеино пье! То принаймѣ конечно безвстыдна ложь.

Я пôшла нарокомъ до города, щобъ переконатися. При столѣ стоявъ Альбертъ и въ однôй хвили выпорожнивъ двѣ великй скляницй чаю. Бувбы певно пивъ ще бôльше, но въ тôй хвили побачивъ мене, тому то й лишивъ товарйшёвъ и поспѣшивъ идо мнѣ. Говоривъ, Богъ знае, що. Я ôтповѣдала безъ звязи. Мôй взôръ спочивавъ, мовь прикованый, на его ногахъ. Образъ представляючій ножицй морского рака, шевелився безъ перервы въ моёй головѣ.

Я була нещаслива, — розстроена, — сумна. Вся моя радôсть булабы повернула, слибы Квѣтка пяты обернувъ до середины, букетъ завязавъ иначе, нереставъ пити чай и спробувавъ въ тактъ танцювати. Що за множество блудôвъ! И якъ скоро я ихъ ôткрыла! Веселôсть другихъ росла на перекôръ моёй грызотѣ що разъ бôльше, чимъ довше тревавъ танець.

Закимъ накрыто стôлъ до вечерй, зôбралося товариство въ городци, щобъ забавлятися въ розличнй гры.

Альбертъ усѣвъ при менѣ. Шептавъ ми якйсь слова: сли бы ми ихъ бувъ говоривъ передъ танцемъ, моглибы мя були пôднести въ само небо, но теперь мене лишь непокоили. Просивъ мя о щось, — але о що, тогомь не розумѣла, — тому й не ôтповѣдаламь. Мое мовчанье принявъ за дозволенье и сказавъ: — Завтра поговорю зъ вашимъ вуйкомъ. Сли на то пристане, — то рѣчь скôнчена.

Чи ôнъ просивъ о мою руку, а я не розумѣла его слôвъ, понеже го дуже часто перерывано? Та мысль, якъ блыскавиця, проникла мое серце. Могла бымь була затымъ дôстати гладку обручку на палець и нареченого въ товариство на прогулькахъ. Що за розкôшь! Но его ноги, его ноги! Що ту робити зъ его ногами? Чи навчити го, щобъ пяты обертавъ до середины? То ще булобы легко! И зновь надѣя зачала ми усмѣхатись.

Реѓіна шарпнула мене за рукавъ и шепнула: — Лишь ты не дуже вѣрь, що Адонісъ говоритъ! Тажь ôнъ за богато чаю пивъ! Я стрепенулась, поглянула на идеалъ и здрогнула. Его поглядъ бувъ запомороченый а лице палало.

Я сквапно оставила его.

При столѣ пытала мене Реѓіна:

— Чись бачила, якъ твоя Квѣтка запыхаеся стравами?

— Дай ми покôй! ôдворкнула я гнѣвно и закусила свою грызоту удомъ дикои качки. Но я однако не могла устеречись поглянути на него, бо сидѣвъ напротивъ мене. Злослива Реѓіна и теперь сказала правду. Квѣтка выглядавъ страшенно, такъ якбы хтѣвъ всё, що находилось на столѣ, очима проли́нути, хотяй що хвиля набивавъ собѣ повенъ ротъ.

Я приступила до него. Гадаламь, що моя присутнôсть положитъ таму его прожорству. Но ôнъ не спостерѣгъ мене. Все лишь жвавъ, цямкавъ и проли́давъ. Цямкавъ тай проли́давъ!

То вже не то, що неприлично, — то тяжка провина!

Я заговорила до него; но ôнъ въ тôй хвили стукнувъ склянкою о склянку свого сусѣда и не чувъ мене.

Того вже було за богато для мого сѣмнадцятилѣтнёго серця.

Идеалъ змѣнився въ однôй хвили въ машину, що лишь ѣсть и пье и по свѣтѣ лазитъ на рачачихъ ножицяхъ.

Я була безконечно нещаслива. Поспѣшиламь до своеи комнаты и проливала ту потоки слѣзъ.

Мôй сонъ любовный щезъ. Всѣ мои иллюзіи розвѣялись.

Колимь вôйшла въ салю, демь сподѣвалась застати Квѣтку засмученого моею неприсутностью, побачиламь, що танцювавъ зъ Реѓіною вальца и то безъ всякого такту.

Баль скôнчився. Свѣтла погасли, — но такожь потухла и загасла поломѣнь, що такъ ярко палала въ моѣй груди.

Що то може сердечна приятелька! Такъ скôнчився день, що ся зачавъ такъ щасливо!

Слѣдуючого раня пробудилась я съ порожнымъ серцемъ. То, що сталося, выдавалось менѣ сномъ, и я не розумѣла, якъ могламь влюбитися въ того, котрый выдався менѣ теперь такимъ ôдражаючимъ.

Треба бути нерозумною, щобы любити мущину, котрый цямкае, обжираеся, безъ такту танцюе и ногами на боки коситъ.

И того не розумѣламь, щомь могла переслѣпити тотѝ хибы и якъ могламь выбрати идеалъ обтяженый такими блудами. Я була заслѣплена, — то певно; но теперь я була цѣлкомъ улѣчена. Альбертъ Квѣтка мôгъ на певно числити на кôшь, слибы ôдъ вуйка жадавъ моеи

руки. А ôнъ таки сегодня хотѣвъ то здѣлати, — бо и по щожь бы бувъ хотѣвъ мого призволенья, щобы говорити зъ вуйкомъ?

Въ мысляхъ представляламь собѣ, що маю ôтповѣсти, сли мя вуйко запытае, чи хочу г. Альберта Квѣтку на мужа — и буламь дуже задоволена зъ себе и зъ уложеныхъ фразъ. Прецѣнь наконець прийшламь до того, щомь умѣла оцѣнити свою власну вартôсть! Задоволена удаламься въ городъ.

Но я не мала довго уживати самотности. За мною надбѣгла що духу Реѓйна.

— Спѣшися до тата! сказала. Твоя цвѣтуча Квѣтка у него и розказуе занимаючй рѣчи. Тато прислав мя по тебе.

— Чи Квѣтка ще ту? запытала я.

— Запевно, що ту. Прецѣнь не пôде, бѣдна скотина, ажь ся дôзнае, якъ то всё скôнчится. Я зъ своеи стороны приняла его предложенье и дала свое приреченье.

Реѓйна дала свое приреченье не пытаючи о мое. Думаю, що то я повинна бути першою, котра мае сказати: такъ або нѣ! Реѓйна вѣдай завзялася мене дразнити.

Непевнымъ крокомъ пôшла я до вуйка. Не дуже то менѣ було приятно ôдмовити Квѣтцѣ при нёму самôмъ, а особливо, щомь му сама позволила зъ вуйкомъ говорити.

Засталамь, собѣ на найбôльшій докôръ, вуйка и Квѣтку занятыхъ — снѣданьемъ. Оба оказували якъ найлѣпшій апетитъ. — Ѣсти, колися прийшло просити о серце и руку дѣвицй! Ѣсти, закимъ знаеся свою судьбу! Ѣсти, коли серце дрожитъ въ найбôльшôй непевности! Слибъ теперь була позôстала хотяйбы искорка моихъ иллюзій, — той видъ бувъ бы достаточный, еѣ цѣлковито загасити.

Коли я вôйшла, вставъ Квѣтка, обтеръ си уста, и приступивъ до мене съ якимось хлопскимъ розмахомъ. Щобъ довершити мѣру, убрався въ чорну краватку и въ короткій пестрый сурдутъ. Навѣть не уважавъ за потрѣбне якось приличнѣйше убратися, коли просивъ о мою руку!

Того було за много.

Môй уклôнъ бувъ дуже штивный и холодный. Я закинула гордо голову и прибрала по возможности уражену и захмурену мйну.

— Віольо, иди проси маму, щобъ ту прийшла и принесла фляшку вина, щобысмо тоту справу запили, сказавъ вуйко и усмѣхнувся до Квѣтки, котрый выглядавъ дуже глупо и самодовольно.

Що за зарозумѣлый дуракъ! погадаламь собѣ и поспѣшиламь — закликати тѣтку. Мабуть уважае вже цѣлу рѣчь за укôнчену! И вуйко собѣжь! А то безвстыдно! Що уповажняе пана Квѣтку до тои певности? Нйчо а нйчо, думаламь собѣ и забула цѣлкомъ, якъ я недавно нимъ займалася и кôлько тысячь малыхъ прикметôвъ я ему приписувала.

Колимь съ тѣткою зновь вôйшла, була вже тамъ и Реѓйна. Панове засѣли зновь до стола.

Тацу зъ виномъ и склянками поставлено коло вуйка, котрый съ певною урочистостью наповнивъ склянки.

Я стояла, якъ на розжареныхъ вугляхъ.

Щожь то всё мало значити? Чи вуйко мавъ намѣренье пити за

здоровье Квѣтки и мое, не пытаючися мене впередъ, чи хочу нана инжиньера? Чи може той поганый чоловѣкъ сказавъ вуйкови, що я призволила? То булабы нечувана рѣчь! Але будь, що будь, а рѣшилася тому супротивитись.!

— Но, мамо, и вы дѣвчата, — склянки до рукъ, и пийте до пана инжиньера, котрый нынѣ сюда прийшовъ, щобы ...

Вуйко закашлявся и мусѣвъ перервати. Чи я мала також пити? Вуйко запевно не при здоровыхъ змыслахъ!

Кашель переставъ и вуйко кôнчивъ дальше: — щобы насъ въ имени своѣмъ и своихъ товаришѣвъ запросити на баль, котрый хотятъ устроити въ новôмъ двôрци желѣзной дороги. Надѣюсь, що забава буде не абы яка, а по-за-якъ плянъ до неи подавъ г. Квѣтка, то черезъ то зложимо ему свою подяку. Но, дѣвчата, пийте до г. Квѣтки. Ты, Віольо, не маешь, думаю, також нѝчо противъ того, бути на тôмъ балю, ты прецѣнь ще вчора обѣцяла тамъ явитися, слибымь ничь не мавъ противъ того.

Мене мовьбы холодновь водовь облявъ, — туй туй, щомь склянки зъ руки не выпустила. Зайшла мя велика охота дане слово назадъ ôдобрати, — но я не ôдважилась на то зъ боязни передъ насмѣшливою Реґѝною.

Отжежь то всё йшло лишь о баль, а не о мою руку!

Квѣтка бувъ теперь въ моихъ очохъ не лишь незносымъ чоловѣкомъ, но також дурисвѣтомъ, що въ такій огидный способъ знѝвечивъ цѣлу мою надѣю, на удѣленье ему кошика.

До него пити, було для мене бôльше якъ невозможно. Я уклонилась ему поважно зъ далека, но въ злости выхилиламъ склянку съ такимъ поспѣхомъ, що вино забѣгло ми въ гортанку. Мусѣламъ утечи зъ комнаты и тогда доперва лишиламъ волю свому бѣшеньству за знищенѝ надѣи.

Сей день бувъ якбы призначеный на то, щобъ я не мала спокою. Вчора пробудиламься зъ своихъ щасливыхъ снôвъ, — днесь зновь не лишатъ мя въ супокою, щобымь могла надъ своимъ нещастьемъ добре роздумати. Реґѝна прийшла до мене.

— И якъ же то прийшло до того, Віольо, щосъ ся съ своимъ Адонѝсомъ посварила? — не хтѣласъ до него пити а потôмъ щесь утеклá.

— То досыть зле, а особливо теперь, коли дае баль, и страшенно въ тобѣ залюбленый; той чоловѣкъ стався дуже поважнымъ, ôтъ коли баль вôйшовъ въ програмъ. — Чоловѣкъ росте съ своими намѣреньями — и я вже власне зачаламъ годитися съ тымъ, що оба его великѝ пальцѝ нôчъ цѣлуются. Твою страсть до него находжу, при близшôмъ роздивленью, цѣлкомъ природною, а для того ôтъ теперь не буду бôльше зъ тебе насмѣватися.

— Мою страсть! озвалась я гнѣвно, — що ты черезъ то думаешь?

— Твою нѣжну любовь, миле дитя, до Альберта Квѣтки!

— Мою любовь до Квѣтки! крикнуламь съ погордою. Дорогá Реґѝно, ты все лишь небылицѝ плетешь! Но я принаймѣ не знаю нуднѣйшого существа, якъ Квѣтка.

— А, — такъ! нынѣ вже на тоту нуту спѣваешь? Алежь вчора

булась ще по самій уха влюблена! Дѣвча, дѣвча, яка ты легкодушна! такъ деклямовала Реѓіна.

Но я утекла ôдъ неи, щобъ не стратити цѣлковито терпеливости.

Надôйшовъ вкôнци и баль. Можна бути влюбленою, або нѣ, а баль все таки велика радôсть для сѣмнадцятилѣтнои, до танцю охочои дѣвчины.

И я такожь не була ôтъ того, — и моя утѣха конечно мусѣла бути не мала, колимь выбиралася на баль панôвъ инжиньерôвъ.

Всѣ найлучшій дансеры тои околицѣ являтся тамъ, и хотяй я теперь нѣ-для-кого не палала, однакожь въ протягу цѣлого вечера моглабы занятися искра. А впрочѣмъ, хотяйбы лишь за для доброго дансера, то таки приятно танцювати.

Квѣтка бувъ такожь однымъ зъ членôвъ комитета. Ôнъ впровадивъ насъ до салѣ пристроеной галузями и цвѣтами, котра пôзнѣйше мала служити для подорожныхъ за комнату до ôтпочинку.

Зъ дивнои якоись причины просивъ ôнъ Реѓіну до першого вальца, а мене до першого кадриля.

Я чула ся ураженою зъ тои причины, бо буламь до того привыкла, щобъ мене анѓажувавъ до першого вальца, а я власне була собѣ постановила ôдмовити го ему. Ахъ, булабымь дала незнати-що за то, щобъ то такъ сталося!

Уже то така властивôсть у всѣхъ молодыхъ дѣвчатъ, що хотяй наскучатъ собѣ якого обожателя, то все таки хтѣлибы, щобъ ôнъ до нихъ вздыхавъ, и певно не простятъ му того, сли перестане оказувати имъ свою нѣжнôсть.

Ой такъ, такъ любій дѣвчатка! Може бути, се не хорошо, но таки правда правдою останеся!

Квѣтка не танцювавъ ще нѣколи першого вальца зъ Реѓіною, але якжежь мôгъ бути теперь такъ ôдважнымъ?

Коли попавъ у мене въ неласку, то власне повиненъ бувъ всѣхъ силъ доложити, щобы мене перепросити! Вправдѣ, я знала, що дармо бувъбы силувався, — но пробувати — було все таки его повинностью.

Коли занялисмо свои мѣсця, поспѣшивъ Квѣтка выповняти свôй обовязокъ взглядомъ иныхъ гостей. Тымчасомъ веселый оффіцеръ Ф. просивъ мя о кадриля, котрого Квѣтцѣ обѣцяламь, — и — я не зважаючи цѣлкомъ на то, прирекла го оффіцерови.

Квѣтка кождои свобôднои хвилѣ приступавъ до насъ, говоривъ де о чѣмъ, а при тôмъ смотрѣвъ на мене такимъ выразомъ, котрый дразнивъ мои нервы. Я ôтповѣдала ему такимъ взоромъ, котрый мусѣвъ му дати до пôзнанья, що мое серце уже не для него бье.

Танець зачався.

Першій вальцъ скôнчився, — полька такожь. Теперь пôсля порядку приходивъ кадриль. Оффіцеръ Ф. стоявъ при минѣ, Квѣтка прийшовъ такожь въ середину завернеными кроками. Я подала руку оффіцерови.

— Панѣ менѣ прирекли сей танець, сказавъ ôнъ.

— Того собѣ не пригадую, ôтповѣламь съ цѣлою прибраною повагою сѣмнадцятилѣтнои дѣвчины.

Квѣтка умовкъ, тôлько поглянувъ на мене. Его краснѣ, одушевленѣ очи мали такъ дивный выразъ, що ажь я стала недовольна сама

собою. Въ тôй хвили булабымь охотно опустила офйцера и танцювала съ Квѣткою.

По кадрилю выйшлисмо на пристроеный вѣнцями перонъ. Квѣтка приступивъ до мене; въ тôй хвили стояламь сама.

— Панно Віольо, сказавъ, будьте такъ добрй,ôтповѣсти менѣ щиро на одно пытанье.

— То буде залежати ôтъ того, до чого оно ся ôдноситъ, ôтповѣламь не дивлячися на него. По правдѣ, встыдаламься свого поступку, недодержавши даного слова.

— То дуже мала рѣчь, котра однако для мене мае велику вагу, сказавъ.

— Прошу пытати, а тогды буду могла рѣшити, чи могу щиро ôтповѣсти.

— Най и такъ буде! — Чи панѣ истинно забули о кадрилю, котрый менѣ панѣ прирекли? чи може поступокъ панй бувъ умысный? Я чула, що его взôръ спочивавъ на менѣ. Я покраснѣла и мовчала. Не могламь говорити неправду.

— Панѣ мовчатъ! Отжежь то було наумысно. Панѣ, вы справили менѣ бôль незаслужено, менѣ, щомь васъ такъ щиро и горячо любивъ. Но заразомъ здѣяли вы менѣ велику прислугу, даючи ми пôзнати, що вы не тота добра и мила дѣвчина, за яку я васъ до теперь уважавъ.

— Пане инжиньеръ! промовиламь и пôднесламь очи. Его не було уже.

Ôтъ тои хвилй не показувався бôльше черезъ цѣлый вечеръ близко мене. Чижь той чоловѣкъ постановивъ собѣ такожь мене злостити и грызти? Въ мои сѣмнадцятй уродины знищивъ мои иллюзіи, мои чаровнй сны, а теперь допровадивъ до того, щомь ся сама себе встыдала. Я жалувала свого проступку до тои степени, щомь була близка просити его о прощенье. Но моя гордôсть вздержала мя ôтъ того. Дивно, що по тôй его научцѣ здавалось менѣ, що его пяты звернулися бôльше до середины, а пальцй на боки, що при танцю не выглядавъ уже такъ смѣшно, а при вечери майже нйчо не ѣвъ. Чи пивъ чай, — не знаю, — но не выглядавъ цѣлкомъ розгоряченый.

Мушу признатись, що по кадрилю выдавъ ми ся цѣлкомъ не такимъ, якъ при моѣмъ приходѣ на баль. Занимався всѣми, лишь мною нѣ. Танцювавъ и розмавлявъ зô всѣми дѣвчатами, — тôлько зô мною нѣ. Для мене не мавъ навѣть побѣжного погляду, нй одного слôвца.

Баль выдавъ ми ся страшено нудный. Я не могла позбутися мыслей о Квѣтцѣ. Колимь наконець сидѣла въ вуйковôмъ повозѣ и вертала домôвъ, буламь дуже склонна до плачу. Тота склоннôсть наконець взяла верхъ, коли вуйко и тѣтка на мене зачали сварити, щомь лишила Квѣтку при кадрилю. Тѣтка чула, якъ ôнъ мя анґажувавъ и видѣла такожь, якъ я помимо того съ офйцеромъ Ф. танцювала.

Тѣтка встыдалася мого поступку и твердила, щомь ей встыдъ зробила, — бо она прецѣнь мене выховала. Вуйко утримувавъ, що мушу за кару Квѣтку перепросити. Реґйна обставала такожь при тôмъ, и додала ще, що перепросины мусятъ ôдбутися при всѣхъ.

Я була дуже нещаслива. Скоромь була сама зъ Реґйною въ нашôй комнатѣ, плакаламь довго. Буламь дуже нещаслива.

— Але щожъ тобѣ сталося, Віольо? озвалася наконецъ Реѓіна. Твои слёзы плынутъ, якъ вода по лотокахъ. Чись хора, чи тобѣ що хибуе? Для чого поступилась собѣ такъ съ Квѣткою, що тато и мама мусѣли гнѣватися? Погадай прецѣнь, кôлько працѝ задавъ собѣ той бѣднякъ, — а все то зъ твоеи причины! Ты була невдячна, и сли для того плачешь, то маешь мое повне почитанье.

— То твоя вина! прохлипала я. Ты зробила мя уважною на его неуклюжѝ маньеры. Теперь не могу го знести!

— Но то дитиньство, Віольо! ôтповѣла Реѓіна. Сли твоя склонно̂сть до Квѣтки не була сильнѣйша, и сли такѝ маловажнѝ рѣчи могли еѣ пôдкопати, то не много она була й варта. Но на всякій разъ его малѝ блуды не уповажняютъ тебе бути нечемною. Но, — переспи тоту рѣчь, — а завтра перепроси свого Адонѝса, и все еще може бути добре!

Тоту рѣчъ переспати! Такъ, — Реѓіна то може, но не я. Цѣлу нôчь переслѣдовали мя очи Квѣтки. Менѣ здавалось, що они всегда зверненѝ на мене съ тымъ серьёзнымъ и докоряючимъ выразомъ, якій мали тогды, коли мя пытавъ: чи я дѣйстно забула свое приреченье, — або, чимь то умысно учинила?

Я була дуже нерозважною дитиною, що слѣдуе пôдшептамъ однои хвильки. Але впередъ немаламь собѣ що закинути; теперь здавалось менѣ, щомь сталася старухою обтяженою грѣхами и жалёмъ. Та нôчь була довга, но по нѣй слѣдовавъ ранокъ. Цѣла рѣчь представилась менѣ уже въ лагôднѣйшôмъ свѣтлѣ. Безперечно, — я найшлась дуже зле и мушу выстерѣгатися на другій разъ зробити щось подôбного. Но впрочѣмъ той блудъ не выдавався менѣ не до дарованья.

Два дни пôзнѣйше сидѣламь зъ Реѓіною въ верандѣ, коли заѣхавъ повôзъ. Въ нѣмъ сидѣвъ Квѣтка.

Кровь бухнула менѣ до головы. Я хотѣла якъ стôй утечи. Нѝкто не возьме ми того за зле, що дуже ми було неприятно здыбатися съ чоловѣкомъ, котрый ми въ очи сказавъ, що потерявъ свôй прежнѝй добрый судъ о менѣ. Гôрше еще було признатися, щомь заслужила на такѝ слова.

— А тобѣ що такого? кликнула Реѓіна. Чи хочешь утечи и зновь нечемною оказатися? Лишь остань спокôйно! Квѣтка тя не укуситъ. Хотяй переставъ бути твоимъ идеаломъ, а ты его, то помимо того, яко образованѝ люде, можете съ собою бесѣдувати. И щожь позôстало ми робити? Мусѣламь лишитись. Такъ! Реѓіна була моимъ злымъ демономъ.

Квѣтка повитавъ мя ѓречно, но холодно. Подавъ Реѓінѣ руку и дякувавъ за приятнôсть, яку здѣлала ему на балю. Запытався о вуйка и сказавъ, що приѣхавъ попрощатися, бо перенесено го о кôлька миль дальше для нѝвеляціи, и що уже слѣдуючого дня ôдъѣжджае.

Говоривъ цѣлкомъ невымушено зъ Реѓіною о своемъ перенесенью и анѝ разу не выглядавъ засумовано. До мене не обôзвався и словомъ. Выглядало майже, якобы не замѣчавъ моеи присутности.

Менѣ було то дуже прикро. Я була такъ роздразнена на Квѣтку и Реѓіну, що ледвомь могла повздержатись.

Коли Реѓіна встала, щобъ увѣдомити вуйка и тѣтку о приѣздѣ Квѣтки, — я выпередила еѣ. Маламь гадку не вертати бôльше. Най

не почуе бодай мого прощального слова! Мое лѣпше Я повздержало мя ôдъ выповненья тои гадки. Я прийшла зновь въ веранду, коли вуйко и тётка тамъ сидѣли.

Коли панове побесѣдували та выпили кôлька склянокъ вина, вставъ Квѣтка и попрощався.

Моимъ сродникамъ дякувавъ за гостиннôсть, Реѓинѣ особливо за веселй годины, котрй провѣвъ въ ей товариствѣ. Менѣ не дяковавъ; навѣть руки не подавъ, — тôлько склонився досыть зъ далека и пожелавъ всѣмъ веселого лѣта.

О, — я гадала, що згину, — такъ уражене було мое самолюбіе! Видѣламь, якъ ôдъѣжджавъ и думаламь теперь зъ своеи стороны, що ôнъ такожь собѣ нечемно поступивъ, — и що собѣ не маю що закидувати. Нѣ, — ôнъ ôтплатився менѣ за все и то съ процентомъ!

Мы дѣвчата думаемо, що мы въ правѣ, обходитися о кôлько можно, найгôрше зъ мущинами, котрй до насъ залицяются. Але сли имъ прийде до головы, не зносити зъ найбôльшою преданностью нашй каприсы, тогды уважаемо ихъ за змѣнныхъ и непостоянныхъ и навѣть не подумаемъ о тôмъ, для чого они змѣняють свое поступованье.

Квѣтка бувъ въ моихъ очохъ найзмѣннѣйшій чоловѣкъ, якій лишь находився на Божому свѣту. Повзяламь такожь сейчасъ рѣшенье не гадати о нѣмъ бôльше, що тымъ лекше могло статися, понеже за кôлька мѣсяцѣвъ мавъ цѣлкомъ зъ нашои околицй ôдъѣхати. Ôнъ бувъ перенесеный въ другу провйнцію и опустивъ нашу навѣть не посѣтивши насъ ще разъ. Ему здавалося, що его давнѣйша подяка до разу достаточна за оказану ему гостиннôсть.

То зновь роздразнило мене, — и чимъ бôльше я непокоилась, тымъ бôльше занимавъ ôнъ мои гадки, и набавомъ стався ихъ выключнымъ предметомъ. Я могла цѣлыми годинами сидѣти и роздумовати надъ тымъ, якъ зле ôнъ танцювавъ, якій бувъ ненаѣсный, якй у него нелюдскй ноги.... Но помимо того я не могла таки назвати его ôдражаючимъ. Противно, — менѣ здавалось, що ôнъ гарный, — що мае добродушнй, чесній очи, — сердечный усмѣхъ, — и що бымь охотно погодилася зъ его блудами, кобы лишь повернувъ. Теперь не було нйкого, котрый бы оказувавъ менѣ тысячнй чемности, якими ôнъ обсыпувавъ мене и котрыхъ утрату я ажь теперь почувствовала.

Моя грызота взмоглася ще черезъ то, щомь добре пôзнала, що самолюбіе було причиною мого поступованья и що оно ще й дотеперь мене не опустило. До того результату прийшла я черезъ строгій розсмотръ своеи внутри. Бувъ то прикрый результатъ, годѣ було не признати того. А було то для мого лучшого чувства такъ сумно, що Квѣтка взносився въ моемъ поважанью, — и наконець ставъ особою, о котрôй я съ нѣжностью думала.

По трохъ лѣтахъ.

Въ нашу околицю прибули инттй инжиньеры, котрй були предметомъ уваги молодыхъ дѣвчатъ. Здае ми ся такожь, що й я по уплывѣ короткого часу дôстала нового обожателя, котрогомь навѣтъ узнала за досыть приятного. Но черезъ страту сталамь ся розумнѣйшою; длятого

закимъ ôдличиламь го ôдъ другихъ, уважаламь добре впередъ, якъ ставляе ноги, якъ ѣсть и якъ танцюе.

Тота прозôрнôсть показувала найлѣпше, що мôй интересъ походивъ лишь зъ лестного самолюбія, и нѝчо не мавъ спôльного съ поэтичнымъ блескомъ, якій ôдзначавъ мôй першій запалъ до Квѣтки.

Еще одинъ симптомъ найшовся, котрый значно уменшавъ мое уподобанье, яке колисьто находиламь въ тôмъ, бути предметомъ обожанья, а именно то: Хотяй молодый инжиньеръ Санденъ бувъ такъ милый, чемный и смѣливый, однакожь не находиламь у него и слѣду тои щирои волѝ, оказувати менѣ при всѣхъ можливыхъ случаяхъ свою преданнôсть, якъ у Квѣтки. Мôй новый обожатель бувъ веселый и элеѓанцкій кавальеръ, но цѣлый спосôбъ его поступованья говоривъ менѣ, що его любовь, то лишь переминаючій запалъ.

Ôнъ бувъ дуже красный, я танцювала зъ нимъ охотно, але не гадаламь о нѣмъ, якъ передъ тымъ о Квѣтцѣ. Єще все зъ жалемъ думаламъ о тôмъ часѣ.

Реѓѝна не смѣялася вже и не жартовала бôльше зъ предметôвъ мого занятія, — мовлю „предметôвъ“, бомь ихъ часто змѣняла, — она вже ми не докучала бôльше.

Реѓѝна сама влюбилася нôзнѣйше въ пана Брауна, управителя дôбръ, чоловѣка, котрого кальошѝ безпечно можь було уживати за двѣ лодки, котрый ѣвъ за сѣмохъ и котрого цѣла постава нагадувала грубезный дымникъ. Любовь слѣпа, — тожъ и Реѓѝна не бачила, що еи любимый мавъ видну подобу до вуйкового вола.

Неразъ приходила менѣ охота ôтворити ей очи и показати, якого огромного кольоса собѣ выбрала, але потôмъ приходило ми на гадку, якъ она своими жартами знищила мою радôсть. Власне переконанье дѣлало мя лѣпшою, по крайнѣй мѣрѣ въ тôмъ случаю.

Двадцятый рôкъ моихъ уродинъ зближався.

Реѓѝна була вже ôдъ двохъ лѣтъ замужна за свого управителя. Мала свое господарство и сынка.

Чи буламь люблена, чи нѣ, то еѣ мало обходило. Була щаслива и довольна; щожь мôгъ еѣ обходити прочій свѣтъ.

Ôдвиджуючи ихъ часто, маламь спосôбнôсть добачити тоту щиру привязаннôсть яка межи подружьемъ владѣла. Тогды поглянувши на великѝ ноги пана Брауна гадаламь собѣ:

— Реѓѝна щаслива, хотяй еи чоловѣкъ ходитъ, якъ на лижвахъ; длячогожь не моглабы я бути щасливою съ Квѣткою, хотяй его до ходженя призначенѝ приряды мали впадаючупод обу до раковыхъ ножиць? Браунъ мае апетитъ якъ першій лѣпшій ненаѣсникъ, а смѣеся, що ажь стѣны дрожатъ, — але всё то не мѣшае щастья Реѓѝны. Помимо всѣхъ тыхъ блудôвъ она его любитъ. Чижь я свого инжиньера не могла вже любити, хоть и съ кôлькома малыми хибами?

Такъ, тотѝ хибы теперь страшно змалѣли! Ôтъ часу ôдъѣзду Квѣтки малѣли день-у-день такъ, що наконецъ цѣлкомъ щезли.

И о мою руку такожь старався одинъ, — но то бувъ зызоокій аптикарь.

Бôйтеся Бога, и на щожь менѣ аптикаря, менѣ, котра тѣшилась якъ найлѣпшимъ здоровьемъ! А въ тôмъ, щожь маламь почати зъ зы-

зоокимъ мужомъ, о котрôмъ нйколи не могламь знати, чи глядитъ на мене чи на яку другу? Нѣ, я подякувала красно, — самъ ангелъ не мôгбы бувъ бôльше здѣлати.

Мои двадцятй уродины мали обходитися въ тôмъ селѣ, де Браунъ бувъ управителемъ. Тамъ було все весело, молодежи много, и найлѣпшй дансеры находилися въ тôй околици.

Панъ кольосъ-Браунъ бувъ веселымъ, гостиннымъ и премилымъ ſосподаромъ, помимо свого порôвнанья зъ рогатымъ Колюмбомъ мого вуйка. Но тота подоба ограничалася лишь що до поверховности, понеже Браунъ бувъ о тôлько чоловѣколюбный и щирый, о кôлько Колюмбъ страшный и грôзный.

Скоромь лишь того дня зъ Реſйною привиталася, сказала она менѣ;

— Люба Віольо, желаю ти щастья до твоихъ двадцяти лѣтъ, и щобы зъ ними и розумъ тобѣ прийшовъ! А въ надгороду за той розумъ, котрый маешь оказати, жде тя одна дуже весела несподѣванка.

Реſйна поцѣлювала мене, але Колюмбъ-Браунъ смѣявся и говоривъ дальше, що поправдѣ годѣ то заперечити, що я вже досыть стара, но що до розуму, то той ще довго дасть ждати на себе. Но тота притинка менше мя болѣла, якъ указанье на моихъ двадцять лѣтъ. — Двадцять лѣтъ — брръ, — страшно!

Рада-прерада буламь знати, що-то мене жде за несподѣванка, но Реſйна твердила, що тогды не буде вже для мене несподѣванкою, и що мушу бути терпеливою ажь до пополудня.

При обѣдѣ говорено о якôмось инжиньерѣ, що недавно бувъ призначеный до тутешнёго двôрця желѣзницй. Имени его не названо, но всѣ зачали вычисляти его чесноты. Що мене могло тото обходити?

Около шестои годины прибула запрошена молодѣжь и другй гостй, но не зайшло нйчо такого, що бы могло ми зробити несподѣванку.

Першого вальца танцювалам съ офйцеромъ У. Бувъ то найлѣпшій дансеръ въ цѣлôй околици. Но помимо того не чуламь и найменшои крихточки тои утѣхи, яка мя давнѣйше наповняла, колимь увивалася по сали безъ такту съ Квѣткою. Якъ щаслива була я тогды, — а теперь? Абы хоть найменшій ôдблескъ упоюючои радости! Нѣ, — лишь приятне чувство, що танець ишовъ добре.

Мы остановилися и намѣряли власне зновь розпочати танець. Случайно нôднесламь очи и побачила когось, що стоявъ на противнôмъ кôнци салй и смотрѣвъ на мене. Его поглядъ здѣлавъ на мене такъ живе впечатлѣнье, щомь помимоволй с-тиха скрикнула.

— Що то такого? пытавъ мôй кавальеръ.

Чижь маламь ему сказати, щомь побачила предметъ моеи першои любви? То нѣ. И хотяй на селѣ выхована, однакожь буламь за надто женщиною, щобъ впустити незнакомця въ свѣтъ свого серця. Длятого ôтповѣламь ложью, що ми ктось приступивъ ногу.

Натурально, офйцеръ дуже занепокоився, — пытавъ чи мя ще болитъ, чи вже ми лѣпше, — чи не маемо ще хвильку зачекати и таке инше, но понеже я всѣ тотй пытанья, здѣланй съ не дуже добре уданымъ неспокоёмъ, заперечила, то стало на тôмъ, що ôнъ зновь обставъ продовжати зачатый вальцъ.

Но я не думала уже о вальци, тôлько о Квѣтцѣ, що тамъ стоявъ

и дивився на насъ. Зналамъ добре, що его взôръ провадивъ насъ, и всегда помимо волѝ спускаламъ повѣки, колисмо попри нёго танцювали.

Мое серце било сильно, здавало ми ся, що той вальцъ нѝколи не скôнчится.

Зъ нетерпливостью ожидаламъ тои хвилѝ, щобъ чимъ скорше узнати, якъ поступитъ собѣ Квѣтка взглядомъ мене.

Наконець запровадивъ мя мôй кавальеръ до побôчнои хаты, а Квѣтка съ кôлькома другими панами вôйшовъ до веранды.

— И якжежь подобалася тобѣ несподѣванка? пытала Реѓѝна, вышшовши напротивъ мене. Тажь ты го вже выдѣла?

Я потакнула, але буламъ близкою залятись слёзами, коли зновь заграли до танцю а Квѣтка ще не являвся, щобъ мене повитати.

Чижь я ему такъ дуже що-годѣ завинила, що хоть минуло три лѣта, ще не забувъ о тôмъ? А то зовсѣмъ походило на щось подôбного!

Заграли до кадриля. Инжиньеръ Г. приблизився, щобъ впровадити мя до салѝ, коли власне въ тôй хвили вôйшовъ Квѣтка до хаты. Затягнувъ рукавички, оглянувся въ округъ себе, приблизився, склонився передôмною и заговоривъ щось о приятности, що мене зновь бачитъ.

— Панѣ Браунъ була такъ добра, що обѣцяла менѣ сей кадриль. Будемъ vis-á-vis зъ вами.

Квѣтка пôшовъ ôтшукати Реѓѝну.

Цѣлый способъ его поступованья змѣнився цѣлкомъ. Тота чувствительнôсть и боязливôсть, що го перше цѣхувала, щезла цѣлковито. Теперь выступавъ съ цѣлою тою певностью, якои набирае молодый чоловѣкъ черезъ удѣлъ въ товарискôмъ житью.

И зновь мы були vis-à-vis, саме такъ, якъ передъ трома роками, якъ того дня, коли Реѓѝна звернула мою увагу на нещаснѝ ноги Квѣтки Той танець и кадриль ставъ ми живо передъ очима, такъ що ми ся видѣло, щомь перенесена назадъ въ той вечѣръ моихъ сѣмнадцятыхъ уродинъ. И въ души моѣй зновь живо повторились всѣ тотѝ муки, якихъ я тогды дôзнавала. Розпочалисмо танець, а мôй взôръ спочивъ на его ногахъ. Стоявъ въ належитôй позиціи.

Кинутись теперь и удушити Реѓѝну, — то булобъ — лишь послѣдувати свому внутреннёму чувству. Она наговорила менѣ всѣлякихъ небылицъ, щобъ мене дразнити, и черезъ то заслѣпила мои очи. Квѣтка ставлявъ ноги ôдлично, а тотѝ ноги крôмъ того були маленькѝ и цѣлкомъ гарнѝ.

Такъ то зъ причины якоись небувалои хибы даламъ вывѣтрѣти своѣй любви, и що бôльше, — знищиламъ его нѣжнôсть взглядомъ себе!

Такъ-то всегда дѣеся, коли дамо вплывати на свои чувства пустымъ бесѣдамъ подругъ, а не застановимося надъ тымъ, що самѝ чувствуемо и видимо!

Квѣтка жартувавъ зъ Реѓѝною и выглядавъ дуже добре. Бувъ цѣлкомъ не такій, якъ ей кольосъ, — но Реѓѝна въ своѣй великôй простотѣ не булабъ свого вымѣняла за него.

Кадриль скôнчився. Я пôшла до веранды, щобъ прохолодитися. Реѓѝна приступила до мене.

— Але то дивно, якъ той Квѣтка змѣнився, — говорила. — Те-

перь дѣйстно зъ него дуже приятный чоловѣкъ, а при тôмъ не ходитъ вже якъ....

— Реѓіна, ôнъ такъ нѝколи не ходивъ! перебиламъ напруго. То лишь ты рада була зробити го смѣшнымъ въ моихъ очохъ и повынаходилась на нѣмъ всякѝ можливѝ недостатки.

— Алежь, люба Віольо, ты прецѣнь не будешъ могла того заперечити, щосъ бачила своими власными очима и...

— Будь ласкава, — досыть о тôмъ, — бо лишь мя бôльше дразнишь!

— О чѣмже то панѝ такъ горячо розправляютъ? сли вôльно запытати, — озвався голосъ за нами. То бувъ Квѣтка.

Кровь ударила менѣ до головы и серце зачало такъ сильно бити, щомь не могла слова зъ груди выдобути.

— Мовилисмо о васъ, пане инжиньеръ, ôтповѣла Реѓіна.

— И длятого паннѣ Віолѣ такъ прикро зробилось! То мя вправдѣ не дивуе, — хоть така маловажна истота, якъ я е, не повиннабы нѝкого дразнити.

Притôмъ усмѣхнувся якось дивно.

— Молодый мущина, то не маловажна истота, а ще для дѣвчины, додала Реѓіна смѣючись; — но противно. Віоля сердится на мене и удержуе, що я васъ обмовила. Но чи моя въ тôмъ вина, що она васъ потôмъ иначе судила, якъ съ початку?...

То сказавши ненавистна Реѓіна лишила насъ скоро.

Квѣтка цѣлкомъ свобôдно усѣвъ при менѣ.

И зновь сидѣли мы самѝ, якъ передъ трома роками, колито не моглисмо розпочати нiякои розмовы крôмъ кôлькохъ слôвъ, поглядôвъ и зôтхань. Въ такôмъ самôмъ замѣшанью була я и теперь. Хотяйбы мя то мало житья стояти, не булабымъ ся поважила пôднести на нѣго очей. Не смѣламъ перебити мовчанья.

— То панѣ Браунъ мя очернила! промовивъ Квѣтка. Булобъ для мене дуже занимаючимъ, довѣдатися, що она говорила... Чи панѣ не моглибы менѣ то сказати?

Гмъ, — чи то той самъ Квѣтка, що теперь такъ говоритъ, а котрый впередъ въ замѣшанью заиковався за кождымъ словомъ? Мôй Боже, якъ то лѣта змѣняютъ чоловѣка!

Жартобливый и легкій тонъ, котрымъ промовлявъ, додавъ менѣ ôдваги.

— Ôднесѣтся съ своимъ жаданьемъ до Реѓіны, пане инжиньеръ. Она певно вамъ скаже. Я не могу.

— А чомужь нѣ? Тажь о минувшости можемо такъ говорити, якбы она насъ нѝчо не обходила. Мы певно обое дуже змѣнилися.

— Такъ, вы змѣнилися, сказала я и зôтхнула мимовôльно.

— Панѣ вздыхаютъ, но — то мовитъ менѣ достаточно, що тота змѣна вамъ не подобалась.

— Я надѣявся противного, но ко моему жалю бачу теперь, щомь ошибся.

Мое помѣшанье було такъ велике, щомь майже чулася недужою. Щожь маламь ôтповѣсти? Бачиламь добре, що ôнъ въ своѣмъ родѣ много скорыставъ. Но колимь собѣ пригадала, якѝй ôнъ бувъ несмѣлый

впередъ, то здавало ми ся, що власне тота несмѣлôсть була ёго милою прикметою, котру теперь стративъ. Мусѣламъ прецѣнь щось ôтповѣсти.

— Я не сказала, що вы ошиблися.

— Чи панѣ обѣцяли вже кому третього вальца? запытавъ скоро.

Зналамъ що ôнъ не танцювавъ добре, но помимо того приреклamь ему.

— Панѣ, вы дѣлаете менѣ велику ласку, сказавъ Квѣтка. Вы певно не забули, що я лихій дансеръ. Притôмъ вставъ и пôшовъ, щобы ôтшукати господыню. Потôмъ видѣламъ, якъ зъ Реѓйною живо розмовлявъ и сердечно смѣявся.

Сёго вечера пивъ такожъ чай, но не розôгрѣвся ни́ разу. Не танцювавъ, ажь доки не заграли третього вальца. Тогды станувъ передомновь и сказавъ:

— Панѣ чей не забули свого приреченья.

— Я теперь уже не забуваю своихъ приречень, ôтповѣла я, — но чуламъ, що мя се уразило.

— За молодшихъ лѣтъ часомъ можь собѣ щось подôбного дозволити, — додаламъ.

— Тожь панѣ думаютъ, що теперь уже постарѣлись? Даруйте, — но думаю, що то троха ще зарано вамъ говорити о проминувшôй молодости.

— Менѣ уже теперь не сѣмнадцять лѣтъ, — и я такожъ не такъ нерозсудна, якъ тогды.

— Такожъ може не такъ капрысна . . . и Квѣтка дивився на мене зъ дивнымъ, жартобливымъ выразомъ, а потôмъ обнимаючи рукою мôй поясъ сказавъ:

— Теперь, панно Віольо, зачинаеся ваша тортура.

Зачалисмо.

Но, милый читателю, запевняю тя, що танцювавъ, якъ самъ богъ. Ахъ, чудесно, чарôвно!

Вальцъ скôнчився, а Квѣтка усѣвши при минѣ сказавь напôвтихимъ голосомъ:

— Сердечно дякую, що панѣ зновь такí, якъ давно!

Глянуламъ на него. Его очи блестѣли зновь тою прежнёю щиростью. Чувство щастья проникло мене. Я ôтповѣла на его поглядъ усмѣхомъ.

— Тожь вы не гнѣваетесь уже на мене? сказаламъ смѣло, — не держите мя бôльше за . . . . Ту запиниламься . Не можна було ми сказати, якъ ôнъ мя осудивъ въ вечѣръ того памятного балю.

— За противнôсть того идеалу, якій я колись собѣ выдумавъ? О нѣ, панно Віольо, — знаю теперь, що вы зновь то саме предобре дѣвча, якъ тогда, колимь васъ первый разъ побачивъ, и то робитъ мя щасливымъ.

Всё, дôмъ, городъ, дерева, цвѣты и небо танцювали округъ мене. Его слова справили менѣ бôльше радости, якъ всѣ комплементы, якими мя неразъ молодí люде обсыпували. Мое вдоволенье було такъ велике, щомь му цѣлкомъ отверто подякувала, — но то зновь такъ мя перелякало, щомь сейчасъ утекла.

При вечери ѣвъ ôнъ ни́ бôльше ни́ менше, якъ другí. Много роз-

мовлявъ зô мною и оповѣдавъ, що именованый теперь инспекторомъ желѣзницѝ при двôрци Форсъ.

То утѣшило мя безмѣрно.

По вечери Квѣтка танцювавъ зновь зô мною. Пôзно въ ночи опустиламъ Реѓѝну и еи кольоса що найменше такъ щаслива, якъ тогды, колимь одержала той поганый, великій букетъ.

Квѣтка часто бувавъ у вуйка. Бувъ ôнъ найприятнѣйшимъ чоловѣкомъ, якого собѣ можь представити, и то не тôлько пôсля моеи гадки, но всѣ, що го знали, не менше го цѣнили.

Що дивного, що моя перва любовь зновь запалала, и то теперь дуже сердечно.

Коли при кôнци лѣта надходили мои именины, буламь вже такъ влюблена, якъ лишь може бути двадцятилѣтна дѣвчина.

Тажь я прецѣнь довгѝ три лѣта зъ жалёмъ и тугою о нѣмъ думала!

Зналамь добре, що ôнъ мя такожь любитъ, но ôнъ не казавъ того нѝколи.

Чогожь чекавъ?

За кождымъ разомъ, колисмо ся стрѣтили, сподѣваламься его освѣдченья; но всегда прощався невымовивши тыхъ важныхъ и рѣшучихъ для мене слôвъ.

То мя дуже непокоило. Може помыляламься, може ôнъ мя не любивъ, може и може . . . . . и тото „може“ мучило мя до нестерпимости.

* * *

Мои именины надôйшли. Квѣтка явився у насъ рано и вручивъ менѣ чудесный букетъ съ словами:

— Щобъ той букѣтъ мôгъ затерти тото некорыстне враженье, яке здѣлавъ попередній. Тамтой бувъ, якъ и я самъ пôдъ той часъ, безъ уложенья и оглады. Тогды не знавъ я еще, що чоловѣкъ повиненъ собѣ такъ поступувати, щобъ ёго поверховнôсть не занадто рѣзко ôдбивалась ôдъ ёго внутри. Я мусѣвъ то тяжко ôтнокутовати, щомь не учився танцювати, щомь ноги бридко ставлявъ, щомь не мôгъ побѣдити свого доброго апетиту. Тому то и стративъ я вашу ласку. Еслибымь бувъ не мавъ всѣхъ тыхъ блудôвъ, не потребувавбымь бувъ тратити трохъ такъ довгихъ лѣтъ, котрѝмь пережывъ въ ôддаленью ôдъ васъ. Тымчасомъ мои товариші зробили мя на то уважнымъ, що въ товариськôмъ житью дѣлало зъ мене смѣшну фѝѓуру.

— Алежь ради Бога, ктожь вамъ то говоривъ, що я зважала коли на такѝ дурницѝ? сказала я перестрашена.

— Тота сама, котра звернула на то вашу увагу. Тота сама, котра менѣ сказала, що вы були сумнѝ и жалували дуже, щосте не додержали на балю свого приреченья. Тота сама, котра вляла менѣ надѣю, що вы теперь зновь прихильно настроєнѝ взглядомъ того, що васъ такъ горячо зъ цѣлого серця любитъ . . . .!

Слова були высказанѝ, но я замовчу о тôмъ, що потôмъ слѣдувало. . . . .

На мои двадцять першѝ уродины було у вуйка велике свято. Ôдбувалося мое весѣлье съ Квѣткою. Першого вальца танцювала я съ нимъ, котрый вже бувъ моимъ — на цѣле житье. Буламь такъ

щаслива, що навѣть — казати не хочу, якамь тогды була щаслива. То знае такожь кожда, котра любила и того дôстала, котрого любила.

Я одже женою — якъ довго, — то не входитъ до рѣчи. Но найважнѣйше то, що своею судьбою не мѣнялабымься зъ нiякою царицею въ свѣтѣ.

Маю мужа, котрого любовь — моя гордôсть, котрого любити — моя роскôшь.

То одно маламь ще сказати, а бôльше нiчо.

*Перевела Надежда***.*

СПОДѢВАНКА.

(За Шиллеромъ).

Чи не втвирае ся брама?
Засôвъ отъ чи не скрипить?
Нѣ, се мабуть вѣтеръ зъ рана
Тополями шелестить!

О приздоби ся луже яловый
На свято велике, прийде чудъ-краса!
Ой гаю, мôй раю, барвѣнку шовковый,
Встели ѣй дорогу, моя то душа!
А ты вѣтре буйный, що свѣтомъ гуляешь,
Зупинишь ся трохи, любôй заспѣвай;
Дôведи ю тутки, доведи, якъ знаешь,
Мою друже милу, менѣ ю ôтдай!

Цитьте! А що се у хащи
Корчами колише, гнеть?
Нѣ, се пташка рано наще
Полетѣла въ поле геть!

О заховай ся свѣтлое сонце
За море, за горы, та вже не вертай
А ты темна нôчко заглянь у ôконце,
Займи насъ, закрый насъ, мовь тѣнею гай!
Най люде не видять, та слѣзъ не втирають,
Роскôши не знають, серце не навчуть,
Най намъ тôлько зоря вечѣрня сiяе,
Тодѣ мы зрадѣемъ, злёзы потечуть!

Чи не шептало що въ дали,
Листье мовъ на вербѣ?
Нѣ — Лебедѣ злопотали
Крилоньками на водѣ!

Мя обгортае ладъ чудотворный.
Нора бье мовь кобза, нишкомъ цюркотить

Вѣтеръ радѣе, що цвѣтку цюлюе,
Усе розкошуе, усе-сь веселить;
Ягоды гѝльмъ гнуть, погинають,
Достиглѝ падáють, гилѐ шелестить,
Легóтъ съ цвѣточокъ мѣдъ завѣвае!
Мои спалений устá холодить!

Мабуть я чую ходóчокъ?
Листье заедно тужить;
Нѣ, то ябка, то овочѣ,
Упадають, се дуднить!

И свѣтло ясне вже вмирае,
На лицёхъ сонця блѣдіи смуги,
Цвѣты радѣють: холодъ займае
Ворога — спеку на чтыры вѣтры.
И князь бѣлолицый далеко-широко
По синёму небу дѣтвý розпустивъ,
И все спочивае, неначе-бъ глыбоко,
Глыбоко въ могилѣ усе приваливъ!

Онде бѣле щось сіяе,
Свѣтить мовь искра, мовь шовкъ!
Нѣ, то мушка*) си лѣтае,
Нóчь настала, день замовкъ?

О банне серце не потѣшай ся,
Усе те що чуешь, усе те пусте;
Въ могилѣ, въ могилѣ сердешный кохай ся,
На сѣмъ свѣтѣ роскóшь для тя не росте!
А може, а може она не забула,
Якъ вѣрно любила, то й буде любить,
Я ѣй прощаю, кобы йно прибула:
Вѣрному коханю и Господь простить!

И мовь зъ неба въ швидъ
Зóрка щастья ся явить:
Такъ миленька хутко стала,
И милого цюлювала!

Пюрко.

---

* Johanniskäfer.

НЕЗДАРА.

Оповѣданье зъ Калифорніи, Бретъ-Гарта.

Ему було на имя Фаґъ*).

Давидъ Фаґъ прибувъ 1852 року въ „лѣтаючôмъ какаду“ съ нами до Калифорніи. Не думаю, щобы то зъ охоты або дивацтва сталося. Здаеся, не знавъ, куда дѣтися.

Коли мы, молодй хлощй, розказували собѣ о блискучихъ надѣяхъ, котрй заставили насъ удатися до Калифорніи, и якъ нашй свояки при нашôмъ ôдъѣздѣ смутились, и коли мы собѣ фотоґрафіи и льоки женьского волося показували, при тôмъ о Гануси и Марійцѣ споминали, тогды сидѣвъ той нездара при насъ и слухавъ съ смутнымъ выразомъ свого звычайного лица, но нйколи не промовивъ и слова.

Думаю, що не мавъ що говорити. Знакомыхъ кромѣ насъ у него не було, и мы приняли го въ свôй кружокъ вѣдай лишь на то, щобы мати надъ кимъ доволй посмѣшкуватися.

Скоро троха сильнѣйшій вѣтеръ надувавъ нашй вѣтрила, зразъ дôстававъ неборакъ морску слабôсть, а до гойданья корабля не мôгъ нiякъ привыкнути. Незабуду нйколи, якъ мы до розпуку насмѣялися, коли му Ратлеръ на шнурку принѣсъ кусникъ солонины, и . . . . Но сей достойный жартъ вамъ всѣмъ знаемый. А якй штуки выправляли мы ему съ Фаннею Твйнклеръ! Панна Фанній не могла го на очи терпѣти, а мы вмовили въ Фаґа, що она влюблена въ него и посылае му ласощй и книжки зъ каюты. Треба вамъ було видѣти тоту пышну сцену, коли ôнъ заикуючись и еще зовсѣмъ слабый, прибѣгъ, щобы ей за то дякувати! А якъ она запаленѣла! . . . . Той прекрасный, гнѣвный поглядъ! . . . . Достоту наче „Медора“, утверджавъ Ратлеръ. Ратлеръ умѣвъ Байрона на память. — Старый Фаґъ-неборачиско стоявъ, мовь попареный. Однакожь не бравъ собѣ того до серця, и коли Ратлеръ въ Валпаресѣ**) занемôгъ, то першій, кто го доглядавъ, бувъ старый Фаґъ. Бачите, бувъ то добродушный хлопець, но не доставало му смѣлости и ума.

О поэзіи не мавъ по просту и предчувства. Я неразъ надивився, якъ ôнъ зъ найбôльшимъ рôвнодушіемъ сидѣвъ и латавъ

*) Fagg.

**) Valparaiso — мѣсто въ Южнôй Америцѣ, штатѣ Чйлй (Chily).

стару одѣжь, коли Ратлеръ деклямувавъ трогательну Байронову „оду до моря.“

Одного разу запытавъ Ратлера съ найбôльшою повагою, чи не слабувавъ коли и Байронъ на морску слабôсть?

Не тямлю уже, яку на то Ратлеръ давъ ôтповѣдь, но знаю, що мы всѣ сердечно зареготались, — тожь безъ сомнѣнья и ôтповѣдь мусѣла бути удачна, — бо Ратлеръ, то була розумна головка!

Коли „лѣтаючій какаду“ приплывъ до Санъ-Франческо*), устроили мы торжественный обѣдъ, и умовились, що-року разомъ сходитися, абы ôдновляти торжественно памятку того дня. Розумѣеся, Фаґъ не бувъ запрошеный. На судиѣ числився ôнъ до найнизшои категоріи пассажирôвъ, що то ѣдутъ на самыхъ спôдныхъ покладахъ, — и кождому буде понятно, що мы теперъ, очутившися зновь на суши, встыдалися трошка такого „плебейского“ товариства. Старый Фаґъ, якъ мы его называли — (мимоходомъ сказавши, ему не було бôльше двадцяти-пяти лѣтъ) — старый Фаґъ бувъ для насъ того дня предметомъ безконечнои потѣхи. Вбивъ собѣ въ голову, що ôтти въ Сакраменто можь зайти пѣшки и пустився дѣйстно въ дорогу. Мы забавлялись ôдлично, устиснули собѣ руки и розлучилися.

Ахъ! ще не минуло вôсѣмъ лѣтъ ôтъ того часу, а уже не одній съ тыхъ рукъ, що тогды такъ дружно стискалися, зверталися грôзно противъ себе, або шлопали тайкомъ по кешени товариша. Слѣдуючого года мы не ѣли разомъ, бо молодый Баркеръ побожився, що съ такимъ презрительнымъ бездѣльникомъ, якъ Мйксеръ, не поставитъ своеи ноги пôдъ той самъ стôлъ, а Нйблесъ, котрый ôдъ молодого Штубса — що бувъ пôдъ той часъ въ реставраціи въ Валпаресѣ кельнеромъ, — вызычивъ грошй, — упевнявъ съ обуреньемъ, що такого рода людей не хоче й на очи бачити.

Накупивши въ 1854 роцѣ много акцій Вовчого рудника Мюджйнсвйль**), намѣривъ я той рудникъ ôдвѣдати. Я остановився въ „державнôмъ готелю“, панявъ по обѣдѣ коня, объѣхавъ насампередъ мѣсто а потôмъ ôтправився въ рудникъ.

За информатора назначено менѣ одного зъ тыхъ людей, котрыхъ газетярй звутъ своими „достовѣрными жерелами“, и котрымъ мовчкомъ признаеся у всѣхъ малыхъ громадахъ выключне право, рѣшати всякй пытанья. Давна привычка успособила его, въ одинъ

*) Мѣсто въ Сѣвернôй-Америцѣ, въ штатѣ Нова-Калйфорніа.
**) Muggins ville.

часъ робити и говорити, и нѣколи однимъ занятый, не змиливъ другого. Сей чоловѣкъ росказувавъ менѣ цѣлу исторію нашого рудника и додавъ опѣсля:

„Бачите, мѣй пане — (при тѣмъ звернувся до лежачои передъ нимъ груды землѣ) — золото муситъ изъ сего нѣдкопу тутъ выйти — (дзьобнувъ своею мотыкою запятую) — но давнѣйшій вла-сти-тель — (се слово мусѣвъ изъ себе выхлупѣстати, якъ мотыку изъ землѣ) — бувъ троха нездарный чоловѣкъ (сильный ударъ мотыкою замѣсть точки). То бувъ ще молодый „шпачокъ“ и давъ людямъ на свою парцелю тутъ зѣ всѣхъ бокѣвъ наскочити*).

Що ще дальше мавъ сказати, препоручивъ капелюхови, котрый здѣймивъ, щобы собѣ червонымъ шовковымъ платкомъ оберти чоло.

Я спытавъ го о имя коренного властителя.

— На имя му Фаґъ.

Я ѣдвѣдавъ го. Ѣнъ не дуже постарѣвся и ставъ далеко бридшій.

— Сильномь спрацювався, говоривъ менѣ, и поводитъ ми ся яко-тако.

Я повязавъ до него якійсь родъ симпатіи и — протеґувавъ го до певнои степени. Чи то зъ того поводу, щомь зачавъ презирати такими индивидуами, якъ Ратлеръ и Мѣксеръ, не конечно й згадувати.

Вы знаете, якъ Вовчій рудникъ збанкрутувавъ и якъ богато мы, акціонеры, стратили. Небавомъ потѣмъ я довѣдався, що Ратлеръ, одинъ изъ головныхъ акціонерѣвъ, мусѣвъ приняти въ Робинсовѣй „Гостинници до мѣста Мюджѣнсвіль“ мѣсце надъ-кельнера, — а що „старый Фаґъ“ мавъ щастье и не знае, що почати зѣ своими грѣшми. Всё то розказувавъ менѣ Мѣксеръ, — бо ѣнъ бувъ тамъ, щобы дѣла привести до ладу, и додавъ ще, що Феджъ залицяеся до дочки высше згаданого властителя гостинницѣ. Черезъ листы и слухи я довѣдався дальше, що старый Робѣнсъ радъ привести въ дѣло женитьбу межи Нелькою и Фаґомъ. Нелька була гожа, веселолиця и моторна дѣвчина, готова здѣлати всё, що желае отець. Я розваживъ, що се для Фаґа якъ разъ корыстне, слибы

*) Въ копальняхъ золота есть законъ, що всякій теряе свое право до придѣленои ему части землѣ и до всѣхъ законѣвъ на нѣй подѣланыхъ, сли въ певнѣмъ, близше означенѣмъ часѣ на своѣй парцели не працювавъ. Тогды може невь кто-нибудь тотчасъ овладѣти, и той способъ позыскованья собѣ мѣсця въ руднику, зовеся въ технічнѣй мовѣ копальникѣвъ: to jump a claim, — на парцелю наскочити.

оженився и осѣвъ де-годѣ постоянно; може бы за жѣнкою уже якось бодай на людей подабавъ.

Тому поспѣшивъ я одного дня до Мюджйнсвйль, щобы побачити, якъ стоятъ дѣла.

Дуже мене радувало приказати собѣ ôдъ Ратлера зготовити ſроſъ — ôтъ того веселого, непобѣдимого Ратлера, котрый передъ двома годами хотѣвъ надомною старшувати. Я звернувъ розговоръ на Нельку и старого Фаſа, думаючи, що сей предметъ буде го дразнити. Ôнъ нйколи не мôгъ знести Фаſа, и говоривъ, що Нелька не може го такожь и на очи бачити, — того певный, якъ незнати-чого.

— Чи Нелька любитъ кого другого?

Ôнъ звернувся въ сторону зеркала, що висѣло за буфетомъ, и поправивъ на собѣ волосье. Я понявъ зарозумѣлого дурака!

То понукало мене дати Фаſови знати, абы приспѣшивъ дѣло. Мы довго бесѣдували съ собою. Не трудно було пôзнати, що бѣднякъ по самй уха влюбленый. Вздыхавъ и обѣцявъ всѣми силами старатися, покôнчити дѣло якъ найскорше. Нелька була добра дѣвчина и чувствовала сли ся не ошибаю, якусь тайну почесть для скромного старого Фаſа. Но поверховно блестячй свойства Ратлера успѣли уже завернути ей головку. Они и льстили бôльше ей женскôй природѣ. Щобы Нелька була гôрша якъ вы або я, того не скажу. Мы всѣ дуже склонній, цѣнити нашихъ знакомыхъ бôльше ведля ихъ внѣшного вида, якъ ведля внутренного содержанья. То лекше и приятнѣйше, а навѣть дуже выгôдно, особливо, сли не потребуемо покладати на нихъ свое довѣріе. То повинень бувъ знати такожь старый Фаſъ, сли бы не бувъ такимъ нездарою. Но такимъ ôнъ нйколи бути не переставъ. Тымъ гôрше для него.

Було то кôлька мѣсяцѣвъ пôзнѣйше. Я сидѣвъ власне въ моѣмъ кабйнетѣ, коли старый Фаſъ зайшовъ до мене. Его появленье заскочило мене трохи. Мы бесѣдували о бѣгучихъ справахъ механйчно и безъ интересу, якъ звычайно люде, що хотятъ собѣ щось другого сказати, а лишь боками заходятъ до рѣчи. По хвили промовивъ Фаſъ зовсѣмъ змѣненымъ голосомъ:

— Ѣду домôвь.

— Домôвь?

— Такъ — то есть, хочу ôтплысти въ атлантійскй Штаты. Отъ зайшовъемь до тебе. Маю, якъ знаешь, трохи маетку, и ве. лѣвъемь для тебе выставити судове повномочіе, щобысь мôгъ перенять мои дѣла на себе. Маю такожь де-якй документы, хотѣвбымь ихъ охотно тобѣ передати. Хочешь ихъ принять?“

— Ба — а Нелька?

Ôнъ скрывився, наче бы понюхавъ чемерицй.

— Я съ Нелькою не женюся . . . то есть . . .

Бачилось, що самъ бувъ злый на себе за то, що такъ докладно выразився.

— . . . То есть, я думаю, що буде лучше, сли съ нею не оженюся.

— Давиде Фаѓъ, сказавъ я урывисто и строго, ты останешь вѣчно нездарою, тай годѣ!

На немале диво менѣ выяснилось его лице.

— Такъ, промовивъ ôнъ, — то правда; я нездара бувъ и буду! Я все о тôмъ переконаный. Бачишь, я думавъ, що Ратлеръ такъ само єѣ любитъ, якъ и я, а знавъ, що она его бôльше любитъ, якъ мене, прото може бути съ нимъ щасливша. Но знаю такожъ, що старый Робйнсъ волѣвъ бы мене, бо я богатшій . . . а дѣвчина зробитъ всё, що батько схоче . . . и, — бачишь, тому я побачивъ, що стою властиво на перешкодѣ . . . прото пайлѣпше ту, — уступити. „Однакожь“, тягнувъ дальше, коли я хотѣвъ ему перервати, „однакожь понеже боюсь, щобы старый случайно не ôтказавъ Ратлерови дѣвчину, то я выпозычивъ ему на тôлько, що му стане на то, щобъ мôгъ въ Доѓтунъ розпочати яке дѣло на власну руку, Такій старанный, дѣльный и способбный хлопець, якъ Ратлеръ, — знаешь, потрафитъ въ свѣтѣ перебитися и небавомъ стане зновь въ давнѣйшихъ ôтносинахъ . . . А впрочѣмъ, знаешь, слибы не мавъ щастья, то тобѣ не конче натискати на него. Бувай здоровъ!“

Я бувъ поступкомъ его къ Ратлеру занадто роздразненый, щобы оказуватись любезнымъ; но нонеже при его дѣлахъ можь було зыскати, рѣшився я перенятн ихъ. Съ тымъ ôнъ ôтправився домôвъ.

Минуло кôлька недѣль. Коли прибувъ першій почтовый пароходъ, майже всѣ газеты черезъ кôлька день занимала вѣсть о страшнôмъ нещастью. По всѣхъ частяхъ Калйфорніи тôлько й було бесѣды, що про затонувшій корабель, а тотй, що на нёму мали приятелѣвъ, усувалися тихо на бôкъ прочитуючи съ бездушною увагою довгій списъ нещасливыхъ. Були тамъ имена высоко уталанованыхъ, хоробрыхъ, благородныхъ и нѣжно любимыхъ, що погибли. Межи ними найшовъ я зъ межи всѣхъ моихъ знаемыхъ насамперед имя — Давидъ Фаѓъ.

Бѣдный нездара дѣйстно вернувъ домôвь!

Переложивъ

Петро П. Кумановскій.

ЛЕСИШИНА ЧЕЛЯДЬ.

I.

Пречудный лѣтній поранокъ. Въ холоднôмъ, легенькôмъ вѣтрѣ ледви ледви лелѣеся широкій ланъ жита. Жито, мовь золото. Колосье, наче праники, — ажь похилилося пôдъ вагою зерна та перловыхъ крапель росы, що позвисала зъ кождои стеблинки. Стебла стоятъ высокй та рôвнй, — жовтй и гладкй межи зеленымъ листьемъ повôйки, лептицй, осету та другого буряну, що стелится сподомъ. Денеде виднѣесь зъ середъ того золотого, шумячого и пахучого моря синье, чаруюче око блавату або цвѣтка куколю, або дѣвиче, паленѣюче лице полёвого маку.

Зôйшло сонце. Зацвѣркотали свершки на всѣлякй лады, — зажужжали великй полёвй мухи, та затрѣпотались нестрй мотылй понадъ колосистымъ моремъ. Природа ожила. Вѣтеръ подувъ сильнѣйше, — подувъ тепломъ зо стороны лѣса и зачавъ стрясати срѣбну росу зъ травъ и цвѣтôвъ.

Въ селѣ пôднявся гамôръ, — закипѣло житьемъ. Выгôнъ запестрѣвся ôтъ худобы, котру гнали на пашу. За худобою ишли заспанй та немытй пастухи. Декотрй лишень, котрй вспѣли уже и поснѣдати, спѣвали весело, гейкали та вылускували батогами, женучи свôй товаръ.

Зъ хатъ закурився дымъ. Ґаздынй топлятъ зарана, щобы скоро зварити обѣдъ, — молодшихъ выправляютъ въ поле.

Лишь у старои Лесихи не курится зô стрѣхи. Хоть тамъ ихъ три: стара, донька Горпина и молода невѣстка Анна, — то они такй нйколи рано не топлятъ, — все въ вечѣръ. Вечеромъ спечутъ та зварятъ, що тамъ треба, — а весь день божистый не дбаютъ. Запопадний Ґаздынй, що хоть куды!

Ґаздôвство у старои Лесихи несогôрше. Хата хоть стара, та ще сильна, — будыночки новй, просторй, и опрятнй, худôбка красна, що Господи, — гладке кожде, мовь слимакъ. Пасѣка такожь по смерти небôщика Леся не пôшла нйворотомъ. Лесиха приняла старого дѣда жебручого Зарубу въ хату, обшила, обхамрала, — тай уже старый лѣтомъ и пасѣки пильнуе, и коло хаты найменшои крыхôточки допантруе.

Лесиха була й справдѣ жѣнка дуже Ґосподарна, та запопадна. Сукриста дуже та тверда. Бувало, якъ на що завозьмеся, то хоть рака лазь, все поставитъ на своёмъ. Хоть волосье въ неи вже й сивѣло, — то лице еи було червоне и здорове, якъ цвйклёвый буракъ. Облесного й масного языка въ неи не було. За то говорила все урывисто и якось гнѣвно. Жарту або якого другого радого та щирого слова не чувъ ôдъ неи нйхто. Кождому, абы хто, умѣла дотяти своимъ острымъ языкомъ Правда, — кажутъ, — не зъ добра она така й сталася. Небôщикъ Лесь, повѣдаютъ, убивавъ еѣ тяжко за молодыхъ лѣтъ, прибивавъ кôлкомъ за косу до лавы, а бивъ..... Зъ горя она тогды неразъ и напивалася, и той звычай оставъ у неи и до теперь, — хоть нйколи пiянство не довело еѣ до того, щобы розтренькувала та прошастувала гôрко запрацёване добро. Сли пила, то пила сама. Въ еи хатѣ, анй въ селѣ нйхто ôдъ неи нйколи й не понюхавъ порцiи горѣвки. Стара Лесиха була дуже тверда и скупа.

Гнатъ Лесишинъ довго не мôгъ оженитися. Нй одна дѣвка въ

селѣ не хотѣла йти за нёго. Не знати, ци то тому, що бувъ такій злый та забіяка, ци тому, що такій поганый. Волосье червоне, очка маленькй, хитрй, якъ у якого Татарина, — самъ великій, — голова якъ макортётъ, а губы, мовь подушки, — такй поддуванй. Ну, — не о то рѣчь, — най го тамъ божа Мати судитъ, — але досыть на тôмъ, що нйкотра дѣвка не хтѣла за нёго йти. Ще, — не знати якъ и що, — плели щось люде, що Гнатъ не зовсѣмъ мае чистй пальцй, — неразъ тамъ крôзь нихъ и дещо чуже прослизнеся. Не знаю, якъ де, — а въ нашôмъ селѣ вже нема гôршои ганьбы, якъ коли кого обнесутъ, яко злодѣя! Таке було и съ Гнатомъ Лесишинымъ и томуто не мôгъ ôнъ довго оженитися. Нйкотра не хтѣла йти за нёго.

Но вкôнци трафилися таки одна, — Анна Тимишина. Пôшла она за Гната, та на свое горе. Бѣдна сирота, безъ ôтця, безъ матери, — тôлько й вѣна внесла въ Лесишину хату, що свои чорнй бровы, карй очи, та двое рукъ робучихъ, та терпливе, послушне и покôрливе серце. Ой, зазналажь она долй за Гнатомъ! Не минувъ рôкъ, а вже взяла щезати ей краса, погасати блескъ ока, хилитися до землй красна голова! Звычейне, грызота, сварка та бôйка! Кого они не пригнутъ до землй, не позбавлятъ веселости?.....

И отъ вамъ вся Лесишина челядь. Ага, бувъ ще у Лесихи хлопчина — наймитъ, Василь, що насъ худобу. Его прозывали Галаёмъ, бо вѣчно, скоро вжене худобу въ лѣсъ, галайкоче, та галайкоче, — и не вгавае на волосокъ. Въ однôй хвили и коломыйки задробитъ и думки затягне и весѣльнои и зъ псавтири та гласôвъ церковныхъ. Не бувъ ôнъ письменный, — все то попереймавъ зô слуху и абы вамъ одну спѣванку умѣвъ скôнчити. Голосы та спѣванки плелися въ его головѣ въ якômось дикômъ неладѣ и моталися, мовь клочье сѣна въ буйнôмъ вѣтрѣ. Они не занимали, но заглушали его. Ôнъ тогды не тямивъ о свѣтѣ и о собѣ. Худоба брела нйворотомъ. А якъ хто другій спѣвавъ, то ôнъ не любивъ слухати. Сказано, якійсь тумановатый. Зъ чого ему таке пôшло, Богъ знае. Може такожь зъ нужды та бôйки. Ой, бо то й натерпѣвся ôнъ всѣлякого лиха, ôдколи померли его родичй на холеру. Они, кажутъ, були богатенькй и пестили дуже свого Васильчика. Смерть забрала ихъ нагло одного дня, — Васильчикъ прийшовъ въ чужй руки, — а чужй руки, звѣсно, — не гладятъ! Били его, бо бувъ розпещеный, упертый, лѣнивый. Выгнали зъ нёго тоти хибы, та заголомшили молоду голову, зацьмали послѣдню искорку дитинячои свободы и живости. Маетокъ зслизъ въ чужихъ рукахъ, мовь сôль въ водѣ, — а Василя дали на службу до старои Лесихи. Ой, — не райже ôнъ и ту найшовъ!

II.

Лесиха, сказано, запопадна, перша йде зажинати зъ доньковь и невѣстковь.

— Найно, ци нашъ Галай и нынѣ пуститъ худобу у царину, — ци буде тямити вчорашній синцй? заговорила якось нйбы грозячи комусь Лесиха идучи передомъ та поблыскуючи новымъ серпомъ пôдъ пахою.

— Ба, а чомужьбы не пустивъ? Якъ зачне выгалайкувати, то й о свѣтѣ забуде, не то о худобѣ! ôдрекла Горпина. Ей красне, молоде лице сіяло здоровымъ румянцемъ супроти всходячого сонця. Она една була ще найщасливѣйша на всю хату. Мати любила сѣ, — хоть правду

сказавши, неразъ и Горпинѣ прийшлося скоштувати гôркои ôдъ матери або брата.

— Ой, такъ, — приголомшили бѣдного хлопця, якъ кота загорѣлого, та теперь добиваютъ! шепнула сама до себе несмѣло Анна. Въ серци бѣднои сироты найскорше збудилось пожалованье надъ такимъ же круглымъ, нещаснымъ сиротою.

— Ага, — свôй все съ своимъ рука! ôдрѣзала ей гнѣвно Лесиха. Она зачула тихй слова невѣстки.

— Сирота, а писокъ якъ ворота! кричала дальше. Небôйся, моя кôточко, и ты бы варта зъ нимъ на едну гилю! Зôйшлисте ся обое, — тай заразъ едно надъ другимъ и жалуесь. Эхъ, божа бы вамъ Мати не дала просвѣтлои годины, що вы мою працю дармо марнуете, мôй хлѣбъ дармо жрете, а все лельомъ-пôлельомъ поводитеся.

Лесиха замовкла. Задыхалась. Нйхто бôльше не обзывався.

Прийшли на мѣсце. Анна выбрала мѣсце на межи, де склала полуденокъ. Лесишина нивка була шѣсть загонôвъ зáширока. Три ихъ за день могли еѣ набезпечно обалити.

Лесиха тутъ же порядкуе.

— Ты непотрѣбе (ôдозвалась прудко до невѣстки) ставай онту! (Показала найширшій загôнъ). Ты (до доньки) сюда, — а я на прилуду!

Поставали.

— Господи помагай! сказала Лесиха и перша ужала жмѣнку спѣлого, хорошого жита, перша зробила повересло, — нажала снопокъ и ôдставила на бôкъ. То первачокъ, — ôнъ на урожай значитъ.

— Ану, до роботы! промовила зновь. И три жѣночй головы схилились до землй, краснѣючи. Въ рукахъ заблискотѣли серпы, захрустѣли твердй стебла жита пôдтинанй блискучимъ, зубчастимъ зелѣзомъ, — жменя за жменею паде на землю. Краснымъ, потяглымъ лукомъ перемыкаютъ женцй пажату жмѣнку понадъ голову за себе и кладутъ на стерни. Часъ ôдъ часу една выпрямится, вымкне жмѣнку жита, стрясе зъ пашнистого буряну, роздѣлитъ на двое, скрутитъ повересло и прôстре его на свѣжôй, пахучôй стерни. Сверщки, жуки и всѣляка овадня утѣкае попередъ серпами. Часами й злякана сѣра мышь вымкне изъ своеи норы, перебѣгне по пôдъ ноги женчисѣ, та зновь повзне у ямку.

Рано, за холоду, зъ росою добре жати. Хрупъ-хрупъ, хрупъ-хрупъ..... Лишь тôлько й чути всёго, — та шелестъ складаного въ снопы жита.

Но поволи, поволи свѣжій, полёвый воздухъ, широка самота и тишина поля, одностайнôсть роботы понукуютъ духа, щобы объявивъ себе. Розмова не легко ту завяжеся, — стара Лесиха все еѣ якось прикро перерве. Отъ одно що, — то спѣвы.

И поволи, поволи, — изъ загальнои тишины и одностайного хрупанья стебелъ вырѣзуеся чудный, срѣбный а тихенькій, несмѣлый голосокъ. Се Горпининъ голосъ. Стара жне, — не зважае на то. Горпина стае смѣлѣйша, — голосъ мôцнѣе, — изъ серця нéхотя льеся тужна, а чудова пѣсенька:

Туды лозы хилилися, куды имъ похило,
Туды очи дивилися, куды сердцю мило.

— Гей ты нелѣпо якась! крикнула Лесиха до невѣстки, — ци вже ся лишаешь? Уже ти руки покулило, ци що?

Анна, слабовита й такъ, не змагала на найширшомъ загонѣ йти нóрóвно зъ другими. Она лишилась була уже майже о пóвтора снопа зъ заду.

— Щожь бо вы, мамо, мене нынѣ ученилися, якъ оса? ôдрекла она зôбравшись якось на смѣлôсть, но не пôдносячи головы. Хиба не видите, що не можу борше жати, бо загôнъ широкій? Ваша прилуда не тото. Лацно вамъ выварачати!

То розлютило Лесиху.

— О, дивѣтмися на ню! Яке смѣле та угурнé. Ще й свое рыло ставитъ напротивъ мене! Эй, небого моя! Кобы менѣ борзо вечѣръ, — прийде Гнатъ зъ косовицй, — не будешь ты така широка!

Анна хотѣла ще щось ôтповѣсти, але Горпина шеннула до неи:

— Дай покôй, сестро! Мама все мусятъ теркотати. Жнѣмъ разомъ!

Анна замовкла, — Горпина зачала сѣ все пôджинати, — майже пôвъ загона собѣ забирала. Горпина була щира душа, — не въ маму вдалася, — та часомъ лишь говорила пôдъ ни ладъ, бо знала сукристу материну натуру.

Зновь стало тихо, лишь стебла хрупотятъ, — та часъ ôдъ часу серпъ бренькне о камѣнець.

Горпина десь съ перéгодомъ затягла другу пѣсню. Зôбралояс Аннѣ на плачъ. Плачъ серця, то тужлива, сердечна думка. Она несмѣло, та рôвно и переливно затягла:

Зайшло сонънько за ôконънько,
Якъ промънное коло;
Выйди миленька, выйди серденько,
Промовь до мене слово!
Радабымь выйти, радабымь выйти,
До тебе говорити, —
Та лежитъ нелюбъ по правôй руцъ,
Бою ся го збудити!

Лесиха слухала пѣсню затиснувши зубы. Кôлька разôвъ зъ пôдъ лоба жарко поглянула на невѣстку. Анна на бачила того, — жала далѣ и спѣвала. Зъ ни тусклого ока скотилася навѣть груба слёза и упала на серпъ. Знакъ, що й серце ни спѣвало тотужь пѣсню, не лишь уста.

— Отъ, що ей на головѣ! Господыня моя зателепана! Якй спѣваночки выводитъ! перебила гнѣвно Лесиха.

— Дайте бо вы, мамо, Аннѣ, покôй! Що васъ за говорѣнка напала? Нй говорити, нй плакати, нй смѣятися не даете, ще й спѣвати бороните! Яка мара далѣ вытримае у васъ?

— Но, но, — розтрѣскоталасся, — сороко куцофоста. Волишь жати та тихо бути! Небôйся, — знаю я, де у тебе раки зимуютъ! Лишь ми не мовчи, — то тямси!

Зновь одностайно и понуро йшла робота. Стара хвиля ôдъ хвилй покликувала на невѣстку, то на доньку, мовь окомонъ.

Вже сонце гетъ-гетъ пôдôйшло. Жито клалося на помѣть та встелювало широко загоны. Вже нашй три женчихи пополуднували и не спочиваючи взялися зновь за дѣло. Сонце жарило, — зъ лиць котився

пôтъ. Свердцки цвѣркали голосно та проникливо. Здавалося, що ихъ голосъ роздаеся десь глубоко пôдъ землевь и впадае до уха, мовь острый кремѣнный пѣсокъ. Кромѣ свердцкôвъ все затихло, все поховалося въ тѣнь передъ жаркими сонѣчными лучами. Лишь люде, паны сотворѣнья, — мучатся тогды, коли спочивае природа.

III.

— Лесихо, Лесихо! роздався голосъ якогось косаря зъ пôдъ лѣса.

Лесиха встала, приложила руку надъ чоло и смотрѣла.

— Ци не видите, — онде три вашѝ коровы въ ôвсѣ? кричавъ голосъ дальше.

Изъ лѣса долѣтало галайканье и верескливый спѣвъ Василя:

Ой тамъ на горбочку
Сидѣвъ дѣдько въ черепочку,
А мы его не пôзнали....

Гей (тото гей тяглося страшно довго) *матижь моя, мати,*
Пусти мене погуляти....
Го-о-о-а-усподи, воззвахъ тебѣ, услыши мя!....

— Ахъ, чортôвъ накоренокъ! Уже зновь змалювавъ! Бодайжесь изъ себе печѣнки выкричавъ! Василю-гей! Василю-гей! Дѣдьчабы ти ся мати въ пѣченѝ всадила! Ту-у-умане вôсѣмнадцятый, — на! А не видишь, що коровы въ шкодѣ, — га? А, повылазилибы ти тотѝ слѣпаки, та бы ти повылазили!

— *Господи помило-о-ойѝ* бувъ ôдвѣтъ зъ лѣса. Тото „лойѝ“ тяглося зновь дуже довго и згубилося вкôнци десь въ далекôмъ, темнôмъ лѣсѣ.

— Галаю-на, Галаю! закричавъ зновь косарь зъ пôдъ лѣса. А не выженешь ты собѣ коровы съ царины? Выгналобы тя, якъ гору Бачиньку, — га!

— *Ой туду, ду, ду, ду, ду, ду*; *за волами я йду!* репетувавъ Галай зъ лѣса.

Косарь вѣдай стративъ терпеливôсть, — хопивъ косу на плече та побѣгъ самъ выганяти коровы зъ ôвса. Вôгнавъ ихъ въ лѣсъ и щезъ за ними въ темрявѣ зелени. Лишь незадовго чутно було крикъ и ревôтъ Василя.

— А, то, то, то! приговорювала Лесиха, зновь схиляючись до жнива. Най зъ нѣго тамъ и третью скôру здôйме, — слова му не скажу! Най пантруе худобы, а не галайкоче!

Вечерѣло. Сонце пышно закотилося за синѝ горы. Мрака зачала налягати на луки и клубитися чимъ разъ ширше сивыми туманами. Зъ пôдъ неи, мовь дитина зъ пôдъ теплои перины, обôзвалися деркачѝ. Перепелицѝ запѣтпѣлѣткали зъ жита. Вѣтеръ повѣявъ ôдъ мочарôвъ тепломъ та запахомъ сирого лепеху и татарского зѣлья. Любо якось та легко ставало на серци.

Нашѝ женчихи дожали нивки, поставали, повыпростовували крыжѝ та ôдсапували.

— Ладный деньокъ буде завтра, — промовила Лесиха, — та якось ласкавѣйше, якъ звычайно. Богу дякувати, щосмо ся ту нынѣ обпорали Завтра тра буде ячмѣнь на базарищи схопити.

— Ладна нôчь буде нынѣ! прошептала Горпина, легко покраснѣла и зôтхнула.

Анна усмѣхнулася до неи, та якось смутно, мовь крôзь слёзы. Она одна знала про тайну Горпининого дѣвочого серденька, — про еи любовь съ хорошимъ, чорнобровымъ парубкомъ Митромъ Громомъ.

— Но, — чого стоите! Анно, — хопты узбирати, коровамъ до припусту! Ты, дѣвко, — бѣгай, — телята напôй! Ну, борше!

Анна сейчасъ и шатнулася мовчачи, — раднѣйше, якъ звычайно. Чаруюча сила лежитъ въ однôмъ — однѣсѣнькôмъ ласкавѣйшôмъ словѣ! Горпина пôдбѣгцемъ и приспѣвуючи поквапилася до дому, — а стара Лесиха, положивши серпъ на голову ôстрьемъ до хустки и завдавши собѣ на плече снôпъ-первакъ гордо помела за нею. Послѣдня прийшла до дому Анна двигаючи на плечохъ велику верету свѣжого, пахучого та пестрого буряну. Коровы чекали уже на ню, а побачивши свою звычайну вечерю, зачали рычати зъ радости и стовпилися разомъ коло сѣняныхъ дверей, чекаючи, ажь прийде черга на кожду ити до сѣней, перекусити смачного зѣлья и ôддати въ чистый скопець свôй цѣлоденный запасъ молока.

Уже гетъ змерклося. У Лесихи затоплено въ печи и огонь палае яркимъ червонымъ свѣтломъ. Анна съ Горпиною пораются, варятъ, що треба на завтра. Дѣдъ Заруба голосно говоритъ молитвы сидячи на припѣчку, а Василь наслухавшися сварки Лесихи и ôдобравши зо два бухнаки межи плечи полѣзъ на пѣчь и заснувъ не чекаючи вечери.

Пôдъ ôкнами почулися тяжкі кроки мущины и бренькъ косы. Троха згодомъ увôшовъ Гнатъ у хату, кинувъ старый соломяный капелюхъ на лаву и сѣвъ конець стола.

— Ты на, — Галаю! Быки поприпинаи?

— Поприпинаи, поприпинаи! ôдповѣла Анна мыючи мыски и заходячися коло вечери.

— А ты Газдыне, де ти серпы лежатъ?

— Або дежь? таже въ сѣнёхъ надъ одвôркомъ! Дежь бы мали...?

— Ага! Абымъ троха не дôздрѣвъ, бувъ бымъ си ногу на вѣкъ вѣченный просадивъ! Пôдъ самымъ порогомъ!

— То певне коты....!

— Эй, небого моя! Лишь ты не пантруй мои праци, якъ ока въ головѣ! Не маешь свого-що розмѣтувати! Не принесласми ту ніякого вѣна!

Анна змовкла. Еѣ дуже прикро вкололо тото слово. На щожь ты бравъ мене? Таже ты й тогды видѣвъ, що я бѣдна! Тоти гадки тиснлися ей до головы, — но смѣлости не було у неи кинути й собѣжь ними Гнатови въ очи.

— Ну, спати! комендеруе Лесиха. Ты, непотрѣбе, огень въ печи погаси, — грань позамѣтай у закутець, — чуешь! Горшки у пѣчь, — най ся крупы на завтра допроятъ! Горпино, — воды ще нема! Рушай по воду, — а хутко!

Анна зачала поратися, а Горпина выбѣгла до сѣней. Ту лишь злупотѣла коновцями тай коромесломъ, — рыпнула дверми, — а зъ оборы чутно лишь було веселу пѣсеньку:

Кобымъ була така красна, якъ та зоря ясна
Свѣтилабымъ миленькому, николи не згасла!

— О, які ей по головѣ сверщки цвѣркочутъ! ôдозвався сердито

Гнатъ роздягаючись. Мамо, — не высылайте еѣ нѝколи вечеромъ за водовь!

— Або чому?

— Та хиба не знаете? Той довгоносый Громикъ, — онъ изъ за дороги, — щось дуже до неи....

— Що? верескнула Лесиха. Тото засмаркане смѣе пѝдлазити до моеи доньки! Таже я му волосье обмыкаю на его капустянѝй головѣ! Я му пѝду до матери, — най го си держитъ, сли не хоче, щобы му ся яка кавза стала!

Гнатъ лягъ уже на постѣль. Лесиха довго ще сапала та ходила по хатѣ.

— Эхъ, най но я го ѣмю въ свои руки! Буде ѝнъ ся мати! Пѝдсвинокъ якійсь ходитъ! Тадже якъ го пѝрву за лабу, а за другу приступлю, то го розѝдру!

— Угу, — а вамъ що таке, мамо? зачала уговорювати Анна. Она доси мовчала на тоту бесѣду. Кѝнчила прятати. Що вамъ такого припало? Отъ, — слухалибысте, що Гнатъ плете! Та най скаже, ци видѣвъ коли своими очима, щобы Громикъ Горпину зачѣпавъ?

— О, якій ми ту зъ неи адукáтъ! ѝдкрикнувъ на постели Гнатъ. А не пѝдешь ты спати, ты, робѝтнице моя не плачена.

Лесиха роздяглася и лягла на запѣчокъ, де Анна постелила уже була для неи мягку перину и два заголовки. На печи храпѣвъ уже грѝмко дѣдъ Заруба, — та часъ ѝдъ часу галайкавъ крѝзь сонъ Василь.

— Дѣду, — а обернѣтся на другій бѝкъ! Не храпѣтъ такъ, — пѣчь завалится! крикнула Лесиха штуркаючи дѣда въ бѝкъ.

— Бѝгъ заплатъ! Ручечкамъ роботящимъ и ножечкамъ приходящимъ и головамъ выслухащимъ.... зачавъ Заруба крѝзь сонъ свою звычайну молитву, — но небавомъ обернувся на другій бѝкъ и утихъ. По хвили заснула й Лесиха.

Тихо стало въ хатѣ! Мѣсяць несмѣло, блѣдо проглядае крѝзь тѣснѝ, тусклѝ шибы. Анна ще не лягала спати. Она сперла голову о ѝкно а лѝктѝ о варцабы и довго стояла тяжко задумавшись. Надъ чимъ она думала? Богъ знае. Може переходили попередъ еи очи еи лѣта молодѝ, невеселѝ, сирѝтскѝ. Може пригадувалася еи серцю яка перша, щаслива, безталанна любовь, бо въ очохъ закрутилися двѣ слёзы, а зъ устъ ледво чутно полися сумна думка:

Шумѣли вербы въ Поповѝй-Дебри,
Тай лозовое прутья;
Люблю тя, дѣвча, люблю серденько,
Про людей не возьму тя.
Не такъ про людей, не такъ про людей,
Отець-мати не велитъ: —
Мене за тобовь, мене за тобовь
Само серденько болитъ!

— Жѣнко! Ты каланнице моя неприторонна! Що ты, — выбралася мыши ловити, ци що? Чому спати не йдешь? обѝзвався Гнатъ.

Анна схаменулася, обтерла слёзы и клякла до молитвы.

И молилась она довго, горячо, простыми сердечными словами. А пѝдъ ѝкнами на вишни выводитъ соловѣй свои чудовѝ спѣвы, —

може и ôнъ молится небесному Ôтцю?.... А на выгонѣ прощаеся Горпина съ своимъ любимымъ.

— Горпино, серце, — зажди ще хвилечку. Мы й не наговорилися.

— Нѣ, Митрику, — нема коли, — мама будутъ сварити. Ты знаешь, якй они! Добранôчь ти, — а завтра....

Не докôнчила, — хопила коновцй зъ водою и побѣгла идъ хатѣ.

— Завтра, — шептавъ за нею Митро. Довго поглядавъ зъ выгона на Лесишину хату, — а далѣ й задумався.

— Ци не дармо я еѣ люблю? Ци ôддасть еѣ стара Лесиха за мене? подумавъ ôнъ. Серце му стислося, коли погадавъ о своѣй бѣдности.

— Треба робити, заробляти, що силы! Зôтхнувъ важко, — вытягъ сопѣвку зъ за пазухи, — заравъ, затилйкавъ, — та такъ дрôбно, та тужно, та якось такъ, мовьбы въ тôмъ голосѣ тонула вся его надѣя та тихе его щастье.

— Бѣдна моя доле! прошептавъ Митро и повернувъ у свôй выгôнъ до бѣднои, вербами обсадженои хатины, де жила его стара мати. Зъ межи густыхъ зеленыхъ вербъ роздався парубоцькій голосъ, що выводивъ знану пѣсню:

Ой ще куры не пъли,
Кажутъ люде: день бѣлый!
Ой, выйди, выйди, хороша дѣвчино,
Поговори зо мною!

Дзеедзалика.

Хрестъ Чигиринскій.

Гей, въ мѣстѣ въ Чигиринѣ е церковь, Спасъ святый:
Въ тôй церквѣ хоронится козацкій хрестъ старый.
На тôмъ хрестѣ до нынѣ ще давна напись есть:
Миръ мирнымъ! На враждущихъ самъ Богъ и его хрестъ!

У прйторѣ до нынѣ той грозный хрестъ стôитъ,
Мовь великанъ минувшихъ, померклыхъ, страшныхъ лѣтъ, —
И лишь слѣпцй старіи исъ пѣснями въ устахъ
Сидятъ, мовь сумъ могильный, у стôпъ того хреста.

И не одну говорятъ о нѣмъ старую вѣсть
Про наше горе, лихо, про вражу ляцку злôсть.
И серце ся стискае на вѣсти зъ тыхъ часôвъ,
И ôдорватись тяжко ôдъ старцѣвъ сумныхъ слôвъ.

* *
*

Весна настала красна, розтавъ зимы килймъ, —
Немовь козакъ гулящій прибрався Чигиринъ.
Мовь дѣвчина въ недѣлю, — природа стрôйна вся,
И наче щастье въ серци, — така еи краса.

Болоня кругъ Чигрина не цвѣты залягли;
То войска два ворожи́ до бою надтягли:
Два братья, вражовъ штуковъ розъединани́ съ собовъ
Прийшли, щобы пролити рѣками братню кровь.

И стали противъ себе: ту Ляхъ а тамъ Козакъ,
Ту гордый панъ, тамъ низкій, погордженый бѣдакъ,
Ту невно̂сть, тамъ розпука; ту жа́доба, тамъ жаль....
Ирзаютъ быстри́ кони́, блыщитъ до сонця сталь.

Гей гордо панъ Жолкевскій на конику жене!
Гей гордо ляцке войско стоитъ рядомъ страшне!
А сугорбы понуро, мовь поле сиви́ мглы,
Розгульніи козацки́ громады облягли.

— „Заждѣтъ! кричитъ Жолкевскій, — рабы, навчу я васъ
„Не прийде вамъ охота до бунту другій разъ!“
Три шибеници́ ставитъ на горбъ, щобъ кождый зрѣвъ
И напись по надъ ними: „Се жде бунто̂внико̂въ!“

„Гетьмане Наливайку!“ озвався Лобода́
„Се що тамъ видно въ дали? Се що тамъ за бѣда?
„Чи се прапоръ, що шляхту провадитъ до борьбы?
„Менѣ здаесь, що бачу онъ — шибеници́ три!“

А Наливайко каже: „Щасть Боже имъ и съ тымъ!
„Но мы по̂демъ до бою по̂дъ знаменемъ святымъ.
„Гей, братья, хрестъ поставте на горбъ, на нѣмъ письмо:
„Миръ мирнымъ, — на враждущихъ самъ Богъ и хрестъ его!“

Зновь день наставъ, — и страшна зачалася борьба,
Немовь огонь зъ водою, — такъ перлись войска два.
Чимъ высше свѣтле сонце по небѣ йшло въ гору,
Тымъ бо̂льше братнёй крови плаво́мъ плыло́ въ рѣку.

И стала послабати козацка сила вже.....
Лютуе панъ Жолкевскій и въ пень козацтво тне.
„Ось вамъ наука, ха́мы, — такъ грозно о̂нъ кричитъ,
„Якъ рѣзать нашу шляхту, и села намъ палить!“

И всѣ козацки́ очи звернулися наразъ
До чудного на горбѣ хреста въ той страшный часъ.
И смотритъ: чи се привидъ, чи истина?.... Зъ земли́
Вагомъ-поволи хрестъ той здвигаеся дъ горѣ.

И мовьбы невидими́ несли го руки, йде
Ажь тамъ, де панъ Жолкевскій у пень козацтво тне.
И середъ боевища той хрестъ чудесный ставъ,
Мовь раменами крѣпко козацтво заслонявъ.

Всѣ бачили то диво, — всѣ стали, мовь мертвй.....
Не гримаютъ мушкеты, — не блыскаютъ шаблй.....
Въ тревозѣ панъ Жолкевскій зъ рукъ шаблю упустивъ
Дививсь — а мовь не видѣвъ, стоявъ — а мовь не живъ.....

А Наливайко крикнувъ: „Такъ, братья, такъ и есть:
„Миръ мирнымъ! На враждущихъ самъ Богъ и его хрестъ!
„За мною! Най пôзнаютъ враги, що зъ нами Бôгъ!
„Що противъ Бога змôгся, кто противъ насъ ся змôгъ!“

На западъ вже клонилось святое сонце внизъ,
Кôнчився при Чигринѣ бренькъ стали, ломôтъ списъ.
Кругъ шибеницъ все войско шляхетске полягло, —
Рѣкою трупôвъ много и крови поплыло.

Одинъ лишень Жолкевскій ôдъ гибели уйшовъ:
За нимъ козацтво довго ще гналося стрѣловъ.
„Зажди,“ кричитъ козацтво, „Жолкевскій, гей зажди!
„А для когóжь лишивъ ты ту шибеницй три?“

* * *

Боевище кроваве травою поросло, —
Могилы вкрыли трупôвъ, — мовь буря все пройшло.
Козацкй й ляцкй силы розвѣялись, мовь прахъ, —
Не згибла лишь незгода, — въ враждѣ все Русь и Ляхъ.....

И чи коли настане якій щасливший часъ,
Чи появится еднôсть и згода й миръ у насъ, —
Богъ знае! Но мы смѣло въ гору взнесѣмъ чоло!
Миръ мирнымъ! На враждущихъ самъ Богъ и хрестъ его!

Иванъ Франко.

ИНСТИТУТКА.

Повѣсть Марка Вовчка.

(Авторъ посвятивъ ея Т. Шевченку.)

I.

Люде дивуются, що я весела: надѣйсь, горя-бѣды не знала. А я зъ-роду така вдалася. Уродись, кажуть, та и вдайся.... Було мене и бьють (бодай не згадувать!) — не здержу серця, заплачу; а розду-маюсь трохи — и смѣюся. Бува лихо, що плаче, а бува, що й скаче, — то такъ и мое лишенько. Якъ-бы менѣ за кождою бѣдою моею плакати, досѣ-бъ и очй я выплакала. Батька-матери не зазнаю: сиротою зросла

я, при чужинѣ, у людяхъ. Хоть не було дѣла важкого, — такъ забували про мене, чи я не голодна, не холодна, чи жива я....

На десятолѣтяхъ взяли мене въ двôръ. Стара панѣ була не що, сумирна собѣ, — може, тому, що вже благенька була, ледвѣ ноги волочила, а заговорить — тôльки шамъ-шамъ; одъ разу й не розберешъ: такъ куды вже бійка; не на умѣ. Увесь день на ґаночкахъ; нôчка йде — охае та стогне. А за молодого вѣку, славлють, выгадочки були чималй и въ неи.... та требажь колись и перестати.

За мене, то вже въ дворѣ жили мы спокôйненько: одно було горе, що зъ двору й ступити не пустять. Хиба вже на велике свято, що до церкви одпросимось, а въ недѣлю й не думай. „Розволочитесь“, було каже панѣ, гнѣваючись: — „не пущу!... Не той ще вѣкъ вашъ, щобъ Бога пильнувати: ще матимете часъ, не заразъ вамъ умйрати.“

А якъ коли, то було звеселѣемо не знать-чого. Веселенько намъ, — ажь серце трепече! Коли-бъ воля, заспѣвавъ бы такъ, щобъ и на селѣ лунало.... ажь пече; та що вадишь? Спасйбô хоть за те, що не бьють десять разъ на день, якъ отъ по иншихъ чуемо.

Сидимо було день при дни у дѣвочôй та робимо. А тихо коло тебе, якъ зачаровано. Тôлько панѣ заоха, або хто зъ дѣвчатъ на ухо за чимъ озвется, — котора зôтхне зъ нуду. Докучае було та робота, докучае. — Не всмѣлимось. Изглядуемось, та смѣхъ насъ такъ и бере. То одна моргне бровою, а друга ѣй одморгуе; то привяжуть тую до стôльчика косою; инша заскочитъ та почне выстрѣбувати дыбки-дыбки, щобъ панѣ не почула, — крутится, вертится, тôльки рукава май-май-май... Чого було не вырабляемо!

У старои панй не було роду, окрôмъ — мáла собѣ унучечку — у Кіевѣ обучалась у якомусь тамъ.... отъ коли-бъ вымовити.... ин-сти-ту-тѣ. Було частенько до старои листы шле; а стара тіи листы що дня вычитуе, и попаче надъ ними, и посмѣется. Коли пише унучечка, щобъ уже приѣздити за нею, та до дому забйрати... Мати Божа! увесь будынокъ зворухнувся: бѣлити, мыти, прибйрати!... Панночки сподѣваемось! панночка буде!

Стара панѣ немовь одужала: колывае съ кôмнаты до кôмнаты, виглядае у кожне ôконце на шляхъ, и насъ туряе за село дивитись, чи не ѣде панночка. А намъ того й треба. Мы за той тыждень, що сѣ выглядали, сказать, нажилися. Шлють, то бѣжимо-летимо.... Весело зъочити степъ, поля красній! Степъ зеленый наче втѣкае въ тебе передъ очима, далеко, кудысь, далеко.... Любо на волѣ дыхнути!

Квѣтокъ було назрываемъ, та позаквѣтчуемось, якъ молодй, та до самого двору тыми вѣнками величаемось. А вступаючи въ двôръ, схопимо зъ себе, позакидаемо, — та такъ було жалко тыхъ вѣнкôвъ кидати, такъ жалко!

II.

Дôждали панночки, приѣхала.... И що-жь то за хороша зъ лица була! И въ кого она така вродилася! Здается, и не змалювати такои краль!.... Стара якъ обôйняла сѣ, то и зъ рукъ не выпускае; цѣлуе й милуе та любуе. И по кôмнатахъ водить, усе показуе, усе росказуе;

а панночка тôльки обертается туды-сюды та на все цѣкавымъ окомъ спозирае.

Посадовила сѣ стара за стôлъ. И плаче, и радѣе, и роспытуе, и частуе: „Може, тобѣ того зъѣсти? може, того спити?“ Наѣдкôвъ, напиткôвъ понастановлювала; сама сѣла коло неи, — не надивится. А панночка усе прибйра, наче той горобець, хутенько и чистенько. Мы зъ-за дверей дивимось на нихъ и слухаемо, що то панночка говоритиме, — чи не дôйдемо, якй тамъ у неи думки, яка вдача, звычай.

— „Якогось то жилося тобѣ, серденько, самôй?“ пытае стара. „Ты менѣ не кажешь нйчого.“

— Ай, бабусечко! що тамъ росказувати! нуда така!

— Вчили багацько?... Чогожь вывчили тебе, крышко?

— Отъ захотѣли що знати!... Добре вамъ, бабуню, було тутъ жити на волѣ: а що я вытерпѣла за тымъ учѣньемъ!.... И не нагадуйте менѣ ёго нйколи!

— Голубочко моя!... Звѣсно вже чужй люде; обйждали тебе дуже... Чому-жь ты минѣ заразъ сёго не прописала?

— Що се вы, бабуню? Якъ можна? Заразъ дôзнаются...

— Бѣдолашечка моя!... Скажи-жь менѣ, якъ тебе тамъ кривдили тіи невѣрнй душй?

— Охъ, бабусечко! и морено и мучено насъ — та все дурницею. И те вчи, и друге, и десяте й пяте... товчи та товчи та й товчи!.... На що менѣ те знати, якъ по небу зорй ходять, або якъ люде живуть по за морями, та чй въ ихъ добре тамъ? Абы я знала, чимъ менѣ себе мѣжь людьми показати...

— Та на щось же учатся люде, мое золото. Отъ и нашй панночки — на що вже бѣдота, та й тй верещять по французкій.

— Е, бабуню! защебетала панночка: — до французкои мовы и до музыки добре й я бралась, — до танцѣвъ тожь. Що треба, то треба. На се вже кожный уважае, уважае коженъ и похвалить: а все инше — тôльки морока. Учись, та й забудь! И тымъ, що учять — нуда, и тымъ, що вчатся — бѣда. Багацько часу пропало марно!

— Такъ якъ же отсе погано вчять?

— Кажу-жь вамъ, що й нудно, и погано и марно. Они тôльки й думають, якъ бы имъ грошй выплатили, а мы думаемо, якъ бы хутче насъ на волю выпустили... Чогожь вы задумались, бабусю?

— Та то серденько, що грошй брали за тебе добрй, а вчили погано. Що-жь, якъ ты далѣ и все позабуваешь?

— Чи подоба-жь се, бабуню? Богъ изъ вами! Якъ же-бъ то мѣжь гостями, або въ гостяхъ, позабувати музыку, або танцй, або хочь бы и мову французку?... А про ту заморську нйсенйтницю, то я въ одно ухо впускала, а въ друге выпускала, та и зовсѣмъ такй не знаю. Цуръ ѣй!

— А якъ же часомъ хто въ тебе спытае, якъ тамъ тіи зорй по небу ходять, або що? Люде осудять заразъ: вчилася, та й не тямить!

— Та що се вы, бабусю? Та се я тôльки вамъ призналась, що не знаю, а чужй зъ-роду того й не дошимраются, нехай хочь цѣлый день пытають. Я зо всего выкручусь, еще й ихъ оступачу: онъ якъ, бабусю! Хочете, я вамъ заспѣваю? Слухайте!

И заспѣвала, затягла, — наче тое срѣбло пересыпается.

Стара еѣ цѣлувати! „Серденько мое! втѣхо моя!“

А панночка до неи ласится та просить:

— Купѣть минѣ бабусечко, по новôй модѣ убрань хорошихъ!

— Про се не турбуйся, дитя мое. Буде въ тебе всёго. Ты въ мене будешь царѣвна надъ панночками!

Мы дѣвчата, изглядуемось: чого тамъ панночки нашои не навчено! а найбôльшь, бачся, людей туманити!

III.

— Ходѣмъ лишень, голубко, говорить стара панѣ: — я хочу, щобъ ты собѣ обрала котру дѣвчину.

Та й веде еѣ до насъ.

Мы одъ дверей та въ кутокъ, та купою въ куточку й збилися.

— Се ваша панночка, — промовляе до насъ панѣ. — Цѣлуйте еѣ въ ручку.

Стара всѣхъ насъ показуе: Се Ганна, а се Варка, а се Домаха.

— Боже мôй! ажь крикнула панночка, разомъ стрепенувшись и въ долонй сплеснувши: — чи зумѣе-жь хто въ васъ мене зачесати, ушнуровати.

Стоить и руки заложила, и дивится на насъ.

— Чому? каже стара. Зумѣють серце. А нѣ, то навчимо.

— Якъ тебе зовуть? пытае мене панночка, та не слухаючи ме не, до паніи: — Ся буде менѣ!

— Такъ и добре-жь; яку схочешь серце: нехай и ся. — Гляди-жь, Устино (на мене), служи добре, панночка тебе жалуватиме.

— Ходѣмъ уже, бабуню; годѣ вже, перехопила панночка; сама скривилась и перехилилась на бôкъ, и очй чогось заплющуе, и зъ мѣсця зрываеся, — отъ стéменный кôтъ, якъ ёму зъ люльки у вуса пыхкають....

— Треба-жь, голубко, каже стара, еѣ на розумъ навчити: се дурнй головы. Я скажу те, а ты що друге, то й выйде зъ неи людина.

— Шкода, бабуню, що спершу ихъ не вчено! Теперь порайся! було яку ôддати до мѣста.

Та й говорять собѣ, наче про коней, або що.

— Ой Устечко, журятся дѣвчата: — яково то буде тобѣ, що она така непривѣтна!

— А що-жь, кажу, дѣвчата: журбою поля не перейдешь, та й одъ долй не втечешь. Яково буде — побачимо.

Та й собѣ задумалась.

IV.

У вечерѣ кличуть: „Иди до панночки — розбйрати.“

Вôйшла, а панночка стоить передъ дзеркаломъ и вже усе зривае зъ себе.

— Де се бѣгала? Швидче мене розбйрай!.... Швидче: я спати хочу!

Я розбйраю, а она все покрикуе на мене:

— Та хутче-жь бо, хутче!

Кинулась на лôжко: — Роззувай!... А вмѣешь ты волося звивати.

— Нѣ, не вмѣю.

— Боже мôй! горе мое! яка-жь она дурна!... Иди собѣ!

Дѣвчата вже мене дожидають: „А що, Усте? що, сестрице? яка она, голубко?“

Що имъ казати?

— Дурна я, кажу, дѣвчата, бо не вмѣю кôсъ извивати!

V.

Другого дня ранесенько прокинулась наша панночка. Умылась, прибралась, оббѣгла усѣ будынки, увесь двôръ и въ садку була. Така веселенька: — Дома я! каже, дома! Усе менѣ вôльно!

Цѣлуе стару панію та разъ-у-разъ пытае: Чи скоро въ гостй поѣдемо, бабусечко? а коли гостй у насъ наѣдуть?

— Та нехай же я перше сама тобою натѣшусь, рыбко, нехай на тебе надивлюся!

— Та коли-жь то вже я дôждусь, бабуню? Въ мене тôльки було й думки, що приѣду до дому — весело буде, людно, музыки, танцй... Бабусенко мила, люба!

— Ну добре, нташко! Нехай трошки приберемось, та тодѣ вже заразъ и гостей проситиму.

Почалось прибйраня тое. Стара скринй съ коморы выкочуе та оксамйты, рубки тонкiи, выбйрае, та примѣряе на панночку. Панночка ажь пôдскакуе, ажь изъ радощѣвъ червонѣе. То до одного дзеркала скочить, то у друге зазирне; склянку воды вôзьме, то й тамъ любуе, яка она хороша. То заплете косы, то розплѣтае, то стрѣчками перевье, то вквѣчается.

— Ахъ, бабусечко! було выкрикне, коли вже я въ атласову сукню вберуся!

— Якъ заручишься, дитино моя, одказуе стара. Дамь тебе за князя чи за ſрафа, за багатыра всесвѣтнёго!

А панночка й голову задерла и выступае такъ, наче вже она княгиня великородна.

Та тôльки зъ нихъ и мовы було, що князй та паны вельможнiи. Було икъ весѣлю зовсѣмъ приберутся, и будынки поставляють камянй, и коней вороныхъ позапрягають, — ажь лихо! Пересыпають такеньки, пересыпають. — Панночка й зôтхне: — Що, бабуню тôльки говоримо... И досѣ ще нйкого въ насъ не було!

— Та зажди-жь бо трохи: найде такого, що й непотовплятся.

VI.

Та й справдѣ перхнуло до насъ гостей, — якъ на погориджу. Одней зъ двора, а другй въ двôръ. Нема намъ нй сну нй спочинку: бѣгаемо, вслугуемо, клопочемось зъ ранку до вечера. Часомъ така юрма ихъ ужене, що дивуемось, якихъ то вже мѣжь ними панôвъ нема! Все

тее регочется, танцюе, ѣсть, пье; все тее гуляще, дакъ таке выпещене! Инша добродѣйка у дверй не втовпится. А паничѣвъ що-то въ насъ перевернулось! Ажь роемъ коло нашои панночки звиваются, такъ якъ тй джмелй гудуть. Обôйшла либонь она ихъ усѣхъ, — кого словами, а кого бровами: одного за здоровья любенько пытае; другому жалится, що безъ ёго чогось ёй смутно та дивно; которого коло себе садовить, скажи, наче-бъ свого посѣмянина. Бѣдахи розкохались, ажь зовсѣмъ подурѣли, зъ лиця зпали, схнуть. День-у-день наѣздять до насъ, одно одного попережаючи та зизымъ окомъ накрываючи. Чи такъ она всѣмъ до душй прийшла, чи не було имъ тодѣ чого инчого розважатись, тôльки такъ-такъ комахою й налазють и налазють. Бо бачь, чимъ имъ у свѣтѣ розважитись, якъ свôй молодый вѣкъ собѣ скрасити?... Солодко зъѣсти, пьяно спити, хороше походити, — а бôльше що?

VII.

Потроху та помалу усе панночка на свôй ладъ перевернула — житье и господарство.

— Покиньте-жь бо, покиньте, бабуню, плести! Хиба нйкому у насъ дѣла робити? Хто прийде, а вы все за чулкою манячите, наче прислужниця, або-що.

— Та нудно безъ роботы, дитино! одказуе стара.

— Возьмѣть книжку, почитайте.

— Що я читатиму! Я вже не бачу читати.

— То такъ погуляйте, — тôльки, голубочко, не плетѣть! Вы менѣ лучше око выкольте тымъ дротикомъ!

— Та добре-жь, добре, угамуйся.

Покине плести стара й нудится. Убрала еѣ панночка у чѣпчикъ зъ стрѣчками рябенькими, та й посадовила на крѣслечку середъ кôмнаты. Приѣдуть гостй, — она на поготовѣ привйтае ихъ.

Стара вже свѣтомъ нудить, а панночка втѣшается: — Якъ славно, бабусечко, якъ славно! якъ велично та пышно!

VIII.

Насъ дѣвчатъ, усѣхъ, гаптувати посадовила. Сама й учить, та разъ-по-разъ надбѣга, чи шиемо. И обѣдати йдемо, то она хмурится и сварится. Далѣ вже, що-день, то она сердитѣйша; вже й лае; часомъ щипне, або штовхне стиха... та й сама почервонѣе, якъ жаръ, — засоромится. Покижь тôльки не звычилася; а якъ оговталась, обжилася, то пôзнали мы тодѣ, де оно въ свѣтѣ лихо живе.

Прийду було еѣ вбйрати, то вже якои наруги я одъ неи не натерплюся!... Заплѣтаю косы, — не такъ! Зновь росплѣтаю та заплѣтаю, — зновь не такъ! Та цѣлый ранокъ на тому пробавить. Она мене й щипае, и штырхае, и гребѣнцемъ мене скородить и шпильками коле и водою зливае, — чого, чого не доказуе надъ моею головонькою бѣдною!

Одного разу дожидали въ насъ полковыхъ зъ мѣста. Двôръ замели ще зъ вечера; у будынку прибрали, якъ икъ Великодню. Сѣла

панночка зачѣсуватись.... Лишечкожь мое! лучше-бъ жару червоного у руку набрала, якъ менѣ довелось туманѣти коло еи русои косы!.... И така, и онака, и геть-прôчь пôшла, и зновь сюды поступай; и пхати мене, и наскакувати на мене, — ажь я злякалась! Та репече, та дзякотить, та тупоче-тупоче, а далѣ якъ заплаче!... Я въ дверй, а она за мною въ садъ. „Я тебе на шматки розôрву! задушу тебе, гадино!“ Оглянусь я на неи, — страшна така зробилась, що въ мене и ноги захитались. Она мене якъ хопить за шию обѣручь! руки холоднй якъ гадюки. Хочу скричати, — духъ менѣ захопило; такъ и рухнула коло яблунй, та вже одъ холоднои воды прокинулась. Дивлюсь — дѣвчата коло мене скупчились, бѣлй усѣ якъ крейда. Панночка на стôльчику роскинулась, плаче; а стара надъ моею головою стоить, и такъ то вже мене лае; така вже люта, ажь ѣй у ротѣ чорно.

— Що ты накоила, ледащо! Якъ ты смѣла панночку гнѣвити! Я тебе на Сибйрю зашлю! Я тебе зо свѣта зжену!

А панночку вмовляе: Не плачь, не плачь, янгеляточко мое: слѣзъ твоихъ она негодна! Ще занедужаешь, Боже борони чого! Бачь, рученьки холоднѣсенькй. Буде бо вже, буде! На що сама берешься? Менѣ внось, що тобѣ не вгодно.

— А тобѣ, ледащице, (зновь сварится на мене) а тобѣ буде!

Та й не знаю, якъ ще другои бѣды вбѣгла, що мене не бито. Мабуть того, що вже дуже була я слаба, — такъ панѣ тôльки ногою мене совнула, та заразъ звелѣла дѣвчатамъ мене до хаты однести.

Дѣвчата пôдняли мене й понесли, а въ хатѣ такъ и впали коло мене, плачучи: „Устино серденько! оплакана годинонька твоя!.... Мати Божа! за що се надъ нами таке безголовьячко?“

IX.

Цѣлу весну мене теплымъ молокомъ наповали, поки я трохи оченьпала.

Лежу сама, — усѣ на панщинѣ — лежу та все собѣ думаю: „Таке молоде, а таке немилосердне, Господи!“

У хатѣ холодокъ и тихо; стѣны бѣлй й нѣмй; я сама зъ своею душею. Вѣтрець шелесне, та прихилить менѣ у ôконце пахучій бузокъ. Опôвдня сояшный промѣнь гарячій перекине черезъ хату ясну стягу трепечущу... наче мене жаромъ обсыпле. Душно минѣ, дрѣмота, а сну не мае. И такъ усе сама-самѣсѣнька изъ своими думками — якъ у свѣтѣ жити!... Рада було, — Боже мôй, якъ рада! — коли зашумить садокъ, стемнѣе свѣтъ и загурчить дощъ объ зéмлю! Отъ, чую, щось затупоче.... регôтъ и гомôнъ.... у хату до мене зграя дѣтей — усыпле. Веселй, червонй, вйтають мене; впрыскуютъ мене дощемъ изъ себе; пнутся на ôкно, нетерплячй, коли той дощъ ущухне; спѣвають, выгукують:

„Зôйди, зôйди, сонечко
На попове полечко,
На бабине зѣльечко,
На наше подвѣрьечко!“

Скоро сонечко зъ за хмары выграло, они такъ и замелись изъ хаты. А менѣ ще довго-довгенько оддается то у тому кутику регôтъ, то у тому, наче хто у дзвôночки срѣбнй выдзвонюе.

У-вечерѣ, смеркомъ уже, вертаются зъ панщины люде потомленй и варомъ сояшнымъ, и тяжкою працею; всѣ мовчать, — хиба якій зôтхне важко, або заспѣвае сумнои, сумнои стиха....

Часомъ несподѣвано котора дѣвчина вбѣжить до мене зъ будынку.

— Устино! голубко!

— А що тамъ у васъ дѣется, сестрице? спытаю еѣ.

— Хочь не пытай, Устино, — лихо! Ганну сегодня били, учора Параску, а завтра мабуть, уже моя черга. Ой, матѣнко! коли-бъ тамъ не оглядѣлись ище за мене! Охъ, Усте, бѣдна наша головонька!

— Про мене нйчого?

— Де-бъ то нйчого!... Чому не йде до свого дѣла? Що она нѣжится, мовь панѣ зъ Басанй? Отъ що, коли хочь... Ой забарилася-жь я! Бувай здорова, Устинко!

X.

Одного ранку лежу я та думаю, коли въ хату вбѣгла Катря.

— Йди, йди, хутенько йди, Усте!

— Куды йти?

— До панночки, до паніи! Та хутенькожь бо Усте! Послали по тебе, щобъ заразъ ишла. Панночка пожалувалась на тебе старôй, що ты вже зовсѣмъ одужала, та не хочешь робити, служити. Иди-жь бо йди!

— Якъ же йти, Катре, не здолѣю я по земли ступати!

— Я тебе доведу, голубко! Зможися, щобъ ище гôршь тобѣ не було. Ходѣмо бо, ходѣмо,

Ледвѣ я доплела до будынка. На порозѣ стрѣла панночка.

— Чого се нѣжишься? чому не йдешь служити? ледащо ты! Пострѣвай! я тобѣ таку кару вымыслю, що ты й не бачила й не чула.

Та кричить же то, Боже! ажь задыхалась; штовхае мене, за рукавъ смыкае.... Годинонькожь моя! Якъ она охижѣла*), яке страшне зробилося въ неи личко гожее!...

На той крикъ и панѣ не задлялась прилѣзти... давай мене лаяти. Ще нахвалялась и бити. А мы спасибô Богу, того не дознавали одъ неи, поки не вселилась панночка. Всчали ся въ насъ тодѣ карности щоденнй, щоденный плачъ. Чи хто всмѣхнется (не чайно всмѣхался!) — панночка бѣжить до старои: „Бабуню, мене не шануютъ!“ Чи хто заплаче: „Бабуню, дѣла не роблять, та ще й плачуть!“ Та на всѣхъ такеньки вадить, та й вадить, навадниця наша. А стара лютуе, насъ карае, — молодый вѣкъ изгадала!

XI.

Тôльки й дышимо було, якъ наѣде гостей-паничѣвъ, та трохи забуде про насъ панночка. Выйде до нихъ — ляскотить по пташиному,

*) Олютилась, розпалилась.

привѣтна, люба — и що то? — не пôзнати!... А вже якъ тѝ паничѝ коло неи.... Той поручъ изъ нею шлется, а той съ кутка на неи очима свѣтить; сей за нею у тропу точится, а той зновь зъ боку поглядомъ забѝрае. Онажь мѣжь ними, мовь тая перепеличка звивается.

— Котрый-то зъ нихъ попадется? говоримо було дѣвчата. Дознае, неборакъ, по чôмъ кôвшь лиха!

Спершу стара панѣ тѣшилась велико тыми гôстьми, а далѣ, якъ почались мѣжь ними сварки, стала думати та гадати: — не рада вже имъ, да не одбити. Наѣде ихъ силечка одна, та кождый же то домагается панночиного привѣту собѣ; одинъ одного зневажае, та й сварятся и грызутся. Почала вже ихъ стара панѣ собаками (за очѝ) взывати. Ажь такъ надъ осѣнь доля панночина прийшла — и тарахнули они усѣ одъ неи въ-розсыпъ, себе самыхъ соромлячися.

XII.

Спôзнався съ панночкою полковый лѣкарь, та й почавъ щодня вчащати. Такій ôнъ бувъ тихій, звычайный, до кожного привѣтный, — и на панича не походивъ!... А якъ зъ нею спôзнався? Вже давненько панночкн приѣжжѝ переносили, що якій то вже тамъ лѣкарь полковый, хорошій! и брови ёму чорнѝ и уста румянѝ, и станомъ высокій, — така вже краса, що й не сказати. Тôльки що гордый дуже, — на жадну не погляне, не заговорить, хочь тамъ якъ до ёго нѝ заходь...

Панночка чуючи таке, було частенько говорить старôй: „Якъ бы вы, бабусечко, того лѣкаря до насъ завѝтали, — нехай побачу, якій!“

А стара було на те: Моя дитино! нацокотали тіи верхоумки, скосырнѝ, а ты вѣры поняла... Велике диво — полковый лѣкарь! Се злиднѝ, бѣдота! Що тобѣ съ такими заходити?

— Та нехай я тôльки ёго побачу, бабуню! чи справдѣ ôнъ такій, якъ славлють.

— Цуръ ёму! ще ввяжется! И такъ уже багато коло тебе звивается, а жаденъ не сватае. Одинъ одного перебивае та сварются, — бодай вы выказились!

Отъ же, якъ стара одмагалась! а внучечка якъ на пню стала: лѣкаря, та й лѣкаря! Першогожь наѣзду, якъ жарнувъ полковый началъ, мусѣла стара ними переказувати, що лѣкаря до себе въ гостину запрошуе. Тѝ живо погодились: „Привеземо, привеземо“, кажуть.

— А колижь вы насъ одвѣдаете? пытае панночка, сюды-туды обертаючись, та въ очѝ имъ заглядаючи не мовь якъ лисеня: „чи хутко?“

— Коли вы такѝ ласкавѝ, то мы й позавтрёму будемо, кажуть гостѝ, якъ на ногахъ не пôдлѣтуючи.

И поѣхали, раденькѝ, що дурненькѝ.

XIII.

Та вже и убралась того дня панночка хороше! А стара супится та все бурчить: — На що намъ та голь нещадима здалася!

Панночка наче не чуе того слова. Стара тôльки тымъ вымôщае, що насъ душить.

Коли наѣхали полковй, а лѣкаря нема. „Дякуе“ кажуть „за ласку, та нема въ ёго часу анй годины: недужихъ у ёго багато, — лѣчить.“

— И не силуйте ёго, — каже стара: нехай лѣчить зъ Богомъ! Панночка тôльки почервонѣла и уста закусила.

Та й буложь намъ, якъ гостей выпровадили! За все мы одтерпѣли!....

Тогожь такй тыжня самого занедужала панночка. Охае и стогне и кричить. Стара злякалась, плаче, по лѣкаря шле. А полковый знающій, кажуть, та й живе близше за всѣхъ, — по ёго!

Тымъ часомъ панночка вбралась, якъ найкраще, та й лежить у лôжку, якъ малёвана, — дожидае.

Приѣхавъ ôнъ, подививсь, розпытавъ. А онажь то вже и головку хилить и говорить, помѣсь спѣвае. Побувъ яку годину, та й прощается: „Завтра навѣдаюсь.“

Стара пыта у внучечки, внучечка задумалась, — тôльки еи на пытанья головою кивне. А якъ стара спытала: „Щожь лѣкарь? показався якъ? то она стрепенулась! „Гордый, каже, — такій, якъ панъ вельможный... И що ôнъ собѣ думае!“

Лѣчить-лѣчить той бѣдолаха, та й закохався. Покохала ёго й панночка. Почули духомъ паничй, куды потягло, постерегли одъ разу, що оно е, та й лемлй.

Стара панѣ тôльки що головою въ муръ не бьется,та нйчого не вradить: „якъ вы менѣ, бабуню, на перешкодѣ станете, умру!... И не гомонѣть! не домовляйте! змилуйтеся!“

Стара й годѣ, тôльки охае.

XIV.

Спустѣло панске подвôрье; не тупочуть конй; не торохтять колясы. И панночка тихша: не лае, не бье, не оскаржуе, все сидить та думае....

Було, скоро сонечко выймется, лѣкарь и котить у двуконь. Панночка вже дожидае коло ôкна, гарна та убрана, и румянѣе, якъ червона макôвка. Ôнъ хутенько вбѣжить. Яка зъ насъ пôдъ той часъ мигнется: „Здорова була, дѣвчино! а що панночка?“

Цѣлый день прогостюе було. Усе коло панночки сидить, не одступа й ступня. А стара панѣ то съ тыхъ дверей зиркъ, то зъ другихъ зиркъ, та прислухается, що они тамъ мѣжь собою говорять у двôйзѣ, та вже така еѣ досада грызе, що они вкупцѣ, а розлучити не сила: боялася й она внучечки.

Ото вже й сватае ôнъ панночку. Плаче стара и журится тяжко: — Я-жь сподѣвалась тебе за князя дати, за багача, за вельможного!

— Охъ! Боже-жь мôй! крикнула панночка плачучи.

— Та коли бъ же ôнъ бувъ багатый та вельможный, я бъ и гадки не мала! давно бъ уже була за нимъ! Та коли-жь таке безталанья мое! така менѣ доля гôрка выпала!

— Та хиба-жь такй красшихъ за ёго нема? — не смѣючи вже одмавляти, а тôлько нйбы пытаючи, озветея зновь стара.

— Для мене нема у свѣтѣ красшого, — нема й не буде! Засу-

мовала панночка, ажь змарнѣла и зблѣдла. Стара зовсѣмъ скрутилась, не зна далѣ, на яку ступити. Намене на те, що не йди за ёго, — унучечка у гнѣвъ та у плачь великій. Хоче втѣшати: „ось поберетесь“, унучечка свою долю проклинае.

— Се Господь лихо минѣ наславъ, каже: — и якъ тому лиховй запобѣгти не знаю.

Молодый ставъ помѣчати, турбуется:

— Що таке? чого смутна?

— Та я не смутная!

— Скажи менѣ усю правдоньку, скажи; просить, у руку еѣ цѣлуе.

— Поберемось, — говорить она ёму: — а якъ жити съ тобою будемо? вбого!

— Отъ що тебе журить, серденько!... На що намъ тее панство, багатство, коли буде наше житье красне, наша доля весела?

— Бачь, ты объ менѣ й не думаешь! домовля ёму. — А любо жь тобѣ буде, якъ приѣде хто до насъ та буде зъ насъ глумитись: „отъ живуть-бѣдують!“

Та й заплаче.

— Серденько мое! що-жъ менѣ, бѣдному, въ свѣтѣ робити? де взяти? Я зъ роду не жадавъ багатства, а теперь прагну всѣхъ роскошѣвъ для тебе, тобѣ на втѣху.... Що-жь я вдѣю? Радъ бы я, — каже, — небо прихилити, та не хилится!

И почнуть оттакъ обое собѣ журитись.

XV.

Любила она ёго, та якось чудно любила, не по людскій. Отто навернется було хто зъ панночокъ-сусѣдокъ, допытуются:

— Чи правда, що тая гордыня въ тобѣ закохався?... Сватае?... Ревнивый?... Якй дары тобѣ даруе?... Чи ты ёго поважаешь, чи ôнъ тебе слухае?

— Вважайте самй, одказуе панночка всмѣхаючись. Та й почне передъ панночками наругу на ёго зводити. — Слухайте, каже до ёго: — ѣдьте до мѣста та купѣть менѣ те й те, та хутенько! Поскорѣтсяжь, щобъ я не гнѣвалась!

Ôнъ заразъ ѣде, купуе тамъ, що казано.

— Боже мôй! чого се понакуповували? Я сёго не хочу! Ѣдьте та змѣнѣть! Менѣ того не треба! Отъ добро вышукали!

Зновь ѣде ôнъ, мѣняе.

Або такъ. Хоче ôнъ воды напитись. — она: „Не пийте, не пийте!“

— Чому?

— Я не хочу! не пийте!

— Та коли-жь я хочу пити!

— А я не хочу! Чуете? не хочу!

И вже такъ гляне чи всмѣхнется, що ôнъ послухае. Коли, то й розгнѣвается, одвертается одъ ёго, не говорить. Ôнъ же й перепрошуе и благае, — трохи не плаче.

Панночки приѣжжй дивуются: Отто! чи хто сподѣвався одъ ёго такого коханья: И що ты робила? якъ ты Бога просила?

Наша панночка тôлько всмѣхается.

Пытають, що ôнъ ѣй подарувавъ, — она передъ ними стеле оксамиты та атласы, що одъ старои панiи мае, та хвалится: — Се ôнъ мене обдарувавъ!

Чудне панске коханье!

А ôнъ на тыхъ сусѣдочокъ важкимъ духомъ дыше: — Бодай ихъ слѣдъ запавъ!

Стара тымъ часомъ роспытуе про ёго, якъ ôнъ собѣ мается, та й напытала, що въ ёго хутôръ е.

— Дитино моя! въ ёго хутôръ е!

— Справдѣ? покрикне панночка, зôрвавшись зъ мѣсця. — Де? хто казавъ?

— Та не дуже далеко за мѣстомъ. Недавно, кажуть, одъ якоись тётки у спадку ёму достався. Тётка була бездѣтна! Ôнъ на еи рукахъ вырôсъ.

— Ахъ Боже-жь мôй милостивый! Чому-жь се ôнъ менѣ не похвалився? Мабуть невеличкiй хуторець, — нiчимъ гараздъ хвалитись. А все-жь хутôръ! усе-жь держава!

Стрѣла ёго веселенька, привiтала любо, а ôнъ радѣе. Не знае, що то вiтають на ёго, — хуторець вiтають!

XVI.

Объ Рôздвѣ ихъ заручили. Гостей—гостей наѣхало! Панночка така весела, балаклива; очi блыщать; водится зъ нимъ попôдъ руки. А ôнъ и очей зъ неи не зведе, — ажь спотыкается на ходѣ. Гульба точилась до самого свѣту.

Отже скоро женихъ и гостi зъ двора, панночка въ плачъ. Плаче та на свою долю нарѣкае. — Що се я поробила! що се я починила! Та яке мое житье буде вбоге! На що мене мати на свѣтъ породила! Горенько мое! доле моя сирôтска!

Стара тымъ и заручинамъ не рада, та втѣшае унучечку, вмовляе: — Чого плакати, моя дитино! Годѣ-жь бо, годѣ!

— Чому Господь не давъ ёму панства-багатства! — выкрикне панночка, та такъ и вмыется слѣзоньками, по кôмнатѣ бѣгае руки заломуючи.

— Дитино моя! серце мое! не плачь!... Не будешь ты багатша одъ усѣхъ, та й убогою не будешь. Усе, що я маю, все твое.

Она якъ кинется до старои, обôймае, цѣлуе:

— Бабусечко моя, матѣнко! дякую вамъ зъ душi, зъ серця. Ажь свѣтъ менѣ пôднявся въ гору! одродили вы мене, моя матѣнко!

— Годѣ-жь бо, годѣ, а то й я зарумаю! Отсе-жь бо! промовля стара, тай сама и плаче и смѣется.

— Бабусечко, голубочко! то вы зъ нами житимете?

— Чого бъ то й бажати, та не впадае. Я такеньки мѣркую: зостанусь я тутечки у Дубцяхъ, буду вамъ господарства доглядати, поряджати, а ты у хуторѣ хазяйствуй. А щожь? чи тамъ, чи тамъ покинути, и хазяйство переведется и впокою душi не матимешь. „Панске око товаръ тучить“ — не дурно сказано.

— Добре, добре, бабусю! нехай такъ буде!... Ахъ бабусю! вы мене, кажу, на свѣтъ одродили.

— То будь же въ мене веселенька, не плачь.

— Не буду плакати, бабуню, не буду!

Тôльки що женихъ на порôгъ; панночка до ёго: — Бабуня намъ Дубцй дае! бабуня Дубцй дае!

Ôнъ спокôйненько собѣ й каже, ласкаво ѣй усмѣхаючись: Ты радѣешь, то й я радъ. Я самъ дуже люблю Дубцй. Тутъ мы спôзнались и покохались... Памятаешь, якій бувъ тодѣ садокъ зелененькій, квѣтчастый, — якъ було съ тобою похожаемо, говоримо?

А она ёму: — Садокъ зелененькій, садокъ квѣтчастый... Ты згадай, серце, якй Дубцй дохôднй!

Молодый ажь издрôгнувся и дивится на неи, — нйбы ёго щось разомъ здивувало, злякало, у серце вжалило...

— Щожь, пытае панночка: — чого на мене дивишся такъ? хиба я що нелюдске сказала, хиба не хочешь зо мною хазяйнувати?

И бере ёго за руку, сама всмѣхается любенько. И ôнъ усмѣхнувся: — Ты жь моя, каже, хазяечка кохана.

XVII.

Повеселѣшала панночка, клопочется своимъ посагомъ, загадуе та й опоряджае, и сама до всёго берется. Навезли зъ мѣста шевцѣвъ, кравцѣвъ, швачокъ, крамарѣвъ и крамарокъ. Сама ганяе, жениха турляе, — купуе, крае, складуе... якъ у казанѣ кипѣло! Було тодѣ намъ лишко тяжке! бо таке наше дѣло: хочь панамъ добре ведется, хочь имъ горе йметься, а намъ певне одно! „кому, каже, весѣлья, а курцѣ — смерть!“

На весѣлья панôвъ, панѣй понаѣздило, — гуде у будынку, якъ у вуленй. Цѣкавй панночки посагъ розглядають, дивуются. — Охъ, та яке-жь отсе хороше!... Охъ, и се славне!... Онъ се яке!... А се, мабуть дуже коштовне! Инша, якъ побачить що, — хусточку, чи сукню яку, ажь очй заплющить: такъ еѣ за серце и вхопить. Такъ они и липнуть до того, якъ мухи до меду. Ледвѣ вже мы ихъ збулися.

XVIII.

За тымъ натовпомъ, клопотомъ та трусою, то я не урвала и годинки зъ людьми попрощатись. Вже конй стоять запряженй, — тодѣ я побѣгла. Не можу й словечка вымовити, тôльки обôймаю старыхъ и малыхъ.

Молодый приѣхавъ за нею на четверику. Конй воронй, баскій. Правивъ вôзника плечастый, усатый, у высокôй шапцѣ. Зъ нашихъ такй людей, та до вельможнои вподобы вывченый. Тутъ паны прощаются, плачуть, гомонять, а вôзника той сидить, якъ выкованый зъ залѣза, — не обернется, не гляне.

Посѣдали паны у той повôзъ. Мене причепили позаду, на якомусь высоченному причѣпку.

— Зъ Богомъ, Назаре! покрикнувъ панъ веселенько.

Тихого та ясного ранку выѣздили мы зъ села, а морозъ ажь трѣ-

щить. Иней запушивъ вербы; бѣлѣли вѣти и сьяли протй сонця. Дѣвчата высыпали на улицю; кланяются менѣ... Швидко-швиденько бѣгли конй, — тôлько въ очохъ усе тее промигтѣло, нема вже села. Дорога й дорога, безлюдная дорôженька передо мною...

XIX.

Хутко перебѣгли до мѣста; наче межи комашню впали. Идуть и ѣдуть, продають, купують. Люде, паны, москалй, перекупки. А жиды довгополй, куды нй глянешь, усюды они, наче тіи хрущй шершавѣють.

Панъ звелѣвъ коней зупинити коло заѣздного двору и повѣвъ свою молоду у кôмнаты. Вôзницѣ грошей давъ — пообѣдай, а про мене и байдуже.

Сиджу я собѣ та дивлюся. Усе чуже, усе не наше. Коли хтось якъ гукне: — Гей хорошая, вродливая! — Я ажь здрйгнулась. Се вôзника на мене гукае. Придивлюся до ёго, то-тожь чорнявый, матѣнко! такій чорнявый, якъ есть тобѣ воронъ. Засмѣявся — зубôвъ у ёго незлйченно; а бѣлй тѣ зубы, бѣлй, якъ сметана.

— А кого вамъ треба? пытаю я.

— Еге, кого!... якъ бо тебе звати?... Устина, здается? Ходѣмо зо мною, зъ Назаромъ, пообѣдаймо.

Дуже я змерзла, а пôти — думаю — якъ ёго пôти, ще панѣ бучу зняме!

— Спасибô вамъ, одказую: — я не хочу ѣсти.

Вôзника всмѣхнувсь: — якъ собѣ знаешь, дѣвчино! — та й пôшовъ.

XX.

Чималу жь я годину пересидѣла, поки выйшли паны. Панъ тодѣ зиркъ на мене!

— А що ты сидишь тутъ, Устинко? — пытае. — Чи обѣдала ты.

— Гей крикнувъ на хазяина бородатого, що тутъ на рундуцѣ грошй въ долони лѣчивъ, звякаючи: — дайте дѣвцѣ пообѣдати!

Хозяинъ грошй въ кешеню та й побѣгъ.

— Що се, що се? — жахнулась панѣ, — мы еѣ ждатимемо?

— А якъ же, серденько? одказавъ панъ. — Адже она голодна та й намерзлась добре!

— То що? Они до сёго звычень. Спôзнимось; я боятимусь!

— Бѣгай, дѣвчино, та хутенько! — каже менѣ панъ.

— Не загайсь, щобъ тебе не дожидати.

Панѣ почервонѣла по саме волосье.

— Часъ ѣхати!

— Та она-жь голодна, серце... Дивись якъ змерзла!

— Я змерзла, я, я! — та такъ уже на те **Я** накрикує.

— Сѣдай! гримнула далѣ на мене, и сама у повôзъ ускочила.

Панъ здивувавсь; не знае, що ёго думати, що ёго казати, — стоить!

— Щожь? пытае панѣ: — хутко? Тодѣ сердега сѣдае коло неи.

А хазяинъ бородатый: Дѣвцѣ абеду не прикажете?...

Довгенько гомонѣли паны мѣжь собою, а ще довше пôсля того мовчали.

XXI.

Присмеркомъ дочапали до хутора. Въ хуторяньскихъ хатахъ дене-де свѣтилось. Ѣдемо улицею; стали коло будынку. На рундуцѣ купкою стоять люде изъ свѣтломъ, съ хлѣбомъ святымъ. Кланяются, вйтають молодыхъ.

— Спасибо, спасибо, — дякуе панъ, приймаючи хлѣбъ на свои руки. — Привѣзъ я вамъ паню молоду, — чи вподобаете.

Самъ смѣется, радѣе: кому-то така краля не сподобна буде!

А панѣ якъ гляне на ёго, — ажь искры ѣй зъ очей скакнули; на лици мѣнится. Люде до неи — щобъ то еѣ по своёму вйтати; а она выхопила въ когось зъ рукъ свѣчку та въ дверй — стрибъ! Люде такъ и шугнули одъ тыхъ дверей, нйчого пановй й не одмовили.

Панъ неспокойный, смутный, пошовъ собѣ, похиливши голову.

Войшла и я. Дивлюсь, роздивлююсь. Свѣтлички невеличкй та гарнй, чистенькй. Стольчики, столики — все те новеньке, ажь лощится. Чую — говорять паны. Прислухаюсь — панѣ моя хлыпае, а панъ такъ-то вже еѣ благае, такъ благае.

Не плачь, не плачь житье мое, серце мое дороге! Коли бъ же я знавъ, що я тебе ображу, — зъ вѣку бъ не казавъ!

— Ты, мабуть, усѣхъ мужикивъ такъ изучивъ, що они съ тобою за панѣ-брата!... гарно!... оглядають мене, всмѣхаются до мене, трохи не кинулись мене обнймати... Охъ я нещаслива! Та якъ они смѣють! выкрикне на остатку.

— Серце мое! люде добрй, простй.

— Я не хочу нйчого знати, слухати, бачити! — задроботѣла панѣ. — Ты мене зъ свѣту хочешь ще зогнати, чи що? выгукуе рыдаючи.

— Годѣ, годѣ, любочко! ще занедужаешь... О не плачь бо, не плачь! Робитиму все такъ, якъ ты сама надумаешь. Подаруй менѣ сей случай!

— Ты мене не любишь, не жалуешь... Богъ исъ тобою!

— Грѣхъ тобѣ такъ говорити! Я тебе не люблю!... Сама ты знаешь, яка твоя правда!

— Гляди жь, каже панѣ, якъ ты не будешь по моёму робити, то я вмру!

— Буду, серденько, буду!

XXII.

Проходила я по всѣхъ комнатахъ — нема нйкогосѣнько.

— Се чи не одъ насъ повтѣкали? — думаю собѣ. Выйшла на рундукъ, — ночь мѣсячна, зоряна. Стою та роздивлююсь: коли чую: — Здорова була, дѣвчинонько! — якъ на струнѣ брязнуло обокъ мене. Стрепенулась я, дивлюсь: высокій парубокъ, ставный, поглядае, всмѣхается. И засоромилась, и злякалась; стою, якъ у каменю, онѣмѣла, та тольки дивлюсь ёму въ очй.

— Стоишь сама тутенька, — зновь озывается парубокъ: — мабуть не знаешь куды йти?

— Якъ-бы не знала, то васъ бы спытала, — одмовила ёму, схаменувшися трохи. — Бувайте здоровй!

Та швиденько въ дверй.

— Бувай здорова, серденько! сказавъ менѣ у слѣдъ.

XXIII.

А паны все по покояхъ ходять. Молода у кожній кутокъ зазирае, що й якъ. Зобачила зѣльечко за образами: — Що се таке?

— Се баба божничо́къ уквѣчала.

— Що?... То она въ тебе тутъ порядкуе! Выкинь те зѣлье, серце! Се вже зовсѣмъ по мужицькій.

— Добре, серденько.

Отъ находились, наговорились.

— Що се, — каже панъ, — що ни́кого нема? Куды се баба подѣлась?

— А бачь, бачь, — зацокотала панѣ, яки́ они въ тебе пороспущуваній! Схотѣла, то й по́шла.

— Та не де дѣнется. Ось я ей гукну.

Та й кинувсь гукати: — Бабо, бабо, бабо! — якъ той хлопчикъ слухняный.

— Заразъ, серденько, баба прийде, — говорить панѣ вмовляючи еѣ.

— Та де она була?

— Певно щось робила, любко. Се моя вся прислуга.

— А де моя Устина? И она изучилась бѣгати, не пытаючись? Устино! Устино!

Я стала передъ нею.

— Де була?

— Ось у сей ко́мнатѣ.

Стала я зновь за дверима; зновь дивлюсь и слухаю.

XXIV.

Увôйшла бабуся старесенька-старесенька, — ажь до земли́ поникае, та вся-усенька зморщена! тôльки ен очи́ чорни́ пще живуть и яснѣють. Увôйшла, тихенько ступаючи, вклонилась паніи та й пытае: — А що вамъ треба, пане?

Панѣ ажь зъ мѣсця зôрвалась, що стара така смѣла.

— Де се ты, бабо, була? Я тебе вже самъ мусѣвъ гукати, — каже панъ.

— Коло пе́чи була паночку: Ганнѣ помагала, щобъ добра вамъ вечеронька була.

Панъ бачить, що вже жѣнка важкимъ духомъ дыше, а все не важится ôнъ бабусю налаяти, лу́па очима та кашляе, та ходить, та не знае, що вже ёму й робити. Панѣ одъ ёго одвертается. Бабуся стоить одъ порога.

— Що-жь вечера готова? — пытае панъ уже хмурнѣйше.

— Готова паночку, — тихо и спокôйненько одказуе бабуся.

— Серце (до паніи), можебъ мы повечеряли?

— Я не буду вечеряти! — одказала панѣ, выбѣгла и дверима грукнула.

— То й я не буду вечеряти, бабусю, — каже панъ смутненько вже.

— То я собѣ пôду. На добра-нôчь вамъ, паночку!

— Иди. Та треба глядѣти, стара, щобъ я не бѣгавъ за тобою самъ! — загомонѣвъ було на неѣ, та заразъ и вгамувавсь, якъ бабуся ёму на те звычайненько одмовила: — Добре, паночку!

Вклонилась и пôшла.

XXV.

Ходивъ-ходивъ панъ по кôмнатѣ. Чутно ёму, що панѣ плаче за стѣною. — Боже мôй! — промовивъ самъ до себе, — чого она плаче! — И такъ ôнъ те слово тихо, такеньки смутно, промовивъ!

Не втерпѣвъ — пôшовъ до неи; цѣлуе, вмовляе. Чималу годину ôнъ еѣ благавъ, поки перестала.

— А вечеряти не хочу, — каже пановй. — Я на твои слуги — не то що — и дивитись не можу! Такъ исъ тобою поводятся, якъ исъ своимъ братомъ... родичй, та й годѣ.

XXVI.

Сиджу сама у дѣвочôй: сумно; тиша така... Отто житье мое буде! всюды красне!... — Тепереньки думаю собѣ, — нашй дѣвчата наживутся безъ мои паніи! Веселенько та любенько имъ укупцѣ... А менѣ — чужа сторона, и душй нема живои....

Коли щось у ôконце стукъ-стукъ! Такъ я й згорѣла!... Сама вже не знаю, якъ, а догадалась... Сиджу, нйбы не чую.

Переждало трохи, — зновь стукае. Метнулась я та дверй всѣ попричиняла, щобъ паны не почули.

— А хто се тутъ? — пытаю.

— Я, дѣвчино-горличко!

— Мабуть, — кажу, — чи не помилились: — не въ те ôконце добуваетесь!

— Тожь бо и не въ тее! На щожь и очй въ головѣ, коли не зъочити, кого треба!

— Не такъ-то конче й треба! Ото найшли розмову крôзь подвôйне скло!... Гетте! ще паны почуютъ!

Та й одхилилась одъ ôкна.

А ôнъ такй: — Дѣвчино! дѣвчино!

— Чого се ты по пôдъ ôконью вконався, Прокопе? загомонѣвъ хтось потиху. — Онъ, вечеря вже готова ще одколи, а васъ нйкого нема!

XXVII.

Хтось уступивъ у сѣнцй. Я одчинила, ажь се бабуся.

— Здоровенька була, дѣвчино, — промовила до мене. — Просимо на вечерю, зозулько!

— Спасибô, бабусю!

— То й ходѣмо.

— Ось я панiи спытаюся.

— Чого пытатись любко? Тожь вечеря!

— Чи звелить ити.

Бабуся премовчала хвильку, та й каже: — То йди, моя дитино. Я тебе тутеньки пôдожду.

Паны стоять у-купцѣ любенько, веселенько; щось межи собою розмовляють. Я ввôйшла: а панѣ: — Чого сунешься?

— Пустѣть, кажу, — панѣ, мене, повечеряти.

— Иди собѣ, — вечеряй!

XXVIII.

Пôшла я за бабусею черезъ двôръ, у хату.

— Отсе привела вамъ дѣвчину, — каже бабуся, вводячи мене въ хату.

А въ хатѣ за столомъ сидѣвъ Назаръ чорнявый и молодичка гарненька, жѣнка Назарова. У печи палае якъ у гутѣ. Одсвѣчують весело бѣлi стѣны и божничокъ, вышиванымъ ручникомъ навѣшаный, квѣтками сухими и зѣльемъ уквѣченый. Зъ полицi мысы, мыски и мысочки, и зеленi и червонi и жовтi, наче камѣнья дороге, выкрашаются. Все таке веселе въ тôй хатѣ було, прибране, осяюще: и кужѣль мякого лёну на жердцѣ, и чорный кожухъ на кôлку, и плетена колыска съ дитиною.

— Просимо до гурту! — привiтали мене и вклонились.

— Можебъ поручь зо мною така краля засѣдала, га? — каже Назаръ,

— Хибажь вы тутечки найкращi дядьку? пытаю. Сама озирнулась, ажь той парубокъ тутъ, — зъ кутка на мене задивився, ажь гаряче менѣ стало.

— Атóжь нѣ? — каже Назаръ. — Придивись лишень до мене добре; то-тожь гарный! то-тожь хорошiй!

— Хиба поночi! одмовила ёму весела молодичка.

Славна була то жѣночка, — звали Катрею: бѣлявенька собѣ трошки, кирпатенька, очицi голубоцвѣтовi, ясненькi, а сама кругленька и свѣжа, якъ яблучко. У червоному очѣпку, у зеленôй юпочцѣ баевôй. Смѣшлива була и гордоватенька, а що вже шамкая: И говорить, и дѣло робить, и дитину колыше; то коло стола еи вышиванi рукава мають, то коло печи еи перстенi блыскають.

— Ну, ну, каже ѣй Назаръ. — колибъ отсе не галушки, ябъ тобѣ одказавъ!

Тутъ бо саме Катря ёго поставила на стôлъ мыску съ галушками.

Назаръ моргнувъ на мене: Не грѣхъ тому добре повечеряти, хто не обѣдавъ!

XXIX

Катря хочь и говорить и жартуе, а здается все чогось сумна и неспокôйна. Бабуся сидячи за столомъ тихенько и веселенько, якусь думку собѣ думала. Тôльки Назаръ пустуе та выгадуе, та регоче, по-

блискуючи передъ каганцемъ зубами, а зубы, яжь кажу, якъ сметана! На того парубка я вже не дивилась.

— А що, пташечко, — пытае въ мене бабуся: — при молодôй панiи давненько служишь?

— Яка она гарна! — закинула молодичка.

— Поможется, що гарна, — гукнувъ Назаръ, — коли дивится такъ, що ажь молоко кисне!

— Бабуся зôтхнула важенько: — Годѣ тобѣ, годѣ, Назаре!

— А нашъ панъ такiй звычайный, — заговорила молодичка: — ôнъ мабуть изъ роду нiкого не скривдивъ.

— Дай ёму, Боже, и пару таку! — промовила бабуся.

— Якъ-то тепереньки намъ буде! смутненько каже молодичка. Зôтхнула и задумалась. — Якъ-то буде! — зновь тихо вымовляе, дивлячись на мене, начебъ выпытувала очима.

— Буде, якъ Господь Богъ дасть, голубко, — каже бабуся.

— Ну, що буде, те й буде, мы все перебудемо! — гукнувъ Назаръ. — А теперь, — до галушокъ берѣтесь. А ты Прокопе; чому не йдешь? Панѣ тобѣ въ око впала?... чи може ся краля?

Та й моргнувъ на мене.

— Нехай менѣ та панѣ й не снится! — одмовивъ парубокъ, сѣдаючи проти мене: де она й вродилась така неприязна!

Тодѣ молодичка до мене: — Дѣвчино-серденько! скажи намъ усю щиру правдоньку, якъ душа до душi...

Та й спинилась. Всѣ на мене дивлятся пильно... И парубокъ очей зъ мене не зведе. Якъ-бы менѣ не той парубокъ, то всебъ нiчого, а при ёму соромлюся та червонiю, — трохи не заплачу.

— Дѣвчино! лиха наша панѣ молода? — вымовить Катря.

— Недобра! — кажу ѣй.

— Господи милосерный! — крикнула: — чуло мое серце, чуло!... Дитино моя!

Кинулась до колыски, схилилась надъ дитиною: — Чи тогожь я сподѣвалась, идучи вôльна за панського! Она вже й окомъ своимъ насъ пожерла!

Та плачежь то такъ, — слёза слёзу побивае.

— Не такiй чортъ страшный, якъ намалёваный, — каже Назаръ. — Чого лякатись? треба першъ роздивитись.

А она плаче, а она тужить, наче вже й справдѣ ей дитину панѣ своимъ окомъ пожерла.

— Годѣ, голубко! — вмовляе Катрю бабуся: — чого намъ дуже трѣвожитись? Хиба надъ нами нема Господа милосерного?

Парубокъ анi пары зъ устъ! тôльки куды я не гляну, усе на ёго поглядъ очима спаду.

XXX

Повечерявши, поблагословившись, бѣжу назадъ у будынокъ, а за мною: — На добра-нôчь, дѣвчино!

— На добра-нôчь вамъ! — одказала, та й ускочила въ сѣни.

Увôйшла въ дѣвочу, — серце въ мене бьется, бьется!... Думаю та й думаю... що якъ ôнъ вдивився въ мене очима!... И панѣ моя тожь

менѣ на думку навертается: ледвѣ у двôръ ступила, вже всѣхъ засмутила... И чого той парубокъ чѣпляется?... Бодай же ёго, якій хорошій!... Мѣсяць стоить проти мене у повнѣ...

Ой мѣсяцю-мѣсяченьку,
Не свѣти нѝкому!...

Пѣсня такъ и нôдмывае мою душу... Сама не знаю, чого душа моя бажае: чи щобъ ôнъ зновь озвався нôдъ ôконцемъ, чи щобъ не приходивъ...

XXXI.

Минае день, тыждень, мѣсяцѝ, и пôвъ року збѣгло за водою. Здается, що въ хуторѣ тихо и мирно; цвѣте хутôръ и зеленѣе. Коли бъ же поглянувъ хто, що тамъ коилось, що тамъ дѣялось! Люде прокидались и лягали плачучи, проклинаючи. Усе пригнула по своёму молода панѣ, усѣмъ роботу тяжку, усѣмъ лихо пекуче, изнайшла. Калѣки нещасливѝ, дѣти крышеняточка, и тѝ въ неи не гуляли. Дѣти сады замѣтали, индикôвъ пасли; калѣки на городѣ сидѣли, горобцѣвъ, птаство полошили, да всежь то те якось умѣла панѣ приправляти дорѣканьемъ, та гордованьемъ, що справдѣ здавалось усяке дѣло каторгою. Стоока наче она була, все бачила, всюды якъ та ящѣрка по хутору звивалась, и Богъ еѣ знае, що въ ѣй таке було: тôльки погляне, то наче за серце тебе рукою здавить.

А паны-сусѣде нашу панію похваляютъ-величаютъ: — Отто хазяйлива! отто розумна! Дарма що молоденька, — добре бъ намъ всѣмъ у неи вчитись!

Спершу люде на пана вповали, та незабаромъ зреклися надѣи й думки. Ôнъ бувъ добрый душею и милостивый панъ, та плохій зовсѣмъ, нѝ що зъ ёго. Спытувавсь ôнъ жѣнку вмовляти, та не така-то она. Далѣ вже и наменути на сю рѣчь боявся, — мовь не бачить нѝчого, не чуе. Не було въ ёго нѝ духу, нѝ силы. Сказано: добрый панъ, — „не бье, не лае, та нѝчимъ и не дбае.“ Якъ почне панѣ обмѝрати та стогнати, та въ крикъ выкрикувати, то ôнъ руки и ноги ѣй выцѣлуе, и плаче, и самъ людей лае: — А щобъ васъ! а бодай васъ!... отъ уморятъ менѣ друга!

— Не буде зъ ёго нѝчого, — каже Назаръ. — Я одъ разу побачивъ, що квачъ, — ще тодѣ, якъ ôнъ Устину обѣдомъ нагодувавъ... Якъ-бы таку жѣнку та менѣ, я бъ еѣ у комашню втрутивъ, — нехай бы пхикала!

Та й зарегоче на всю хату. Такій уже чоловѣкъ бувъ той Назаръ: усе ёму жарты. Здается, хочь ёго на огни печи, ôнъ жартуватиме.

А що Катря слѣзъ вылила, то де вже тіи й слѣзы брались! Вôзьме свою дитину на руки та плаче-плаче! а далѣ й зарыдае у голосъ.

И Прокôпъ дуже зажурився. Усе щось собѣ думае и зо мною вже не пожартуе.

— Отсе-жь бо якѝ вы смутнѝ! — скажу ёму одного разу: (се було ввечерѣ, присмеркомъ): — чого вы такѝ смутнѝ?

А ôнъ мене за руку, — пригорнувъ и поцѣлувавъ. Заки я схаменулась, ёго вже й немае.

XXXII.

Усѣ люде повяли, змарнѣли; тôльки бабуся велична, якъ и була. Якъ нй лае, якъ нй кричить на неѣ панѣ, — бабуся не лякается, не метушится: иде тихо, говорить спокôйно, дивится ясно своими очима ясными. И не счуешься було, якъ до неи пригорнешься, та й заплачешь, — отъ якъ дитина до матерй своеи рôднои горнется.

— Не плачь, моя дитино, не плачь! — промовить бабуся стиха, ласкаво. — Нехай недобрй плачуть, а ты перетрѣвай усе, вытерши бѣдочку!... Хиба-жь таки й перетерпѣти не можна!

Господи! якъ же смутно и сумно жилося! Не чути смѣху, не чути гласу людского. У двôръ душа жива не навѣдается, хиба за дѣломъ, — та такъ боязько оглядуется, такъ поспѣшается вже, наче ёму съ пущй выхопитись одъ звѣря лютого йдется.

Спôзнилась якось вечерявши, та й бѣжу хутенько. — И чому хочь Прокôпъ не прийшовъ вечеряти! — думаю. Коли ôнъ такъ и вродивсь передъ очима моими: Переймае мене и оббѣгти не пускае.

— Устино! скажи минѣ правдоньку: чи ты мене любишь?

Утѣкла бъ одъ ёго, такъ ноги мене не несуть. Стою; горю...

Ôнъ тодѣ мене за руку!... Обôймае, пригортае, та все пытае: чи любишь? — такій чудный!...

Посѣдали, поговорили, покохались, — усе лихо забулось. Весела душа моя, и свѣтъ менѣ милый, и таке въ свѣтѣ гарне все, таке красне!... Чого вже, коли й панѣ постерегла: — що се тобѣ? — каже. — Чого се такъ росчервонѣлась, наче хто выбивъ? Чи, може, що вкрала?!...

XXXIII.

Боже мôй милый! якъ-то вже я того вечора захистного, темного, дожидаю!... Звелить панѣ на вечеру йти, — Прокôпъ мене дожидае. Перейме, та постоимо у-двôйзѣ, погорюемо обойко... Бо деннои поры хочь и стрѣнемось, — тôльки зглянемось, — словечка не перемовимо, розôйдемось.

На лихо вы покохались! — каже було Катря.

— Зъ бѣса розумна ты, моя люба, — кепкуе зъ неи Назаръ. Колибъ теперь ты въ-друге полюбила, то бъ и лапки полизала-еси!

— Коханье въ мене на умѣ!.. Менѣ й они двойко серце сушять, якъ подумаю-погадаю...

— Чого се вы дѣвчину сушите та лякаете! — озвется бабуся. — Коли вже покохала, нехай кохае: то ёй судьба така судилася.

XXXIV.

А панѣ куды далѣ, то все злôсливша, усе лютѣша: абы я трохи спôзнилась, забавилась: — де була? — та й стрѣне мене на паньскому порозѣ лиха година.

Первою тугою тужила я тяжко, а тамъ усе минѣ стало не въ дивовижу, усяка ганьба байдуже. Сказано: „Встань лихо, та й не ляжь!..“ Було, поки лае, коренить, не сила моя — слёзы ринуть, а наплачуся добре, утрусь, — така собѣ веселенька, жартую, пустую!... И коса за-

плетена дрóбненько, и сорочка на мнѣ бѣла, — нѝкому було й не хвалюся. Що менѣ поможуть? тóлько свое лихо тяжке згадають!... А Прокóпъ, наче нóчь темна, ходить, и вже тодѣ нѝ до ѣдла, нѝ до питва, нѝ до розмовы.

Господи милый! свое лихо, чуже лихо, — не знать, що й робити, що починати. У Катрѝ дитинка занедужала: а тутъ обѣдъ панамъ звари, вечерю звари, та городъ скопай, обсѣй, — та ще панѣ грѝмае: — Нѝчого не робишь, ледащо! дурно хлѣбъ мóй ѣси! Ось я тебе навчу робити!

Цѣлу нóчь Катря не спить надъ дитиною. На день благословится, — до роботы. Бабуся тодѣ пильнуе малои, розважае Катрю; то дитинку до неи вынесе, то сама выйде та розкаже: — стихла мала! — або: спить мала! — И такеньки, наче благодать Божа, допомагае, невтомлива, невсипуща.

— Чого се вы, Катре, такъ падкаетесь, безъ спочинку? — кажу ѣй.

— Робитиму, робитиму, поки силы. (А очѝ въ неи такъ и горятъ позападавши). Може, вгожу, може вмилосерджу!

Отже не входила й не вмилосердила. Робила й не спала, поки ажь нечувственный сонъ еѣ обнявъ коло колыски. Прокинется — до дитины, — а дитинка вже на Божóй дорозѣ. Тóльки глянула на ёго бѣдолашна мати, тóльки вхопила ёго до серця, — оно й переставилось.

И побивалася-жь Катря, и мучилась и радѣла:

— Нехай же мое дитя, мое кохане, дороге, буде янголяткомъ Божимъ, — лиха не знатиме мое рóднесеньке! а далѣ й заголосить: — А хто-жь до мене рученята простягне? хто мене звеселить у свѣтѣ?... Дитино моя! покинула мене, моя донечко!

Назаръ — нѝбы й нѝчого, розважае свою Катрю, молодымъ еѣ вѣкомъ заспокоюе, а въ сáмого помякшавъ гучный голосъ, — потай усѣхъ сумуе.

По тóй печалѝ зовсѣмъ захирѣла, занепала Катря. Не то, щобъ робити, вже й по свѣту ходить нездужае. А панѣ все-таки: — Чому не робишь дѣла? Я тобѣ те! я тобѣ друге!

— Теперь я вже не боюсь васъ! — одказала Катра: — хочь мене живцемъ изъѣжте теперь!

Дала-жь ѣй себе знати панѣ!...

— Прокопе! — кажу я: — що отсе зъ нами буде!

— Устино-серце! звязала еси минѣ руки!...

XXXV.

Прогнала панѣ Катрю зъ двора на панщину: не вважала й на еи чоловѣка, вóзнику.

Панъ, нишкомъ одъ панѣи, давъ ѣй карбованця грошей, та не взяла Катря; óнъ положивъ ѣй на плече, — скинула зъ себе, наче жабу, тѝ грошѝ. Якъ упавъ же той карбованець на мурóгъ, и залѣгъ тамъ, ажь счорнѣвъ, нѝхто не доторкнувся. Та вже сама панѣ, похожаючи по двору, вздрѣла и зняла.

— Се певно ты грошѝ сѣешь? — каже на пана. — Ой Боже мóй, Боже мóй.

Панъ на те нѝчого не одказавъ, тôльки счервонѣвъ дуже.

А Катря не хотѣла на свѣтѣ жити. Щось ѣй приключилось пôсля тои наруги. Бѣгала по гаяхъ, по болотахъ, шукаючи своеи дитины, а далѣ якось и втопилась бѣдолашна.

Панъ уже зажурився; а панѣ: — Чого тобѣ смутитись незнать чимъ? хиба жь ты не помѣтивъ по ѣй, що она й здавну навѣженна була? И очѝ якѝсь страшнѝ, и заговорить, то все не путнье.

— И справдѣ, — вхопився панъ за те слово: — не повно въ неи ума було!

Навѣженна та й навѣженна... На що й краще! Порадились помѣжь собою такеньки, та й спокôйненькѝ собѣ...

XXXVI.

Згодили якогось Москаля зъ мѣста за куховара. То жь бо й бувъ чудный! Якъ зварить панамъ ѣсти, якъ пообѣдае, то ляже на лавѣ, та все свище, та свище, та свище, та рантомъ якъ спѣвоне! — дзвôнкотоненько, помѣсь пѣвень кукурѣкае. Сёму байдуже було наше лихо; тôльки було спытае: — сёгодня бито? — та й додасть: — иначій и не можна: на те служба!

Назаръ уже не той ставъ, уже й ôнъ якось поникъ, а все жартуе: — Колибъ менѣ хочь одинъ день хто послуживъ, до-вѣку бъ згадувавъ!

Панѣ того куховара дуже хвалить, що такій мовляе, чоловѣкъ ôнъ хорошій, такъ мене поважае! А ôнъ було якъ стоить передъ паніею, то мовь стрѣла выстромится, руки спустить, очѝ второпить на неѣ: — Ловивъ я рябе порося; втѣкло рябе порося у буряны; то я до чорного поросяти: вловивъ чорне порося, ошпаривъ чорне порося, спѣкъ чорне порося... —

Такеньки усе чисто одбубонѣвъ и дожидае, що панѣ ёму одкаже; самъ тôльки очима лупъ-лупъ!...

А панѣ ёму разъ-по-разъ: — добре! добре! усе добре!... Тôльки ты гляди въ мене, — не розледащѣй мѣжь моими вовкодухами.

— Нѝколи того не всмѣю, ваше высокоблагородіе!

Вклонится ѣй низько, вправо, влѣво ногами човгъ! та и зъ хаты, та на лаву, — и зновь свище.

— Бодай васъ! — кажу ёму якось: — коли вже вы перестанете того свисту! Тутъ горе, тутъ напасть, муки живіи, а вы...

— Не горюй, не горюй, дѣвко! На те она служба называется. Онъ, бачь, скôльки въ мене зубôвъ зосталось... На службѣ втерявъ!... Бувъ у насъ копитанъ... ухъ!

Та тôльки ухнувъ.

— А ты що думала? Якъ у свѣтѣ жити? якъ служити? якъ выслужитись? Тебе бьють, тебе рвуть, морочять тебе, морочять, а ты стôй, не моргни!... И! крый Боже!

Зговоривши тее, зновь свистѣти! А Прокôпъ зъ серця ажь люльку объ землю гепнувъ.

— Воли въ ярмѣ, та й тѣ ревуть, а то щобъ душа христіянська всяку догану, всяку кривду терпѣла и не озвалась! гримнувъ на москаля, ажь той свистати переставъ. Дивится на ёго, акъ козелъ на новѝ

ворота. — Не така въ мене вдача! — каже Прокôпъ: — а такъ: або выратуйся, або пропади!

— А въ мене така зновь удача: утечи! зареготавъ Назаръ. — „Мандрôвочка — рôдна тёточка.“

— Пôймають! — скрикнувъ москаль, схопивсь: — пôймають — пропавъ!

Що тамъ у кого було на серци, а всѣ засмѣялись.

— Не кожный копитанъ швидкій удастся, — каже Назаръ! — иншій побѣжить, тай спôткнется. А ты ось-що лучше скажи: куды втѣкати?... Одъ якои втѣкъ, таку й здыбавъ. Изъ дранки та вбересся въ переперанку...

„*Та все паны, та все дуки...*“

заспѣвавъ — якъ у дзвôнъ ударивъ.

XXXVII.

У рôкъ стара панѣ вмéрла. Не хотѣлось дуже ѣй умирати! Усе молитвы, святе письмо читала, по церквахъ молебни правила: свѣчки передъ богами невгасимй палили. Якось дѣвчинка не допильнувала, та погасла свѣчечка, — велѣла дѣвчинку ту высѣкти. — Ты, грѣшнице, и моему спасенію шкодишь!

XXXVIII.

Наша панѣ журилась и плакала за старою дуже. — Вже тепереньки сама я въ свѣтѣ зосталась! Обдеруть мене тепереньки, якъ тую липку. Мое око всёго не доглядить; а на тебе, — каже пановй, — яка менѣ надѣя? Ты менѣ не придбаешь, хиба рознесешь и те, що маемо. Ты й не думаешь, що хутко вже намъ Богъ дитину дасть. Для дитины коли не для мене, схаменись, мôй друже! Хазяинуй, доглядай усёго, а найперва рѣчь — не псуй менѣ людей.

— Що се ты любко? Богъ съ тобою! Отсе зновь усѣмъ турбуешься! Та я все зроблю, що хочешь, усе!

Такеньки було вмовляе еѣ.

Одного разу хотѣвъ ôнъ еѣ розважити, та й каже: Годѣ тобѣ голубко клопотатись. Ось послухай лишень, що я тобѣ скажу; я вже кума пригласивъ.

— Кого-жь ты просивъ, перехопила ёго панѣ.

— Свого товариша. Такій славный чоловѣкъ, добрый!

— Боже мôй!... я одразу догадалась!... запросивъ якесь убожество! Та я не хочу сёго й чути! Не буде сёго! не буде!

А сама у плачь ревный!

— Серденько не плачь! — благае панъ: — серденько занедужаешь!... Не буде того кума; я ёго перепрошу, та й кôнець. Скажи тôлькй менѣ, кого ты хочешь, того й завитаю.

— Полковника треба прохати, — отъ кого!

— Полковника, то й полковника. Завтра й поѣду до ёго. Ну, избачь менѣ, любонько, що я тебе засмутивъ.

— Отто-то й есть, що ты мене зовсѣмъ не жалуешь: усе мене журишь!

— Голубко моя! — примовивъ панъ стиха, — пожалуй и ты мене. Ты знай сердишься, кричишь, сваришься; а я сподѣвався...

Та якъ зарыдае!

Панѣ до ёго: — Чого се ты, чого?

За руки ёго хоче брати; а ôнъ затулився обома, та рыдае рыдае!... Ледвй вже ёго розговорила: и цѣлувала вже, и обнимала, — насилу стишився.

— Та скажи-жь менѣ, чого се ты заплакавъ? ну, скажи! — просить ёго.

— И самъ не знаю, моя любо, — одказуе панъ, нйбы всмѣхаючись: — такъ чогось... Не здужаю трохи. Ты объ сему не думай, а насмѣйсь менѣ, що я, наче маленькій, росплакався.

А самъ зôтхнувъ.

— Ты, може думаешь, що я вже тебе не люблю? — говорить панѣ.

— Нѣ, любишь.

— Люблю, та ще якъ!... А вкупцѣ не можна разъ-у-разъ сидѣти: треба господарювати мое серце!

Та й поцѣлувала ёго.

Уранцѣ поѣхавъ панъ, и полковникъ завйтавъ у кумы.

XXXIX.

Народився сынъ у панѣ. Що тыхъ гостей наѣхало на христины! Обѣдъ справили бучный. Кумъ-полковникъ вкотивъ у двôръ сивыми кôньми, побрязкуючи, позвякуючи бубонцями. Самъ огрядный, кругловидый, червоный, усе вуса закручуе правицею, а лѣвою шаблю придержуе, та плечима все напинается вгору.

Я рада, що менѣ трошки вôльнѣше, — выбѣгла до Прокопа, — стою, розмовляю зъ нимъ коло рундука. Коли де ни всявся панъ, — веселый такій, якъ ще бувъ за свого жениханья съ панiею.

— Чого се вы тутъ стоите обойко? що розмовляете? — смѣется.

А Прокôпъ ёму: — Пане, оддайте за мене дѣвчину!

— Добре, бери, Прокопе! я не бороню. Повѣнчайтесь, та й живѣть собѣ любенько.

— А панѣ? — каже Прокôпъ.

Панъ зôтхнувъ и задумавъ, а далѣ й каже: — Идѣть за мною! Вôзьми еѣ за руку, Прокопе!

Самъ пôшовъ у кôмнаты, а Прокôпъ веде мене за нимъ, стискаючи мою руку.

— Любо! — сказавъ панъ: — я отсе до тебе молодыхъ привѣвъ. Чи вподобаешь?

А тутъ у кôмнатѣ панôвъ, панiй!... И полковникъ помѣжъ усѣма, неначе той индикъ Переяславськiй, похожае, та все по-троху пирхае.

Наша сидить у крѣслечку. Зирнула на насъ и одвернулась. Усмѣхъ веселый простигъ, гнѣвно на пана згляне и пытае: що се таке?

Прокôпъ кланяется, просить.

— Я вже позволивъ, — каже панъ: не борони й ты, моя кохана. Давъ намъ Господь щастья, — нехай и они щасливй будуть!

Панѣ все мовчить та уста грызе. А полковникъ и вырвется й загуде, якъ на трубѣ: — До-пары, бѣсовй дѣти, до-пары! обое хорошй! Треба ихъ звѣнчати, кумо моя мила. — Хочешь замѣжъ дѣвко? пытае мене, та що хоче моргнути, то й очй заплющить: не моргне: вже не сила — выпивъ повно.

Усѣ паны за нимъ пôдхопили: — Одружѣть ихъ, одружѣть! Чуете! кумъ вашъ полковникъ, говорить, що до пары...

Тодѣ вже й панѣ: — Та нехай собѣ!

Мы й несчулися, якъ за порôгъ переступили. Кинулись духомъ и, не справивши нйчогѣсѣнько, похащемъ звѣнчалися, щобъ ще не розлучила насъ панѣ.

Дуже она гнѣвалась на пана: — якъ ты мене пôдвѣвъ! — дорѣкае. — Я сёго не можу тобѣ подарувати, якъ ты мене пôдвѣвъ!

— А тобѣ, — сварится на мене: — тобѣ буде!

— Нехай уже буде, що буде, — думаю, — та вже мы побралися Велико тѣшить мене, що теперь озватись до ёго можна при людяхъ, глянути на ёго, що вже — мôй!

XL.

Я зосталась при панiи якъ и була! Ще гôршь надо мною коверзуе она, ще гôршь варить зъ мене воду, та все примовляе: — А що? яково тобѣ у замужью? покрасшало?

Якъ не заговорить чоловѣкъ, якъ не пожалуе, то часомъ такъ прийде, що примôгъ бы крôзь землю пôшовъ. А зôйду зъ нимъ — весело й любо; усе лихо забуду. Тôльки чоловѣкъ мôй куды далѣ, то все хмурнѣшiй ходить, ажъ менѣ серце болить.

— Чи ты вже мене не любишь, Прокопе?...

Онъ пригорне мене та подивится въ очй такъ-то любо, що чую, наче въ мене крыла выростають.

— А чого-жь усе смутный, Прокопе?... — Отъ мы вже тепереньки вкупцѣ на-вѣки.

— О, мое серденько! тяжко було безъ тебе, а съ тобою ще тяжше... Яково-то сподѣватись що-годинки въ Бога — доганы тобѣ та муки!... А боронити — не сила... Важко, Усте!

— Якъ-небудь и зо мною бѣду перебудемо, Прокопе. Якъ на мене, то все у двôйзѣ легшь.

— А може й справдѣ такъ, рыбонько!

Та й усмѣхнется и пожалуе мене.

Такъ-то вже я радѣю, якъ розговорю ёго розважу!

XLI.

Жили мы такеньки зъ бѣдою та журбою до осени. Тутъ и счинилось....

Одного дня трусили въ саду яблука въ кошй, а чоловѣкъ мôй струшуе, та все зъ яблунй на мене поглядае, то зза тiеи гѣлки то зза тiеи. Трохи вже й протомилась бабуся, — сѣла одпочати.

— Отъ уже й лѣтечко красне минулося! — промовила: — сонечко ще свѣтить, та вже не грѣе.

Сее кажучи роздивляется на вкруги.

— Устино-голубко! адже ото неначе дѣтвора зза лѣсы вызирае? — пытае мене.

Я гляну — ажь справдѣ коло тину купка дѣтокъ.

— А що, дѣтки? — пытае бабуся. — Чого прийшли, мои соколята?

Малй мовчатъ та тôльки окомъ закидаютъ у кошй зъ яблуками.

Ходѣть лишень близше, хлопченята: я по яблучку вамъ дамъ! — каже на ихъ бабуся.

Дѣтвора такъ и сыпнула въ садъ. Обступили стару, якъ горобцй горобину, а стара обдѣля ихъ — а стара обдѣля.... Загуготѣло, загомонѣло коло насъ: звѣсно дѣти. Коли се зненацька, якъ грймне панѣ: — А то що?

Перелякались дѣти. Которй въ плачъ, а хто въ ноги, — тôльки залопотѣло. И въ мене серце заколотилось.

Бабуся спокôйненько одповѣдае: — Се, каже, я по яблучку дѣткамъ дала.

— Ты дала? ты смѣла? — заверещить панѣ: (сама ажь трусится). — Ты мужичко, мое добро крадешь!... Злодѣйко!

— Я — злодѣйка!? — вымовила стара.... зблѣдла, якъ хустка и очй ѣй засьяли, и слёзы покотились.

— Бôльшь красти не будешь! — кричить панѣ. — Я тебе давненько пристерегаю, — ажь отъ-коли пôймалась.... Панськй яблучка роздавати!

— Не крала я зъ роду-вѣку мого, панѣ, — одмовляе стара вже спокôйно, тôльки голосъ ей дзвѣнить. — Панъ нйколи не боронивъ, самъ дѣтей обдѣлявъ. Богъ для всѣхъ родить. Подивѣться, чи для вашои-жь душй мало?

— Мовчи! — писнула панѣ, наскакуючи.

Хруснули вѣти. Зза зеленого листа вызирае мôй чоловѣкъ, та такій у ёго поглядъ страшный! Я тôльки очима ёго благаю.

— Злодѣйка! злодѣйка! — картае панѣ бабусю, вкогтившись ѣй у плече, и совае стару и штовхае.

— Не по правдѣ мене обмовляете! Я не злодѣйка, панѣ! Я вѣкъ извѣкувала чесно, панѣ!

— Ты ще зо мною заходишь?

Та зо всего маху, якъ сокирою, стару по обличью!

Захиталась стара; я кинулась до неи; панѣ — до мене... мôй чоловѣкъ — до паніи.

— Спасибô, моя дитино, промовляе до мене бабуся. Не турбуйся, не гнѣви панію.

А панѣ вже вчепилась у мои косы.

— Годѣ, панѣ, годѣ! — грмнувъ чоловѣкъ, схопивши еѣ за обидвѣ руки. — Сёго вже не буде! годѣ!

А панѣ у гнѣву, у дивѣ великому, тôльки выкрикуе: — що? якъ? га?

Схаменувшись трохи, до Прокопа. А той свое: Нѣ, годѣ!

Тодѣ она у крикъ. Назбѣгалися люде, дивлятся. Панъ, що було въ ёго духу пригнався: — Що се?

Мôй чоловѣкъ выпустивъ тодѣ панію зъ рукъ.

— Отъ твои щирй душй! — ледвѣ промовила панѣ. — Дякую тобѣ!... Та чого-жь ты мовчишь? — скрикнула ще голоснѣшь. Менѣ мало рукъ не вломили, а ты мовчишь!

— Що се поробилось? пытае панъ на всѣ стороны у великôй тревозѣ.

Панѣ й почала: и обôкрала еѣ стара, и всѣ хотѣли еи душй, — такого вже наковчила! Сама и хлипае, и кричить, и клене, що вже и панъ розлютувався. Якъ кинется до мого чоловѣка: — Розбишака!

— Не пôдходте, пане, не пôдходте! — озвався мôй понуро.

— Е, бачу! каже панъ; — тобѣ тутъ мѣсця мало. Постой же: розшибатимешься у москалахъ — скôльки хотя!

Панѣ ажь верещить: — у москалй ёго, у москалй!... Теперь и приёмъ у городѣ; заразъ и вези ёго:

— Возьмѣть ёго крикне панъ на людей: — звяжѣть ёму руки! Прокôпъ не пручався, самъ руки простягъ, ще й всмѣхнувся.

А Назаръ пôдъ той гукъ до мене: — чого злякалась? чого плачешь? гôрше не буде!... Отъ, чи буде красше, не знаю!...

XLII.

Повели Прокопа въ хату. Сторожа стоить коло дверей. На дворѣ вôзокъ запрягають. Назаръ запрягае конй пôдъ пана.

Довго думавъ мôй чоловѣкъ; далѣ каже: — Устино! сядь коло мене!.....

— Що ты починивъ, мôй голубе! що ты сподѣявъ! говорю ёму.

— А що я сподѣявъ? Будешь вôльна, — отъ що! будешь вôльна, Устино!

— Воля, кажу, — та безъ тебе!

Такъ менѣ гôрко стало!

— Воля! — покрикне ôнъ, — воля!... Та на воли и лихо, и напасть — нйщо не страшне. На воли я горы потоплю! А крепаку хоть якъ щастится, усе добро на лихо стане.

Ажь ось, заторохтѣвъ на дворѣ вôзокъ. Повели Прокопа. Я, въ чôмъ була, схопилась до ёго на вôзокъ. Стара мене благословляе и ёго: — нехай вамъ мати Божа допомагае, дѣти! — А слёзы тихй такъ и бѣжать зъ очей ласкавыхъ.

Помчали насъ. Якъ-то ще панѣ не схаменулась про мене, наставляючи на дорогу пана: не пустила-бъ!

Ѣдемъ мовчки, побравшись за руки. Я не плачу, не журюся; тôльки серце мое колотится, серце мое трепечется....

Пôдъѣжджаемо до мѣста. Панъ закуривъ коло насъ и выпередивъ. Въѣхали въ мѣсто. Хутко проторохтѣли улицями. Коло высокого будынку стали.

Выпустивъ Прокôпъ мою руку. — Усте не журися.

Повели ёго до приёму. Я на рундуцѣ сѣла, якъ на гробовищи.

— Не вдавайсь у тугу, — каже Нузаръ. — Бѣсъ бѣду перебуде: одна мине, — десять буде.

А самъ почавъ уже сивымъ волосомъ, якъ снѣжкомъ, присыпатись; розважае мене, а самого видно вже, що нйхто розважить.

Коли выводять мого чоловѣка.... Боже мôй, свѣте мôй! Серце въ мене замерло; а ôнъ веселый, якъ на Великъ-день...

XLIII.

Зосталась я съ чоловѣкомъ у мѣстѣ. Перебѣгла година тая швидко, якъ свята искра спахнула, та до-вѣку не забуду!

Заразъ мого чоловѣка приручили дядьковй, москалевй истнёму изучатись вôйсковои науки. Дядько бувъ станомъ высокій, очй чорнй; волосья и вусъ, якъ щотина, вýжятся; ходить прямо; говорить гучно, поводится гордо.

Отъ мы ёму кланяемось, а ôнъ нйчого; тôльки нонуро оглядае Прокопа. Дае ёму Прокôпъ грошй: — выбачайте, дядьку, що мало! крепакъ не багацько розгорюе.

Дядько кашлянувъ, плюнувъ: — ходѣмъ!

— Ходѣмъ на мѣсто, дружино моя, погуляймо! каже менѣ Прокôпъ.

Та й пôшли.

Ходимо улицями та й заулками, гуляемо собѣ; а ôнъ пытае: — А що, Устино, чи ми чуется, що вже ты вôльна душа?

Та й смѣется, заглядаючи менѣ въ ôчй.

Хочь якъ було менѣ невпокôйно, хочь якъ тужило мое серденько, а й я всмѣхнулась и нйбы чогось радѣла.

Набрила*) я й хатку таку, що наймалась, — а грошей нема. Тай добути зъ ôдки? Продати нйчого. Я поѣхала, — нйчого не взяла. Та й не великй були скарбы тамъ у мене: кôлька сорочокъ та спôдниць двѣ, та ще тамъ якась юпочка та кожушаночка. Не до того менѣ було тодѣ, щобъ те забйрати; а послѣ вже панѣ не оддала. Отъ я й надумала собѣ: — Пôду я поденно робити! Порадились исъ Прокопамъ, тай вдались до хазяйки, що хату наймала. Свое лихо оповѣстили, — пытаемо: — чи буде ей рада на те, щобъ мы поденно за хату ёй сплачували?

— Добре, — каже. — Будуть гроши — оддаватимете поденно; а не будуть, то я й пôдожду вамъ.

Мы й перебрались до неи въ хату.

XIV.

Хозяйка наша була удовиця старенька, привѣтна и ласкава, а що говôрка! Розказуе та й росказуе, та все про свое лихо, що ввесь рôдъ ихъ звѣвся, що сама она въ свѣтѣ зосталась, якъ билина въ поли.

Зôтхае разъ-у-разъ, честенько було й сплакне, Та й за нами чимало она слѣзъ вылила: якъ було сидимо съ чоловѣкомъ у кущѣ та говоримо, она й почне плакати та примовляти, що-ось мы молоденькй, ôсь мы и хорошй — нѣвроку: жити бъ та жити, та людей собою ве-

*) Спôткала, надыбала.

селити.... Прикладе та й плаче. Мы вже еѣ вмовляемо! хиба тодѣ ущухне, якъ надôйде дядько, та грймне на неѣ: — Зновь баба кисне!

А она ёго боялась дуже, що такій ôнъ: анй до ёго заговорити, анй ёго спытати.

— Що се за чоловѣкъ у свѣтѣ! — каже було стара: — якійже грôзный та неласкавый — нехай Богъ боронить! Чи ôнъ нйколи роду не мавъ, чи що такее? Богъ ёго знае!

Рано-ранѣсенько схоплю ся; бѣжу на поденщину. Повертаюся пôзно. Въ руцѣ въ мене зароблений гроши. Весело поспѣшаюсь до дому. Ще на дорозѣ стрѣне мене чоловѣкъ: любо та мôцно стисне за руку и спытае тихенько: — Чи добре натомилась, Усте?

XLV.

Отъ якось сидимо ввечерѣ: москаль на лавѣ зъ люлькою, хазяйка коло ôконця, а мы съ Прокопомъ оддалѣкъ. Сидимо мовчки всѣ: коли у дверй хтось стукъ-стукъ; а далѣ: здоровй були! — гукнуло щось за дверима.

Сежь Назаръ!

Увôйшовъ и стоить передъ нами стелю пôдпираючи: люлька въ зубахъ; и сивизна, тыбъ казавъ, у густй кучерй поховалась.

— Хазяйцѣ и всѣмъ нехай Богъ помагае!

— Спасибô! милости вашои просимо; — вйтае ёго стара.

— Зъ ôдки се ты взявся, Назаре? — пытае Прокôпъ. — Отъ наче зъ землй выйшовъ!

— Я зъ ôтти-каже-зъôтки добрй люде мандрôвки выглядають. Дядько поворотивсь — поглядае на дверй.

— А чого се крутишь ся, пане москалю? Одній вѣрній, не цурайся! Дядько все дивится на ôкна, на дверй.

— Овва, якій же баскій! Чи не вѣтра въ поли хочешь пôймати?... Да ты й самъ, бачу, степовикъ.... Отъ же й не прибуй, не пôймаешь.... А лучше дай менѣ люльки запалити.... Якъ же вамъ ведется тутъ? — пытае насъ. По чому въ мѣстѣ молодицй моторній та гарній? — (морае на мене).

— А въ васъ тамъ якъ? — пытаю въ ёго.

— Якъ?! на выбôръ даютъ, на людскую волю: хочь утопись, хочь такъ загинь.

— Охъ менѣ лишечко! годино моя! — (зажурилась хазяйка).

Дядько тôльки вуса покрутивъ.

— А стара? — пытаю.

— Живе. Стара все перетерпить. Кланяется вамъ.

Пытаю за себе, що тамъ панѣ казала.

— Эге, було за васъ обохъ панови на горѣшки. — Черезъ твôй, каже, розпускъ двохъ робôтникôвъ утеряли! Хтожь дурнемъ зостався? — Се все панѣ; а я скажу: дурень, не дурень, а стоячи передъ нею, на розумного й трошки не походивъ.

Хазяйка тымъ часомъ вечеряти просить. А Назаръ доставъ изъ за пазухи пляшку горѣлки и поставивъ на столѣ.

— Выпьемо, — каже, — по повнôй, бо нашъ вѣкъ не довгій!... Бувайте здоровй, въ коло чорній брови!

А дядько: — Що се, — каже, — за горѣлка? лучше воды напитись, якъ такои горѣлки!

— Коли хто схоче, то напьется й воды, — озвавсь Назаръ.

— Горѣлочка, здается, добра, — каже хазяйка.

— Бодай тому шинкареви таке житье добре! — одгрѝмнувъ дядько.

А про те выпивъ ище, ище й ще. Выпье и сплюе, наляе и зновь выпье. Стара дивуется та головою хитае, а далѣ вжа не стерпѣла! — Щожь вы такъ еѣ гу́дите?

— Не твое дѣло, бабо! — гукнувъ дядько: — для приятелѣвъ пьемо всяку!

— Та на здоровьечко-жь!

— Знайте нашу московску добрôсть! — додавъ Назаръ.

Вечеряемо, говоримо; а дядько пье, та й пье. Зблѣдъ на лици и на стôлъ схилився. Дивится на насъ исъ чоловѣкомъ, та й каже: — Ой, вы молодята, молодята! Не довго житимете вкупцѣ.... Та годѣ не журѣтся.... Пожили, пороскошували, — и буде зъ васъ. Бува й таке, що сповиточку ласки — добра не знаешь, — вѣкъ вѣкуешь пôдъ палкою... Оттакъ живи!... Безъ роду, безъ плѣмья, безъ привѣту, безъ совѣту, — на всѣхъ роскошахъ!...

А стара тодѣ до ёго: — А дежь вашъ рôдъ, дадечку? зъ ôдки вы сами?

— Зъ кантанистôвъ! — одказавъ похмурно москаль, — зъ тыхъ, коли чули, що насъ у халеру поменшало. Роду нема, не знавъ и не знаю.

— А матуся ваша?

— Казавъ: не знаю!... Чого дурно роспытувати?

— Оттакеньки на теперь безрôдня! — каже хозяйка хлипаючи.

— Ище й она мѣжь люде! — гукнувъ москаль. — Що твое лихо!... плюнуть! Онъ лихо, то лихо: що нѝкого тобѣ радати, нѝхто й тебе не згадае: нѝкуды пôти и нѝгде зостатись. Усе тобѣ чужѝ, и все, усе чуже: и хата, и люде и одежа. „Степовикъ!“ мовлявъ... (до Назара)— Такъ, брате! мене зъ степôвъ узято... Ну, и славнѝ, тіи степы були!... Дай, бабо, горѣлки! выпьемо до дна, бо на днѣ, молодіи днѝ!

А въ самого слёзы котятся — котятся. Исмѣется ôнъ разомъ и горѣлку пье. Далѣ вже якъ упавъ на лавку, такъ и заснувъ.

— Ну, по сей же мовѣ та будьмо здоровѝ! — каже Назаръ. — Прощай, Прокопе — брате!... Та ось, трохи не забувъ. Принѣсъ я тобѣ грошенятъ крыхту: пять карбованцѣвъ. Поживай здоровъ!

— Спасибô, брате! Не знаю, коли вже я приможуся тобѣ вернути.

— Гай-га! Абы живѝ були! Се не панскѝ грошѝ, — братерскѝ: — ними не зажуришь ся. Я собѣ зароблю: теперь я вôльный хочь на пôвъ— року: съ сабаками не нôймають.

Тай пôшовъ попрощавшись. Тôльки ёго й бачили.

LXVI.

Господи милый! Якежь то житья тодѣ наше було! Хочь и зъ бѣдою, хочь и зъ лихомъ, а такежь то любе, таке благодатнье! Легко зôтхнути; весело глянути й думати: що и посижу и поговорю, — нѝ-

кого небою ся, робитиму чи нѣ, нйхто мене не присилуе, нйхто не займе. Чуюся на души й на тѣлѣ, що й я живу.

Коли такъ, на веснѣ, чутка: москалй выходять у походъ!

— Не правда сёму! — вмовляю себе, а серце мое одъ разу почуло, що правда. А тутъ и наказъ: у походъ, у походъ лагодитись!

Прокôпъ мене розважае, доводить менѣ, що се лихо дочасне, що, — повернусь, каже, — будемо вольнй!

— Такъ, такъ! — кажу, — такъ, мôй голубе!

А серце мое болить, слёзы ринуть.

Вже й день походу намѣченый. Пôшли мы въ хутôръ попрощатись. Панôвъ не було дома; тôльки бабуся сама на господарствѣ. Бабусечко жь моя люба! Я еѣ здалеку на вздвôрьи пôзнала, а пôзнавши заплакала. Душею живою она тôльки жива була. Прибѣжу до неи, обôймаю, якъ матѣръ рôдну.

— Чого ты плачешь, моя голубко? — пытае мене стиха.

— Отсе вы тутъ застанетесь, у сёму пеклѣ!

— Та вжежь тутъ, пташко. Тутъ я родилась, тутъ я хрестилась, тутъ сиротѣла... тутъ и вмру, моя дитино.

— Та до смерти терпѣтимете?

— И терпѣтиму, пташко.

Поблагословила она насъ, якъ дѣтей рôдныхъ, — обдѣлила, чимъ мала. Попрощались мы, пôшли.... Та й не разъ, не два обертались, дивились.... На порозѣ стоить бабуся: на вкруги тиша; скрôзь ясно; зъ поля вѣтрець вѣе; зъ гаѣвъ холодокъ дыше; десь-то вода гучить; а высоко надъ усёмъ грае-сіяе вышнье промѣняисте сонечко.

XLVII.

Провела я чоловѣка ажь до Кіева. У Кіевѣ служити зосталась, а ôнъ зъ вôйскомъ кудысь далеко на Литву пôшовъ.

— Не суши себе слѣзми, серденько! — приказувавъ. Я вернусь... сподѣвайся й ты. Дожидай мене!

Дожидаю.... Що яка та служба довга! Уже сёмъ годъ, якъ ôнъ пôшовъ. Чи тожь побачу коли?... У своёму селѣ не була. Перечула черезъ люде, що всѣ живй.

Ведется такъ, якъ и першь велося. Бабуся живе, терпить, а про Назара нема й чутки. Служу, наймаюся, заробляю. Що наша копѣйка? кровью обкипѣла! та инколи й менѣ такъ легко, такъ-то вже весело стане, якъ подумаю, що абы схотѣла, заразъ и покинути ту службу вольно. Подумаю такеньки — и року добуду. Якось розважить мене, пôдможе мене та думка, що вольно менѣ, що не звязанй руки мои. — Се лихо дочасне, не вѣчнье! — думаю.

То якъже менѣ свого чоловѣка забути хоть на хвилинку! Ôнъ мене съ пекла съ кормиги вызволивъ!... Та мене й Богъ забуде! Ôнъ чоловѣкъ мôй и добродѣй мôй. Поздоровь ёго мати Божа!... Я вольна! И хожу, и говорю, и дивлюсь, — байдуже менѣ, що й е тѣ паны у свѣтѣ!

Щаслива.

Сонце пôдôйшло, звôнъ звонитъ —
Люде вже до церкви йдутъ;
Молодь убрана якъ павы,
Дѣвки, якъ пчѣлки гудутъ...

Не затыкана лишь я ще
Рву квѣточки у грядкахъ:
То-тожь я ся пропôзнила,
Пропôзнила ся я страхъ!...

Але щожь коли бо въ танци
Говорити зъ нимъ не можь, —
А такъ тôлько ранку мого,
Тôлько щастья, тôлько рожъ.

Тôлько рожъ и тôлько щастья,
Бо ôнъ любитъ мя, ôнъ мôй:
Ранокъ мôй менѣ пролетитъ
Якъ сонъ любый-золотый....

Не сварѣтъ на мене, мамо —
Разъ весна моя цвите!...
Я упоралась за тыжня,
Погулять кортитъ мене....

Въ хатѣ якъ въ зеркалѣ чисто —
Може не огôдна я?...
Я жь и найлѣпше танцюю,
Тай пышнамъ собѣ, пышна....

Ай бо й ôнъ пышный а чемный
На цѣлѣсѣньке село:
Рай бы мы собѣ завели:
Лишь кобыхъ була его...

Рости руто и барвѣнку
И всѣ, кôлько васъ квѣтокъ,
Розвивайтеся пôдъ сонцемъ
На весѣльный мôй вѣнокъ...

А я пôду помолитись
За свое й его житье:
Весело на свѣтѣ жити —
Отъ и ôнъ и ôнъ иде...

М. П.

ПОВѢНЬ.

Пôсля розказу очевидця списавъ Эмиль Золя.

I.

Зовутъ мене Люи Рубьё. Ôдъ роду менѣ сѣмдесять лѣтъ. Я родився въ селѣ Сенъ-Жорй, що лежало о кôлька льё*) за Тулюзою горѣ ґаронны. Штырнадцять лѣтъ бився я съ землицевь изъ за одного хлѣба. Ажь наконець я такй добився до достатку, и передъ кôлькома днями бувъ я ще однимъ изъ найзамôжнѣйшихъ ґаздôвъ на всю околицю. Бачилося, — нашъ дôмъ бувъ благословенный. Щастье запустило въ нѣмъ корѣнье. Сонце сприяло намъ, — и я не тямлю уже плохого урожаю. При ґаздôвствѣ въ ту пору жило насъ десь коло дванадцятеро люда. Найперше, самъ я, ще крепкій, робивъ, яко голова родины; дальше мôй братъ Пьеръ, старый кавальеръ, абшитованый поручникъ, молодшій ôдъ мене о кôлька рôкъ; потôмъ сестра Аґата, що замешкала у насъ по смерти свого мужа, — корольбаба, превеликого росту, и така весела, що, якъ було розрегочеся, то еи смѣхъ чути було на другôмъ кôнци села. А за тымъ слѣдовавъ и весь нашъ приплодокъ: сынъ Жакъ, его жѣнка Роза и ихъ три доньки: Эме, Вероника и Марй. Найстарша замужна за Сипріена Боньюна, рослого молодця, съ котрымъ мала уже двое дѣточокъ, одному поступило уже було на третій рôкъ, а другій мавъ лишь десять мѣсяцѣвъ. Середуща донька ôдъ мѣсяця уже була посватана и мала выйти замужь за ґаспара Рабюто. Наймолодша, настояща панночка, шѣснадцяти лѣтна дѣвчинка, — та така вамъ бѣла та жовтокоса, що, бачилося, — ей бы було лишь въ дворѣ якôмъ родитися. Отже числомъ, було насъ всѣхъ десятеро. Якъ бачите, не богато хибовало до дванадцяти. Я бувъ дѣдомъ и прадѣдомъ. Коли мы сѣдали за стôлъ, то сестра Аґата сѣдала менѣ по правôй руцѣ, а братъ Пьеръ по лѣвôй, дѣти розмѣщувались кругомъ по старшинѣ лѣтъ, а головы знижувалися, мовь по драбинѣ, ажь до десятимѣсячного хлопчика, що вже, мовь дорослый, ѣвъ самъ свôй росôлъ. То-то бъ вамъ було чути, якъ

*) Льё, давна французка мѣра; отъ такъ на наше съ-пôвъ милй.

лыжки по тарѣлкахъ покалатували! А то вамъ всѣ, ôдъ малого до великого, упрятувалися такъ справно, що ану! А що за радôсть бувала у насъ пôдчасъ обѣду, що за бесѣды, що за смѣхи! Я чувъ, якъ гордôсть и щастье розôгрѣвали мою кровь, коли простягали до мнѣ руки лепечучи:

— Дѣдусю, — намъ хлѣбця! А укрôйте-жь бо бôльше! Менѣ грубшій рѣзникъ! То були щасливѝ часы. Робота при ґаздôвствѣ ишла пудами, — всякій працювавъ приспѣвуючи. Вечерами братъ Тьеръ заводивъ забавы, розповѣдавъ хѝсторіи про свое вояцке житье. Тѣтка Аґата що недѣлѝ пекла колачики для нашихъ дѣвчатъ. Марѝ умѣла спѣвати набôжныхъ,— и якъ то она ихъ выводила своимъ голосочкомъ, — що твôй найлѣпшій дякъ. Она подобала на святу съ жовтыми косами на плечохъ и съ ручками зложеными поверхъ фартушка.

Дôмъ надбудовали мы о оденъ поверхъ, коли Эме выйшла за Сипріена, и бувало, жартомъ, говоримо, що прийдеся зновь его надбудовати, якъ Вероника выйде за ґаспара, такъ, що,— най-ко, най-ко, — дôмъ выросте ажь пôдъ небеса, сли прийдеся надбудовувати ёго за кождымъ весѣльемъ. А дѣло въ тôмъ було, що намъ страхъ — якъ не хотѣлось розставатися. Мы булибъ вѣдай, волѣли, выставити цѣлу слободу на своѣмъ обôйстью, на своѣй земли. Коли родина при купѣ, любо жити и умирати тамъ, де ся выросло.

Нынѣшнёго року мѣсяць Май выгодивъ прекрасный. Давно уже не показувало на такій урожай. Того-такѝ дня мы съ Жакомъ, моимъ сыномъ, якъ разъ, обôйшли всё. Выйшлисмо зъ дому десь коло третьои с-полудня. Нашѝ пастѣвники, по надъ берѣгъ ґаронны стелилися, мовь темнозелена, майже чорна скатерть. Трава була зъ-локоть заввышки, а живый плôтъ, насадженый торôчного лѣта, пускавъ уже прекрасны нарости. Ôтти мы перейшли идъ нивамъ и виноградникамъ. Всё понаскуповували мы кусничками пôсля того, якъ у насъ прибувало достатку. Збôжье пôднималося густо. Виноградники въ повнôмъ цвѣтѣ обѣцювали незвычайный збôръ. Жакъ, осмѣхаючись своимъ добродушнымъ смѣхомъ и клеплючи мене по плечи, приговорювавъ.

— Ну, татуню, буде вамъ хлѣбця и вина на старости лѣтъ!.. Скажѣтъ, де вы стрѣтили Господа, якъ вы вымолили у нёго, щобы золотымъ дожджомъ скроплювавъ вашѝ нивы?..

Лучалося неразъ, що мы такимъ способомъ нагадували свою давнѣйшу нужду. Жакова правда: менѣ дѣйстно вѣдай

пощастилося найти ласку у якого Святого, або й у самого Господа, бо всё, що нѝ дѣялося въ нашому краю, ишло, якъ разъ, менѣ на пожитокъ. Ци градъ пôде, – то мовь наумысне мине нашѝ поля. Ци у сусѣдôвъ вержеся зараза на виногради,— нашѝ виноградники стоятъ нетыканѝ, сказавбысь, стѣновь обнесенѝ. Вкôнци мы звыкли уважати тото за зовсѣмъ справедливе. Мы нѝкому не творили пакости, то й гадали, що мы заслужили на свое щастье.

Вертаючи, мы обôйшли другими частками, котрѝсмо мали по другôмъ боцѣ села. Ядвабнична плянтація зачинала розрастатися, а мѝгдаловѝ дерева приносили уже ладный доходець. Мы весело балакали, придумували и сесе и тото: якъ-то мы, скоробъ лишь на потрѣбнѝ грошѝ зтягнутися, прикупимо ще деякѝ частки, щобы всѣ порозмѣтуванѝ кусняѝ, що вже були у насъ, злучити разомъ, и такимъ способомъ станемся властителями цѣлого кругленького кута. У насъ було уже наскладано що-то потрѣбныхъ грошенятъ, а урожаи нынѣшного лѣта, сли лишь додержитъ, дадутъ напевно способы, довести все дѣло до ладу.

Пôдходячи идъ хатѣ, мы побачили Розу, що нетерпелива махала на насъ и кричала:

— Ходѣтежь бо швидше!

Одна зъ нашихъ коровъ отелилася двоима телятами. То всѣхъ немало порушило. Тѣтка Аґата покитувала взадъ и впередъ своею масивною статью. Дѣвчата розглядували телятъ. Народженье тыхъ двохъ близнятъ видѣлося новымъ благословенствомъ нашого дому. Ще недавно мусѣли мы будовати кôлька новыхъ стаень для худобы. Була у̀ насъ уже не одна сотня штукъ розличного скота, коней, коровъ, а особливо богато овець.

— Щасливый день нынѣ, — сказавъ я. Нехай и такъ! Выпьемъ на тото щастье бутельочку вина!

Межь тымъ Роза ôдвела насъ на бôкъ и сказала, що Ґаспаръ, нареченый Вероники жде на мене. Прийшовъ, каже, умовитися, коли мае бути весѣлье. Она задержала го до обѣду. Ґаспаръ, найстаршій сынъ одного Ґазды изъ сельця Моранжъ, бувъ высокій, двадцятилѣтній парубокъ, знаный по цѣлôй околици за-для своеи надзвычайнои силы. На празнику въ Тулюзѣ, ôнъ поборовъ Марсіаля, знаменитого борця-удальця нашихъ сторôнъ. При тôмъ дуже добрый хлопець, золоте серце, тôлько

що-то-вже несмѣлый!.. За кождый разъ румянѣвся, коли Вероника спокôйно глядѣла му въ очи.

Я просивъ Розу, щобы го закликала. Ôнъ лишився було на дворѣ и помогавъ служницямъ розвѣшувати шматье по поливанью. Коли увôйшовъ до хаты, де мы сидѣли, Жакъ обернувся идъ мнѣ и сказавъ:

— А ось и ôнъ, татуню.

— Щожь, — сказавъ я, — ты прийшовъ, небоже, пытати, якій день бы намъ выбрати на великій празникъ?

— А, такъ, дѣдусю Рубьё, — ôдповѣвъ ôнъ и сильно запаленѣвся.

— Нема встыду, сыну! говоривъ я. Сли хочешь, то назначимо весѣлье на святу Фелісіте, 10-го Липня. Нынѣ маемо 23-го червня, — ôттакъ остаеся тобѣ несповна двадцять день чекати. Мою бѣдну небôжечку-жѣнку звали Фелісіте, — то принесе вамъ щастье. Щожь? Ци такъ? Пристаешь?

— Пристаю! Дуже добре!.. Въ день святои Филісіте, дѣдусю Рубьё! И ôнъ ôдважився намъ, Жакови и менѣ, по такому ударови по рукамъ, що оденъ бувъ бы запевно выстарчивъ, збити зъ нôгъ тугого быка. Потôмъ обнявъ Розу называючи еѣ мамою. Той здоровенный парубѣка съ велитными кулаками, любивъ Веронику такъ сильно, що навѣть ѣда и питье не йшло му на умъ. Говоривъ намъ, що певнобы занедужавъ, якъ бы мы ôдказали ёму.

— Теперь — сказавъ я, — ты пообѣдаешь съ нами, — правда? Ну, — кожде на свое мѣсце! Я голоденъ, що твôй вовкъ!

Насъ сѣло того вечера одинадцятеро люда за стôлъ. Ґаспара посадили поручь зъ Вероникою. Вдивлюючись въ ню, ôнъ забувавъ про ѣдѣнье. Бувъ такъ щасливый въ еи сусѣдствѣ, що неразъ грубй слёзы навертались ему на очи. Сипріенъ и Эме, що передъ несповна трома лѣтами пôбрались, зиркало одно на друге та усмѣхались. Жакъ и Роза, котрыхъ подружью вже майнуло пять-двадцять лѣтъ, держалися притвердше, — но и они украдкомъ переглипувалися такими поглядами, въ котрыхъ виднѣлася ще давна любовь. Що до мене, то менѣ мовьбы вертали молодй лѣта, колись поглядавъ на двохъ влюбленыхъ дурникôвъ, що перемѣняли нашъ родинный, сѣльскій обѣдъ въ настоящій, лихій рай. А що за смачный росôлъ сербали мы того вечера! Тѣтка Аґата, у котрои все жартики вертѣлися на языцѣ, трошка пересолила свои дотепы.

Приходилося єѣ уговкувати. Опôсля сарака Пьеръ давай розказувати про свои любовнѝ пригоды съ одною панночкою въ Ліонѣ. На щастье, то було уже по обѣдѣ. Всѣ заговорили въ сумѣшъ. Я принѣсъ изъ погреба двѣ бутельцѣ вина. Всѣ стукнули склянками желаючи „щасливого шанса“ Ґаспарови и Вероницѣ. У насъ то въ звычаю такъ говорити. Пôдъ „щасливымъ шансомъ“ розумѣемо, щобы въ подружью не бувало бôйки та лайки, а прибувало дѣтей та череватыхъ мѣшкôвъ съ грôшми. Потôмъ взяли спѣвати. Ґаспаръ умѣвъ любовнѝ пѣснѝ на старый ладъ. Пôдъ конець попросили Марѝ, щобы заспѣвала набôжнои. Она встала, еи голосъ, высокій и звôнкій, мовь сопѣлочка, такъ и тремтѣвъ въ ухахъ.

Коли се, я приступивъ до ôкна. Ґаспаръ наблудився идо мнѣ. Я спытавъ ёго:

— А що? Не чувати у васъ нѝчого новенького?

— Нѝчо — ôдповѣвъ, — поговоруютъ щось о зливныхъ дожджахъ, що йшли тамтыхъ днѣвъ. Боятся, щобы не наробыли шкоды.

Дѣйстно, попереднихъ днѣвъ дождж лявъ безъ перервы около 60 годинъ. Ґаронна дуже пôднялася ôдъ учора. Но мы довѣряли ей и доки не выступала изъ берегôвъ, мы не мали що жалуватися на еи сусѣдство. Она оказувала намъ не одну дружну услугу, а еи водяне зеркало було такъ хороше и спокôйне... Крôмъ того селянинъ не радо розстаеся зо своевь норовь, навѣть и тогдый, коли она грозитъ обвалитися на его голову.

— Ба, — ôдказавъ я здвигаючи плечима, — нѝчо не буде. Ци разъ то бувае? Рѣка гороѣжится, сказати: сердита чогось... А опôсля однои ночи и утишится, опаде въ береги и посумирнѣе, що твôй баранчикъ. Побачишь, сынку, що й на сей разъ то тôлько дурно люде тревожатся. Поглянь-но лишень, що за чудна погода!

И руковь указавъ му на небо. Було уже по семôй: сонѣчко спускалося. Боже, що за синява! Все небо було голубе, якъ безгранична голуба скатерть, до разочку чиста. Заходяче сонце розсыпало будьто по нѣй золотый пѣсокъ. Зъ горы плыла тиха радôсть, спокôй и миръ все мирне и ширше обнимали увесь небозвôдъ. Замѣтно було, що сонъ наближаесь. Все мовь уколысувало, присыпляло звôльна, поволеньки... Нѝколи наше село не показувало веселѣйшого, безпечнѣйшого виду, якъ саме того вечера. Даховки на хатахъ будьтобы тамъ въ рожевыхъ

ôдблескахъ заходу. Здалека долѣтавъ до мене смѣхъ однои сусѣдки, а тамъ звенѣли голоски дѣтей зъ дороги, проти насъ: дѣти вѣдай розпочали якусь шумну забаву. Крôмъ того роздавалося, злагодженое ôддаленьемъ, бегетанье и блеянье худобы, котру заганяли до стаень, и всѣ змѣшанѝ голосы, якѝ чути по селѣ въ затишу сумерку. Грубый голосъ Ґаронны продовжавъ такожъ безъ упину свое рокотанье, но для мене гудѣло оно незамѣтно, менѣ выдавалось самою тишиною: такъ сильно я уже привыкъ до того шуму. Мало-по-мало небо блѣдло: — село лягало на спочинокъ. То бувъ вечѣръ прекрасного дня. Менѣ видѣлося, що наше щастье, богатѝ урожаи, дôмъ повенъ достатку, розмова Вероники — спускались на насъ чистою росою зъ ясного и безоблачного неба. Притухаючій день посылавъ намъ торжественне прощальне благословенство.

Я зновь перейшовъ на-середъ хаты. Всѣ женщины балакали. Взагалѣ було шумно, якъ слѣдуе. Я усмѣхався...

Наразъ зô стороны, казалося, сонного и тихого села роздався крикъ розпуки и погибели:

— Ґаронна! Ґаронна!

II.

Мы выбѣгли на двôръ.

Сенъ-Жорѝ лежитъ въ кôтловинѣ, що тягнеся вздовжь берега, ôддалена ôдъ рѣки зъ якихъ пятьсотъ метрôвъ. Опоны высокихъ тополь, котрыми обсадженѝ сѣножати, закрываютъ собовь Ґаронну.

Ôдъ насъ не було видати нѝчого. Но зловѣщій зойкъ: „Ґаронна! Ґаронна!“ не перестававъ роздаватися.

Наразъ на широку дорогу, що вилася попередъ нами, выбѣгло двохъ мущинъ и три женщинѣ. Одна зъ нихъ несла на рукахъ дитинку. Безъ памяти зô страху они кричали и бѣгли въ дóскôць по твердôй земли. Часами обзиралися, а ихъ лиця були такъ переполоханѝ, мовь бы ихъ слѣдами гналася цѣла гôйня вовкôвъ.

— Що таке зъ ними? спытавъ Сипріенъ. Дѣду, бачите вы що-годѣ?

— Нѣ, нѣ, — кажу я: — и листокъ не ворухнеся, не то-що.

Дѣйстно, цѣла лѝнія круговида лежала неподвижно и спокôйно. Но я не вспѣвъ ще договорити послѣднихъ слôвъ, якъ

у насъ всѣхъ разомъ вырвався крикъ. Слѣдомъ за утѣкаючими, зъ помежи пнѣвъ и тополь, поверхъ густыхъ пучкôвъ травы побачили мы цѣле стадо сѣрыхъ и жовтыхъ валôвъ, котрѝ карбулялися и скакали, мовь дикѝ звѣрѝ. Зо всѣхъ бокôвъ набѣгали, пôднималися фалѝ, рыгаючи клубами пѣны, мовь заслинена пащека стеклого пса. Цѣлѝ потоки грубыми масами напирали одинъ на другій, а ихъ безконечнѝ ряды потрясали землю глухимъ шумомъ свого ваговитого бѣгу. Огромнѝ бовваны однимъ скокомъ перевалювалися черезъ меншѝ, мовь бы напосѣлися на того, щобы ихъ перегнати. Они перлися, товпилися и рвалися напередъ, мовь быки, що вырвалися на свободу, а по ихъ напорѣ можь було догадуватися силы и величины ихъ рядôвъ, що розтягалися бôльше, якъ на двадцять льё въ округи.

Мы й собѣжь выдали теперь крикъ розпуки:

— Ґаронна! Ґаронна!

Два чоловѣки и три жѣнцѣ бѣгли дороговь все швидше и швидше. Чули, що страшна погоня за ними такожь прискорюе бѣгу. Грôзнѝ стада бовванôвъ занимали вже собовь цѣлу лѝнію видокруга. Они вже выстроилися въ непереглядні ряды, клубилися, металисъ и падали съ громовымъ ревомъ правильнои, боевои пальбы. Пôдъ ихъ ударами брёхнули три тополѝ. Ихъ стрôмкѝ пнѝ замаялись и щезли, мовь и не були. На право и на лѣво фалѝ грызли и друхотали всякѝ перешкоды, якѝ имъ попалися. Деревяну хатинку, муръ, порозпряганѝ возы знесло и потрощило, мовь стеблинки. Но утѣкаючѝ люде здавалися головною цѣлью погонѝ. Фалѝ пѣнились за ихъ слѣдами, все близше и близше пôдступали идъ нимъ, все голоснѣйшій и грôмчій пôднимали ревôтъ за кождымъ захопленымъ ступенькомъ землѝ. Далѣ, коли имъ наввѣрилося гнати за жертвами, що старалися имъ уйти, взялися на хитрощѝ. Скотилися велитнымъ водопадомъ зъ одного крутого заколѣнка дороги, и таковь штуковь перегородили нещасливымъ всѣ дороги, — розлялися передъ ихъ ногами широкимъ ставомъ. Но люде бѣгли дальше безъ ôддыха, розбрыскуючи воду величезными кроками. Они уже не кричали. Перелякъ онѣмивъ и отуманивъ ихъ. Вода, пôднимаючись, спиняла ихъ хôдъ и поволи, сильно наступала на нихъ. Велицюздна фаля нагрянула на жѣнку, що несла дитину, спохватила еѣ за пôдбоки и звалила зъ нôгъ. Но она ще здужала пôднятися. Побѣгла дальше. Ажь ту другѝ фалѝ надôгнали, кинулись ей на плечѝ, на руки, — потащили еѣ

своими зеленковатыми пащеками, люто невь потрясаючи. И все погнало улицевь домôвь селомъ.

— Хутше, хутше! закричавъ я. Ходѣмъ на гору. Дôмъ сильный. Намъ нема чого боятися! Для лѣпшого безпеченьства мы сейчасъ вылѣзли на вторый поверхъ. Дѣвчата йшли попереду. Я обстававъ при тôмъ, щобы я входивъ послѣдній. Впрочѣмъ я навѣть не мавъ коли нôгъ замочити. Дôмъ стоявъ на пригôрку, що пôднимався на два метры надъ дорогою. Вода поволи, тихо похлюпуючи вступала на обору. Мушу сказати, що въ той часъ мы були дуже переляканѝ.

— Ну, — говоривъ Жакъ, бажаючи, успокоити семью— нѝчого не буде. Ци тямите, татуню, въ 55. роцѣ у насъ такожь вода була на оборѣ. Она пôднялася на локоть, а опôсля преспокойно опала.

— А всежь се дуже нездало для поля, — впôвголоса зôтхнувъ Сипріенъ.

— Нѣ, нѣ, — де тамъ! То нѝчо не пошкодитъ, — сказавъ я й собѣжь побачивши переляканѝ лиця женщинъ.

Эме уклала дѣтокъ на постели. Она сидѣла при нихъ, а обôчь неи Вероника и Марѝ. Тѣтка Аґата заходилася розôгрѣти бутельку вина, котру выдобула, щобы заохотити товариство. Жакъ и Роза, стоячи при однôмъôкнѣ, глядѣли крôзь него. Я стоявъ при другôмъ съ братомъ, Сипріеномъ и Ґаспаромъ.

— Ходѣтъ сюда! крикнувъ я служницямъ, що бѣгали по оборѣ по колѣна въ водѣ. — Не стôйте тамъ въ мокротѣ.

— А щожь съ худобовь? ôдповѣли они. — Таже доразу переполошена! Ось-ось поврываеся и поколесь у стайняхъ.

— Не бôйтеся! Лишѣтъ худобу, кажу вамъ, — сюда ходѣтъ. Та вже, побачимо, що буде дальше. Тре буде щось радити.

Я знавъ, що сли небезпеченьство побôльшится, то ратунокъ худобы буде неможливый. Но я уважавъ, що непотрѣбно всѣхъ тревожити. Я силувався навѣть показувати, о скôлько можь, спокôйнымъ. Опершися о варцабъ я бесѣдувавъ и розсмотрювавъ, якъ повѣнь пôднималася. Вода, принявшися за осаду села, овладѣла нимъ ажь до найменшихъ закаулкôвъ и окружила го зо всѣхъ бокôвъ. Лютѝ напады скачучихъ ґаль перестали, вода изъ глубины круговида розстелювалася докола всѣхъ будынкôвъ и стискала ихъ въ своихъ тѣсныхъ обнятьяхъ. Закотелевина, на котрои днѣ находилося село, перемѣнялася въ озеро. Вода на нашôй оборѣ

дôйшла небавомъ до лôктя. Я видѣвъ, якъ она все пôднималася, но упевнявъ, що остане на едноî высотѣ и пробувавъ навѣть твердити, що еи убувае.

— Ты мусишь туй заночувати, сыну, — обернувся до Ґаспара. А впрочѣмъ, за кôлька годинъ, може бути, дороги будуът вôльнî... Чи якъ ты гадаешь?.. Ôнъ мовчкомъ поглянувъ на мене. Лице его було страшно слѣде. Я замѣтивъ, що скоро опôсля поглядъ его переминувъ на Веронцку съ выразомъ бэзконечнои тревоги.

Було десь коло пôвъ до девятои. На дворѣ було ся ще дуже видно. Понурî сивî мраки стояли пôдъ глубоковь синявовь неба. Служницî идучи на гору, дуже въ пору, захопили съ собовь двѣ лямпѣ. Я велѣвъ засвѣтити ихъ, гадаючи, що ихъ свѣтло бодай що-то розвеселитъ комнату, въ котрôй мы сидѣли, и де уже ставало темно. Аґата высунула стôлъ насередъ хаты и хотѣла розпочати гру въ карты. Добра душа! Еи очи часто старалися надыбати мôй взôръ. У неи то лишь було на гадцѣ, щобы загутати дѣтей. Она заховала всю свою твердôсть и веселôсть: смѣялася, щобы прогнати тревогу, котру чула кругомъ себе. Почалася гра. Тѣтуся насилу посаджала за стôлъ Эме, Веронику и Марî. Всунула имъ въ руки карты и сама взяла грати съ азартомъ, тасувала, знимала, здавала гру и приправляла ще всё тото нîбы — веселою, безпечною говôрливостью, такъ що еи голосъ майже заглушувавъ шумъ воы на дворѣ. Но наша молодѣжь не въ силахъ була забавлятиоя. Дѣвчата сидѣли, побѣлѣвши, якъ полотно. Ихъ руки дрооали, мовь у лихоманцѣ. Они помимоволî прислухувались, но не моли занятися забавою и въ горячковôî дрожи розсыпали карты. Що двѣ-три минутѣ, гра зупинялася. То одна, то друга оберталася и шепотомъ пытала мене:

— А що, дѣдусю, все ще пôдоймаеся?

Вода пôднималася страшенно быстро. Я смѣючися, ôдповѣдавъ:

— Нѣ, нѣ! Бавтеся собѣ спокôйно. Нема чого лякатися.

Нîколи ще серце не замирало у мнѣ съ такимъ тускомъ. Ôдъ часу до часу якîйсь смертельный холодъ обхапувавъ мои ноги и розливався по цѣлому тѣлу. Я знаками показавъ мущинамъ, щобы стали при ôкнахъ и заслонили собовь страшный видъ. Мы старалися усмѣхатись, пообертавшися лицями на хату, де лямпа кидала на стôлъ свое супокôйне свѣтляне колесо. Пригадувалися менѣ нашî зимовî вечеры, коли мы всѣ

збиралися докола сёго стола. Я видѣвъ той самъ тихій, родинный кружокъ, повенъ теплои щирости и любви. И пôдчасъ коли ту всё такъ тихо, — я чувъ за спиною грôзне вытье рѣки, що съ кождою хвилькою пôднималася высше й высше.

— Люи, — сказавъ менѣ братъ, поглянувши въ долину — вода уже лишь на три лôктй ôдъ ôкна, — треба подумати....

Я потисъ го за руку на знакъ, щобы мовчавъ. Но годѣ було скрывати небезпеченьство. Въ стайняхъ билася наша худоба. Наразъ роздалися страшнй ревоты и крики перепудженои нѣмины. Конй ирзали потрясаючимъ, дикимъ голосомъ, котрый такъ прошибае серце, такъ далеко розлягаеся, коли находятся въ небезпеченьствѣ смерти.

— Боже мôй, Боже мôй! скрикнула Эме, скочила на ноги и тисла кулаками виски трясучися, мовь въ сильныхъ судорогахъ. За невь позôскакували другй, — и годѣ було ихъ спинити. Кинулись идъ ôкнамъ. Заглянувши въ нихъ, они такъ и замерли. Мовчали выпрамленй, — тревога зводила вгору ихъ волосье. Мраки загусли. Тускле свѣтло блимало надъ сивавою поверхностью. Блѣде небо похоже було на бѣлый рубець, накиненый на лице конаючои землй. Вдали тяглися пасмуги дыму, мовь бы розярень воды гнѣвно дыхали. Всё мѣшалося. Свѣтло останкомъ силъ боролося съ надтягаючою погибелью, и гасло въ пôтьмѣ смерти. Нй одного людского голосу, лишь бовтанье щоразъ збôльшаючогося моря, та ревôтъ и ирзанье худобы въ хлѣвахъ наповняло воздухъ.

— Боже мôй, Боже мôй! — повторяли женщины шепотомъ, якъ коли бы боялися заговорити голоснѣйше.

Въ той самъ моментъ на долинѣ щось сильно затрѣщало. Розъярена худоба розломила стаенний дверй. И бачили мы, якъ ихъ всѣхъ за чергою несли по-мимо насъ жовтй болваны, якъ они ôдбивались, захлыстувались и на послѣдокъ пôддавалися промѣжнымъ, непоборимымъ заливамъ. Ôвцй плыли, що твое сухе листье, густо, пластами, крутячися въ огромныхъ чорторыяхъ. Коровы й конй боролися, йшли, — далѣ-далѣ тратили землю зъ пôдъ нôгъ. Особливо нашъ сѣрый не хотѣвъ умирати. Стававъ дуба, вытягавъ шию, дувъ, форкавъ такъ сильно, якъ-отъ мѣхъ ковальскій. Но упертй филй не выпускали добычй, валилися ему на крыжй, били по бокахъ.... Мы бачили на остатокъ, якъ ôнъ пôддався и переставъ боротися.

Тогды-й и мы зачали кричати. Крики вырывалися изъ груди помимо волй. Мы чули потребу кричати. Простягаючи руки

до всѣхъ тыхъ дорогихъ животныхъ, що туй погибали, мы на весь голосъ рыдали, не чуючи одно другого и даючи повну волю слёзамъ и заводамъ, котрйсмо до-такъ съ такою стараностью здержували. Не часъ уже було щадити себе и другихъ. Мы не могли удержатися ôдъ голосного нарѣканья на свою долю. Ось оно, знищенье пропали нашй урожаи, погибъ нашъ товаръ, всё наше добро зруйноване за кôлька годинъ. Богъ несправедливый! що мы завинили ёму? А ôнъ намъ все забравъ, — усё! Я кулакомъ грозивъ небу. Говоривъ о ранѣшнôй прогульцѣ, о сѣножатяхъ, збôжью и виноградникахъ, котрй такъ богато намъ обѣцювали. И всё то бувъ обманъ! Щастье збрехало. Збрехало сонце, коли съ такимъ спокоёмъ и миромъ заходило середъ торжественнои тишины пôль и села.

Вода все пôднималася. Пьеръ, що бувъ на вартѣ, сказавъ до мене:

— Люи, годѣ гаятись. Вода доходитъ до ôкна.

Его окрикъ вывѣвъ насъ изъ нападу розпуки. Я прийшовъ до себе и здвигаючи плечми сказавъ:

— Ба! Грошй — нйчо! Поки мы всѣ живй та здоровй, нй о чѣмъ намъ плакати. Тра буде опôсля зновь принятися за роботу.

— Такъ, правда ваша, татуню, — пôдхопивъ Жакъ напруго. — Для насъ нема небеспеченьства. Нашй стѣны мôцнй... мы вылѣземъ на дахъ. У насъ дѣйстно не оставало другои крыёвки. Вода, заливаючи ступѣнь за ступенёмъ, съ упертымъ плюскотомъ досягла уже дверей и розливалася по пôдъ нашими ногами тоненькими, невеличкими рѣчками. Всѣ кинулись на пôдъ ни лишаючися одно-дного й на крокъ пôсля неподолимого потягу, що заставляе людей въ небезпеченьствѣ купчитися тѣснѣйше идъ собѣ. Одинъ Сипріенъ щезъ. Я зачавъ кликати ёго. Ôнъ небавомъ показався изъ сусѣднёи комнаты. Его лице було змѣнене. Тутъ я запримѣтивъ, що обохъ служниць такожь не було и гадавъ дожидати ихъ. Но Сипріенъ поглянувъ на мене дивнымъ позоромъ и шепнувъ ми до уха:

— Погибли! Угло шпѣклѣра пôдъ ихъ кôмнатою засунулося.

Бѣдачки запевно ôдправились-було до своеи кôмнаты, щобы выняти свои рѣчи изъ скрынь. Ôнъ розповѣвъ ми шепотомъ, що они по драбинѣ, котру мовь мôстъ перекенули, поперелазили на сусѣдный будынокъ, на шпѣхлѣръ, де була ихъ кôмната. Я приложивъ палець идъ губамъ, даючи му знакъ, щобы мовчавъ. Я почувъ, якъ холодъ пробѣгъ менѣ поза плечй ажь въ тѣмя: то смертъ переступила порôгъ нашого дому, коли мы

й собѣжь стали пôдлазити на пôдъ, то й не догадалися погасити лямпы. Карты лишилися на столѣ. Въ комнатѣ вода була уже на локоть ôдъ помоста.

III

Крыша, на щастье, була объемиста и дуже плоска. Выхôдъ на ню бувъ крôзь слухове ôконце, пониже котрого була невеличка плятформа. Тутъ то и помѣстилися мы всѣ. Женщины сидѣли. Мущины пускались на розвѣдины и продиралися по дахôвкахъ до двохъ высокихъ коменôвъ, що стремѣли по обохъ кôнцяхъ крôвлй. Яжь опертый о ôконце, крôзь котре мы попролазили, стоявъ и оглядавъ краевидъ зо всѣхъ бокôвъ.

— Помôчь не ôбавки прийде, — хоробро додававъ я собѣ надѣи: — у сентинскихъ селянъ е човны. На певно они надглянутъ. Глядѣтъ, — чи се не свѣтло виднѣеся тамъ на водѣ?

Нйхто не ôдповѣдавъ менѣ. Пьеръ, нездаючи собѣ впрочѣмъ, якъ бачилось, справы зъ того, що робивъ, закуривъ свою люльку и курившъ такъ несамовито, що за кождымъ пакомъ выплёвувавъ кусники пыщика. Жакъ и Сипріенъ такъ само якъ и я, смотрѣли въ даль съ понурымъ видомъ. Ґаспаръ, стискаючи пястуки, не перестававъ лазити по крôвли, неначе шукавъ выходу. У нашихъ нôгъ женщины сидѣли збитй въ купку. Не говорили й слова, кишь дрожали и закрывали руками лица, щобы нйчого не видѣти. Наразъ Роза пôдняла голову, оглянулася кругомъ и спытала:

— А дежь служницй? Чому они не прийшли сюда?

Я не ôдповѣдавъ. Тогды она ще разъ повторила запытанье, обертаючися просто идо-мнѣ и упôрчиво смотрѣла на мене:

— Де служницй?

Я ôдвернувся. У мене не ставало силы збрехати. И я почувъ, що холодъ смерти, котрого я досвѣдчивъ, пробѣгъ по женщинахъ и нашихъ дорогихъ дѣтяхъ. Они поняли. Марй зôрвалася на ноги, глубоко зôтхнула, — потôмъ наразъ опустилася и залилася плачомъ. Эме зарыдала такожь, обвиваючи въ свои юпки дѣточки, котрыхъ притискала идъ собѣ, мовь-то хотячи ихъ боронитн. Вероника закрыла лице руками и не кивалася. Сама тѣтка Аґата зовсѣмъ побѣлѣла. Она разъ-у-разъ крестилася и шептала молитвы. Мы занимали дуже невеликій просторъ на обширнôмъ дасѣ, тислися идъ другому изъ чувства захованья свого житья, щобы у купѣ менше чувствувати свою безпомошнôсть.

А въ ту пору видъ, що насъ окружавъ бувъ величественный. Нôчь зовсѣмъ уже залягла землю, но все такѝ заховувала всю мягкôсть и нѣжнôсть лѣтнёи ночи. Мѣсяць не показувався, но небо, усѣяне звѣздами, було такъ чисте, що весь просторъ наповняло голубымъ, живымъ, глубокимъ свѣтломъ. Видѣлося, що ще не догорѣло вечѣрне марево, — такъ ясный бувъ небовидъ. Безмѣрне море розливалося пôдъ прозôрчатымъ небомъ. Оно бѣлѣлось и блыскало якимось власнымъ, фосфоричнымъ свѣтломъ, що розпалювало блескъ на гребени кождои фалѝ. Землѝ не було видно нѝгде: вѣдай вся рôвнина уже була затоплена. Сама вода нѝбы дрѣмала; она пôднималась торжественно и плавко, — въ нѣй було щось успокоюючe, що надавало ще бôльше тишины тôй тихôй ночи. Нѝколи я не бачивъ такого сумирного моря, съ такимъ мѣрнымъ, ласкавымъ колысаньемъ. Хвилями я забувавъ про небезпеченьство, забувавъ про зрадливôсть тои воды. Въ дали срѣблиста еи рябизна припимала видъ сѣрого атласу. Мѣсцями лежала въ видѣ гладкихъ сталевыхъ зеркалъ, до стоту, мовь озерце дрѣмаюче въ тѣни лѣса, безъ найменшого движенья. Разъ вечеромъ коло Марсéль я видѣвъ море въ такôмъ самôмъ видѣ: то порушило мене до глубины, майже до слѣзъ, немовѣ видъ старого приятеля.

— Вода пôднимаеся, вода пôднимаеся! — повторивъ братъ Пьеръ, ôдкусуючи зубами щоразъ новѝ кусники ôдъ пыщика давно погаслои люльки. Межи стрѣхою а водовь розстоянье уже не було бôльше, якъ на локоть. Мало-по-мало вода тратила свôй дрѣмаючiй видъ. Тамъ и сямъ подѣлалися прудкѝ течѝ. Скоро поверхнôсть воды пôднеслася до певнои высоты, то пригôрокъ, що лежавъ за селомъ, не мôгъ уже бути для насъ захистомъ. Чверть годины пôзнѣйше насъ окружало грôзне, жовте море, цѣле покрыте всѣлякими облôмками: бочками, делинами, купами травы, котрѝ гнѣвно термосили и перевалювали зъ боку на бôкъ. Теперь бушували цѣлѝ горы пѣны, — осада йшла противъ мурѣвъ, противъ деревъ, — счиналися схватки, а ихъ оглушаючiй шумъ долѣтавъ до насъ. Около насъ фалѝ товклися и вертѣлись, обкидаючи безхмарне небо водяною мракою. Тополѝ падаючѝ стогнали, мовь конаючiи; домы валилися съ такимъ гуркотомъ, якiй выдае камѣнье сыпане зъ воза на мôстъ. Побѣдоносна вода, пôдкравшися приповзкомъ, бѣгала теперь по рôвнинѣ съ цѣлою силою, валила, убивала, и нѝвечила всё.

Жакъ, котрому серце рвалося слухати плачу женщинъ, що сидѣли у нашихъ нôгъ, говоривъ заламуючи руки:

— Годѣжь бо намъ сидѣти ту и клѣпати очима. Тра щогодѣ зробити.... Прошу васъ, татуню, зробѣтъ що-годѣ...

Я хитався и лепетавъ безъ самовѣжй за нимъ:

„Такъ, такъ, зробѣтъ що-де-годѣ.“

А самй мы не знали, що зробити. Ґаспаръ радивъ, що возьме на спину Веронику и выратуеся зъ невь. Пьеръ говоривъ о збудованью плота. Все то було безумне. Вконецъ Сипріенъ сказавъ:

— Колибъ намъ удалося дôбратися до церкви! Церкозь и до такъ стояла не тыкана. Еи маленька штырогольна звôничка стремѣла надъ водовь. Насъ дѣлило ôдъ неи сѣмъ домôвъ. Нашъ дôмъ стоявъ на краю села. Ôнъ опирався о сусѣдню хату, высшу ôдъ нашои, а тота зновь и собѣжь пôдпирала третью. Дѣйстно, по крôвляхъ, може бути, далобыся долѣзти до дому священника, — а ôдти легко уже було дôбратись въ церковь. Вѣроятно тамъ скрылось уже багато народа, бо сусѣднй дахи були пустй, а до насъ долѣтали голосы, що безъ сумнѣву роздавались изъ звôнницѣ. Но кôлько небезпеченьствъ треба було побороти по дорозѣ, закимъ дôйдеся туда!

— То неможлива рѣчь! — говоритъ Пьеръ: — дôмъ Ренмо занадто высокій. Годѣ обôйтися безъ драбины.

— А сежь такй не завадитъ менѣ спробувати, — ôдперъ Сипріенъ. Сли не можь буде прôйти, то я вернуся. А сли можь, то мы всѣ заберемся ôтси: женщинъ перенесемъ на рукахъ.

Я пустивъ го. Его була правда. Тра було що ни-будь придумати. За помочію зелѣзного гака, прикрѣпленого до комина, ôнъ выдрапався на сусѣдній дôмъ. Въ тоту минуту Эмé, ёго жѣнка, пôдвела голову и замѣтивши, що ёго нема уже при нѣй, закричала:

— Де ôнъ? Я не хочу, щобы ôнъ лишавъ мене. Мы жиемъ вразъ, — найже и умираемъ вразъ!

Побачивши ёго на сусѣдньôй крôвли, побѣгла по дахôвкахъ, не спускаючи зъ рукъ дѣтей и крикнула за нимъ:

— Сипріенъ зажди на мене. Я пôду съ тобовь. Я хочу съ тобовь умирати!

Она затрималася. Ôнъ нахилився, и благавъ еѣ, щобы осталась, присягаючи що верно, що се конечне для уратованья всѣхъ. Но она съ помѣшанымъ видомъ, кивала головою и все свое:

— Я иду съ тобовь, иду съ тобовь! Що тобѣ за дѣло до того? Я пôду съ тобовь!

Ему прийшлося взяти дѣтей. Она и ихъ хотѣла мати при собѣ. Пôсля сего ôнъ помôгъ ей вылѣзти. Мы могли слѣдити за ними, коли они продиралися по кôзлинью дому. Они посувалися звôльна. Она зновь взяла дѣтей на руки. Они плакали. Ôнъ що крокъ, запинявся и пôддержувавъ еѣ.

— Вернися, якъ стôй вернися, оставь еѣ туй, на безпечнôмъ мѣсци! — кричавъ я.

Я видѣвъ ёго жесть, но ôдповѣди не мôгъ почути за шумомъ воды. Опôсля они скрылися. Спустилися на слѣдуючій дôмъ, низшій ôдъ першого. За пять мйнутъ показалися уже на четвертôмъ домѣ. Его крôвля вѣроятно була дуже споховаста, бо они повзли вздовжь ей кôзлинья на колѣнахъ. Мене наразъ обдало якимось страхомъ. Приставивши долонй идъ устамъ я закричавъ зъ всёи силы:

— Вернѣтся, вернѣтся!

И всѣ: Пьеръ, Жакъ, Ґаспаръ — кричали за ними то само. Нашй голосы на мйнуту зупинили ихъ. Но опôсля стали зновь пробиратися напередъ. Теперь находились они на розѣ улицй, противъ дому Ренбо. Бувъ то высокій будынокъ, — переходивъ всѣ прочй будынки въ около себе що найменше трома метрами. Мы видѣли, якъ они хвильку вагувалися. Потôмъ Сипріенъ выдрапався въ гору по коминѣ съ незвыклою силою и проворностью. Запевно Эмé згодилася задержатись и пôдождати. Она стояла на крôвли. Мы выразно бачили еѣ, съ обома дѣтьми на рукахъ: ей чорна стать рисувалася на яснôмъ тлѣ неба и видѣлася ще высшою. И ось, тутъ то й почалося ужасне нещастье.

Дôмъ Ренбо, призначеный зъ разу на якійсь фабричный закладъ, бувъ выбудованый зовсѣмъ не на силу. Крôмъ того въ ёго передъ бився зъ цѣлого розмаху прудъ, що утворився въ улици. Менѣ видѣлося, що бачу, якъ ôнъ стрясаеся пôдъ ударами розполôкуючихъ фаль, и я слѣдивъ, запираючи въ собѣ духъ, за Сипріеномъ, що повзъ вздовжь ёго кровлй. Наразъ роздався страшный трескъ. Сходивъ мѣсяць: круглый, великій, ôнъ выкотився на чисте нéбо и обливъ яркимъ свѣтломъ, мовь лямпа, безграничне озеро. Нй одна подрôбнôсть страшнои катастрофы не уйшла нашихъ очей. Не було сумнѣву: дôмъ Ренбо розвалився. Зôйкъ розпуки зôрвався у всѣхъ насъ. Сипріенъ

щезъ. Но мы ще нѝчого не розличали пôсля розвалу кромѣ брызокъ фаль, реву воды, пôдъ розпаденымъ дахомъ и купы оболомкôвъ, котрѝ уносили течья. Пôсля того настала тишина, — поверхнôсть воды выгладилась, порôвналася съ темнымъ зрубомъ розваленои хаты, що стырчавъ по надъ водою по-де-куды своими пошарпаными щербами. Ту бовдурилась цѣла копиця перемѣшаного делинья, немовь розвалина на пôвъ захованои церкви. Перекладины и кроквы, пороздрухотуванѝ, баламкалися въ воздусѣ. Но межи делинами я наразъ постерѣгъ якесь движущеся тѣло, щось живе, що силувалося съ нелюдскою натугою.

— Ôнъ живый! скрикнувъ я. — Слава Богу, ôнъ живый!.... Онъ тамъ надъ бѣловь пасмуговь воды, освѣченовь мѣсяцемъ!....

На насъ усѣхъ найшовъ судорожный смѣхъ. Мы на радощахъ плескали въ долонѝ, мовьбы уже ѝ мы самѝ були безпечнѝ.

— Ôнъ пôдоймеся, — говоривъ Пьеръ.

— Ая, ая, глядѣмъ, — объяснявъ Гаспаръ: — ôнъ стараеся хопитись за делину, на лѣво.

Смѣхъ нашъ перервався. Слова замерли намъ на устахъ, — серце въ насъ застыгло ôдъ трѣвоги. Мы поняли безвыхôдне положенье Сипріена. При одвалѣ дому ноги его попали межи двѣ делины, и ôнъ повисъ кунь-головь, ôддаленый лишь кôлька сантиметрôвъ ôдъ воды, не маючи силы выдобути прищепленѝ ноги. Его борьба була ужасна. На крôвли сусѣдного дому стояла Эме съ дѣтьми на рукахъ. Ей темна стать на освѣченôмъ мѣсяцемъ небѣ, бачилось, ще бôльше выросла. Ей волосье розпустилося, лихорадочна дрожь стрясала цѣлымъ тѣломъ. Она була присутна при смерти мужа, не зводячи очей зъ нещасливого, що висѣвъ о кôлька метрôвъ пôдъ еи ногами. Она безъ перервы выдавала страшне вытье, вытье собаки, выгье божевôльнои.

— Мы не можемъ лишати ёго такъ умирати, — сказавъ Жакъ, у котрого зубы звонили ôдъ ужаса: — треба ити идъ нёму.

— Може бути, що ще можь буде злѣзти по переклади-нахъ, — замѣтивъ Пьеръ. Тогдай мы освободимо ёго.

И они пустилися идъ сусѣднôй крôвли; но въ тотъ же часъ завалився третій дôмъ. Дорога була намъ ôттята. Мы обмерли. Безъ вѣдома мы похапалися за руки, крѣпко стискаючи

ихъ одно другому. Мы не могли окомъ умигнути изъ страшного зрѣлища.

Зъ початку Сипріенъ силувався выпростуватись. При огромнôй натузѣ ôдхилявся ôдъ воды и старався держатись въ горизонтальнôмъ положенью. Но ôнъ скоро змучився. Однакожь все еще не перестававъ боротися. Пробувавъ учепитися за делину, розмахувавъ руками вокругъ себе, шукаючи, ци не попаде му ся що нибудь, за що будеся мôгъ ухопити. Далѣ-далѣ, обезсиленый борьбою, пôддався смерти: опустився, повисъ зновь безъ руху, безъ силы. Но смерть надходила поволи. Кôнчикъ его волосья дотыкавъ воды, що незамѣтно пôднималася, певна своеи добычи. Ôнъ мусѣвъ слухати еи хлюпоту, коли доторкувалась его головы. Перша фаля ледво омочила его чоло — и уйшла. Слѣдуюча докотилась до очей... Вода все ще пôднималась: мы видѣли якъ постепенно пыряла въ ню голова, якъ она потрясала цѣлымъ туловомъ.

Женщины при нашихъ ногахъ сильнѣйше стискали лица своими стулеными руками. Мы поклякали на колѣна, протягали руки, плакали, шептали молитвы, смотрячи въ небо. А тамъ, въ дали, на крôвли, все еще стояла Эме, притискаючи дъ собѣ дѣтей и заводячи щоразъ-щоразъ голоснѣйше.

IV.

Не знаю, якъ довго оставали мы закоченѣлыми пôсля тои муки. Коли я прокинувся вода ще взросла. Она уже полокала дахôвки. Крôвля перемѣнилася въ вузененькій островокъ надъ поверхностью огромныхъ масъ воды. Направо налѣво домы вѣроятно, порозвалювалися. Мы теперь були зовсѣмъ одинокй, ôдрѣзанй ôдъ всёго. Докола насъ розливалося страшне море.

— Мы плынемъ, шептала Роза чѣпляючися за дахôвки. Мы всѣ почули якесь гойданье, мовбы крôвлю знесло и она змѣнилася въ плôтъ. Колысанье воды въ округъ завертало намъ головы. Но колисмо всмотрювалися въ церковну звôнницю, що неподвижно стояла проти насъ, намъ перестався свѣтъ крутити. Мы доконалися, що находимося на давнôмъ мѣсци и що привидный рухъ походитъ ôдъ дрожанья нашои хаты.

Вода зачала уже свою осаду противъ нашого дому. Она стояла саме повперекъ новои течи. Доси она йшла долôвь улицевь, но купы розвалинъ загатили еѣ, а потôкъ збочивъ зъ дороги и утворивъ около насъ бурливый виръ. Осада велася пôсля всѣхъ штучныхъ правилъ, систематично, — не хибло й стѣ-

ноломôвъ и другихъ осадничихъ причандалôвъ. Скоро лишь яка нибудь делина, обломокъ або дошка проплывали мимо пруду, ôнъ сейчасъ захвачувавъ сѣ, покрутивъ невь зъ мѝнуту и пускавъ на насъ, мовь тараномъ. И вже не выпускавъ еи: ôдносивъ назадъ и гримавъ зновь о стѣну съ подвôйновь силовь. Удары повторялися правильно, уперто цѣляючи все въ одно и то само мѣсце. Необавки уже десять або дванадцять такихъ делинъ нападали насъ зо всѣхъ бокôвъ. Вода ревѣла, перла цѣлымъ своимъ тягаромъ, насылала до насъ що-разъ новѝ товпы фаль, котрѝ пôддержували силу бервенъ. Пѣна брызкала высоко и змачувала нашѝ ноги. Стѣны глухо трѣщали. Дôмъ наповнився уже водовь и дуднѣвъ пукаючи по перегородкахъ. Часами, коли штурмъ дѣлався сильнѣйшимъ и бервена били съ бôльшимъ розмахомъ, видѣлося намъ, що всёму уже конець, що стѣны валятся и крôзь выбитѝ дѣры мы падемъ въ пащу свому лютому ворогови. Ґаспаръ ôдважився злѣзти на самъ край крôвлѝ. Удало му ся опинити невеличку делину, котру приволѣкъ идъ собѣ своими крѣпкими руками.

— Треба намъ боронитися! закричавъ.

Жакъ и собѣжь старався спôймати довгу жердку. Пьеръ помôгъ му. Я проклинавъ старôсть, що ôдняла ми силы и засудила на непотрѣба, на безпомошну дитину. Началася оборона, великаньскѝй поединокъ, боротьба межи трома мущинами а океаномъ. Ґаспаръ, придержуючи свое бервено пôдстерѣгавъ деревянѝ тараны пруда и круто ôттручувавъ ихъ, коли пôдплывали близько. Порôвно зъ нимъ працювали такожь Жакъ и Пьеръ довгими жердками, ôтпыхаючи плывучѝ оболомки, котрыхъ удары могли бути для насъ пагубнѝ. Тота боротьба продовжалася около годины. Они пантрували на всѣ боки, перебѣгали зъ одного кôнця на другѝй, мусѣли одночасно ôдбиватя десять нападôвъ. Но пôмалу-малу тота горячôсть ударила имъ до головы. Мовь божевôльнѝ они зводили наруги на океанъ, били по водахъ и грозили имъ. Ґаспаръ махавъ бервеномъ, лускавъ нимъ по фаляхъ, штовхавъ, мовь ворога въ груди при кулачнôй боротьбѣ. Мовь коваль о ковало, такъ лускавъ ôнъ безъ останôвку, съ безумною затятостью. Но фалѝ, мовьбы ѝ не замѣчували того. Уперто, спокôйно и непохибно они наносили удары. Делинье не залишало своеи наладженои роботы, мовь бы ихъ якась зла сила попыхала. Они выдавалися живыми существами: такъ хитро и проворно они уникали ударôвъ, що имъ грозили, — и такъ уперто, будь що будь, перлися, щобы ударити о дôмъ въ на-

цѣлене мѣсце. Жакъ и Пьеръ опустили руки. Они сѣли на крôвли, змученй, обезсиленй. Ґаспаръ въ послѣднôмъ порывѣ пôдставивъ на прудъ свое друлье. Той вырвавъ у нёго бервено изъ рукъ и принявся зновь пробивати нимъ новый проломъ. Боротися далѣ було невозможно.

Мйнута була страшенна. Женщины дрожали и напружено слѣдили за обороною. Они уважали нашою побѣдою ратунокъ: не чули небезпеченьсва, коли не чули глухихъ ударôвъ делинъ, ôдъ котрыхъ имъ кождый разъ здавалося, що дôмъ розпадеся. Они всѣ, помимо свого переляку, встали, щобы лѣпше видѣтн. Но коли побачили безъоружного Ґаспара, коли побачили, що Пьеръ и Жакъ ледво дышутъ ôдъ утомы, зачали въ голосъ заводити стративши надѣю. Опять дôмъ сильно трясся, кивався пôдъ нашими ногами, — а якъ деколи нагрянуло сильнѣйше, они всѣ разомъ роздавалися довгимъ, протяжнымъ крикомъ.

Марй и Вероника кинулись собѣ въ обнятья. Они повторяли роздираючимъ голосомъ все тотй самй слова, зойкъ тревоги, що й доси все звенитъ ми въ ухахъ:

— Не хочу я умерати, Боже мôй! Не хочу умерати!

Роза утишувала ихъ. Она хотѣла ихъ потѣшити, додати ôдваги. А сама вся траслася, пôднимала голову и повторяла въ нôвголосъ за ними:

— Боже мôй! Не хочу я умерати!

Одна тѣтка Аґата не говорила нй слова. Она уже не молилася анй хрестилася. Смотрѣла безъ думки въ посторъ и старалася усмѣхатись, коли стрѣчала мôй поглядъ. Вода ще пôдойшла. Она вже обполѣкувала дахôвки. Годѣ було чекати якои помочи. Крики причувалися намъ зъ далека. На часочокъ привидѣлося намъ, що недуже й далеко ôдъ насъ промелькнули двѣ лѣхтарнй. Опôсля все утихло и жовта скатертъ одна розстелювала свою голу, безберѣжну поверхнôсть. Жителѣвъ Сентина, у котрыхъ були човны, запевно ранше, якъ насъ, застыгла повѣнь. А тымчасомъ мы нарѣкали на нихъ и думали, що они пôдло поквапилися, сховати себе самыхъ ôдъ небезпеченьства. Розпука дѣлала насъ жестокими.

Однакже Ґаспаръ поновивъ свои обходы докола крôвлй. Наразъ закликавъ насъ.

— Ходѣтъ сюда, помагайте менѣ! Держѣтъ ся мôцно!

Съ жердковь въ рукахъ ôнъ пôджидавъ на велику, чорну масу, що поволи надплывала идъ намъ. То була велицюздна крôвля изъ шпѣхлѣра, збита изъ сильныхъ дощокъ. Вода знесла

еѣ въ цѣлости, и она плавала теперь, мовь поронъ. Коли пôдôйшла пóблизше, Ґаспаръ зачѣпивъ еѣ жердковь, — но его шарпнуло, и ôнъ ще разъ закричавъ до насъ, щобысмо му помагали. Мы держали го мôцно обнявши за поясъ. Скоро лишь поронъ попався въ прудъ, то самъ ôтъ себе приставъ идъ нашѣй крôвли, — та й ще грянувъ о ню съ таковь силовь, що мы зляклися, щобы й самъ не розлетѣвся. Ґаспаръ смѣло вскочивъ на той импровѝзованый поронъ, котрый намъ судьба посылала. Ôнъ обсмотрювавъ го зо всѣхъ сторôнъ, щобы переконатися ци насъ выдержитъ, а за той часъ Пьеръ и Жакъ придержували го зъ крôвлѝ щобы не ôдплывъ. Ґаспаръ смѣявся и сказавъ весело:

— Ось, дѣдусю, — и нашъ ратунокъ.... Не плачте вы, женщины!.... Тажь то настоящій поронъ! Смотрѣтъ, я навѣть нôгъ не промочивъ. Ôнъ донесе насъ всѣхъ. На нѣмъ будемъ мовь дома.

Но для лѣпшои обезпеки ôнъ загадавъ ще укрѣпити той поронъ. Ловивъ бервена, що плавали кругомъ и привязувавъ ихъ до нёго мотузами, котрѝ Пьеръ на всякій разъ забравъ бувъ изъ хаты, колисмо выбиралися зъ долѣшного поверха. Ґаспаръ разъ перегнувся и упавъ въ воду, на нашъ крикъ ôдповѣвъ лишь смѣхомъ. Вода ёго знае. Недармо ôнъ проплывавъ по цѣлôй льё по ґарондѣ. Ôнъ вернувся опять на крôвлю, обтрясся и сказавъ.

— Ну сѣдайте! Годѣ тратити часъ!

Женщины поклякали, — дякували Богу. Ґаспаръ знѣсъ на рукахъ Веронику и Марѝ на поронъ и посадивъ ихъ на середъ нёго. Роза и тѣтка Аґата сами поссувалися по дахôвкахъ и намѣстилися побôчь молодыхъ дѣвчатъ. Въ тоту хвилю я обернувся въ сторону звôнницѝ. Тамъ все ще стояла Эме, не дуже далеко ôдъ насъ. Она держалася комина и пôддержувала на зведеныхъ въ гору рукахъ дѣтей. Вода сягала ей уже до пояса.

— Не турбуйтеся, дѣдусю, — прошептавъ до мене Ґаспаръ. — Мы подорозѣ заберемо й еѣ, — прирѣкую вамъ то!

Пьеръ и Жакъ були вже на поронѣ. Я й собѣ скочивъ на нёго. Ôнъ перехилювався троха на одинъ бôкъ, но дôйстно бувъ досыть сильный, щобы выдержати нашу вагу. Ґаспаръ вкôнци послѣдній злѣзъ изъ крôвлѝ. Ôнъ нагадавъ намъ ловити жердки, котрыми й самъ запасся. Они мали служити намъ за весла. А самъ взявъ предовгій дрюкъ, котрымъ поводивъ дуже

справно. Мы дали му волю порядити. На его розказъ оперлисмося всѣ своими жердками о дôмъ, щобы поронъ ôдôпхнути. Но ôнъ мовь бы прирôсъ идъ нашôй крôвли, и помимо всякои нашои натуги не моглисмо ôдбити. Ледво, щосмо здужали, напертися всѣми силами на дрюки, ôддѣлитися ôдъ дому на два-три метра, — ажь прудъ сердито зновь прибивавъ насъ идъ нёму. А той маневръ не бувъ безъ небезпеченьста, бо кождый ударъ бувъ такъ дужій, що нашъ дощаникъ грозивъ за кождымъ разомъ розбитися на кусники.

И зновь мы пôзнали свою безсильнôсть. Мы уважалися уратоваными, а тымъ часомъ все такй були въ рукахъ ревучого моря. Мôй страхъ навѣть збôльшався. Я жалувавъ, що женщины лишили крôвлю. Ту леда часинки я представлявъ ихъ собѣ звержеными въ глубѣнь и бьючимися зо смертію. Но колимь на то набыливъ, щобы ся вертали, кричали всѣ въ одинъ голосъ:

— Нѣ, нѣ! Попробуемъ ще! Волимо туй умерати!

Ґаспаръ не смѣявся бôльше. Мы всѣ мовчали понуро и силувалися на ново напираючися на жердки и подвоюючи натискъ. Пьерови прийшла гадка вернутися на крôвлю и ôтти, за помочью мотуза, перетягнути насъ на лѣво. Такимъ способомъ ôнъ вывѣвъ васъ изъ пруду. Коли зновь зôскочивъ на поронъ, уже легко моглисмо ôдôпхнути и выплысти на отверте мѣсце. Ґаспаръ нагадавъ свою обѣцянку: забрати по дорозѣ нашу бѣдну Эмé, котрои жалôбный завôдъ ще не утихавъ. Но въ тôй цѣли тра було переѣхати улицю, де була страшенна течва, противъ котрои мы надармо боролися. Ôнъ звернувъ на мене пытаючій позôръ. Я зовсѣмъ стративъ голову. Нйколи ще не лютилася въ моёй внутри така страшна борьба. Для выратованья тои нещасливои приходилося наражати на небезпеченьство житье осьми душъ. Я завагувався на хвильку, но силъ не стало устояти противъ ей роздираючого крику, що все ще розлягався посередъ ночи, мовь стонъ конаючого.

— Ая, ая! — ôдповѣвъ я Ґаспару. Мы не можемо безъ неи ôдъѣхати.

Ôнъ опустивъ голову. — не сказавъ и словечка, — и ставъ правити порономъ, упираючися дрюкомъ о всѣ зъ воды стырчачй стѣны. Мы минули сусѣдный дôмъ переѣхали понадъ своими стайнями; — но ледвосмо выѣхали на улицю, — крикнулисмо всѣ вразъ. Прудъ захвативъ насъ зъ нововь силовь, волѣкъ насъ и нѣсъ зновь идъ нашому домови. Мы малися

двѣ-три секундѣ. Насъ несло, мовь стебелинку, такъ быстро, що крикъ нашъ урвався ажь середъ страшного удару порома о дахôвки.Щось затрѣщало, поколенѝ дошки замаялись, и насъ всѣхъ розметало. Не знаю, що дѣялося дальше. Пригадую собѣ лишень, що падаючи, видѣвъемъ Аѓату розпростерту наохрестъ на водѣ: одежа пôддержувала еѣ, но она опускалася, закинувши голову назадъ, безъ боротьбы, мовь нежива.

Проникаюча бôль протвердила мене. То Пьеръ волѣкъ мя зáволосы по дахôвкахъ. Я лежавъ и озирався кругомъ, зовсѣмъ безъ памяти.Пьеръ кинувся въ воду. Я видѣвъ якъ ôнъ плывавъ въ розпуцѣ, ôдшукуючи щось у водѣ. Въ пôв-спяжцѣ, изъ котрои я ще не выйшовъ, я дуже здивувався, колимь наразъ побачивъ Ѓаспра на тôмъ мѣсци, де пронеръ Пьеръ, парубокъ державъ на рукахъ Веронику. Положивъ еѣ обôчь мене, — опять вергся въ глубѣнь и выдобувъ изъ неи Марѝ, бѣлу, якъ вôскъ, всю закоценѣлу и неподвижну, такъ що я взявъ еѣ за мертву. Но ôнъ кинувся третiй разъ, та уже дармо. Пьеръ пôдоспѣвъ идъ нёму. Они щось говорили показували оденъ другому, — но я не мôгъ нѝчого прочути. Коли они, утомленѝ вернули на крôвлю, я закричавъ:

– А тётка Аѓата! А Жакъ! А Роза!

Они покивали головами. Густѝ слёзы скотились у нихъ изъ очей. Изъ деякихъ слôвъ, котрѝ сказали, понявъ я яко-тако, що Жакови вѣдай проломило чашку ударомъ о делину, Роза ухопилася за трупъ мужа и пропала зъ нимъ въ безодни. Тётка Аѓата щезла. Ѓаспаръ догадувався, що прудъ затащивъ еи трупа въ дôмъ пôдъ нами куды нибудь черезъ ôтворене ôкно.

Встаючи, я нагадавь собѣ Эме и повернувъ голову идъ крôвли, де передъ кôлькома минутами она ще стояла. Но воды ще прибуло. Эме умовкла. Я доздрѣвъ тôлько еи двѣ закоценѣвшѝ руки котрѝ ще пôддержували дѣтей надъ водовь. Опôсля всё пропало. Вода всё затягла рôвновь, гладковь скатертью, що срѣблилася въ сонноôмъ мѣсячноôмъ свѣтлѣ.

V.

Послѣдниѝ актъ страшноѝ драмы наступивъ. Насъ було пятеро на крôвли. Вода лишила намъ лишь узкiй пластъ вздовжь вершечка дому. Зъ однои стороны змыло коминъ. Вероника и Марѝ ще не прийшли до себе зъ обмороки и треба намъ було держати въ стоячôмъ положенью, щобы доразу не змокли. Вкôнци прийшли до себе и намъ ще тяже стало глядѣти на

нихъ. Промокли, дрожачи ôдъ холоду, они зновь зачали кричати, що не хотятъ умерати. Мы старалися успокоити ихъ, якъ успокоюютъ дѣтей; мы говорили имъ, що мы ту и не дамо умерати. Но они уже не вѣрили намъ, кивали головами: знали, що приходится имъ умерати. И за кождый разъ, коли слово „умерати“ переходило черезъ ихъ уста, зубы ихъ звонили, мовь у лихоманцѣ, и они съ неописановь тревоговь кидалися одна другôй въ обнятья

Наближався конецъ. Розвалене село выглядало зъ пôдъ воды тôлько де-де недовалеными останками стѣнъ. Нашъ дôмъ стоявъ ще довши ôдъ другихъ. Лишь одна церковь и до такъ неушкоджена выставляла свою звôнничку, и лишь ôтти чутно було невыразный гамôръ голосôвъ: се люди, що тамъ спаслися, говорили о смерти и руинѣ, котра кругъ нихъ лютувала. Ôтти мы не могли рахувати на помôчь. Неподалѣкъ ôдъ насъ мы бачили троихъ людей, що повылазили на дерева, ратуючись ôдъ повѣни. Теперь вода закрывала вершечки тыхъ деревъ: смерть и тамъ взяла свое. Мы звернули такожъ свою увагу на другу пробу ратунку зъ дому позадъ насъ, на березѣ рѣки. Тамъ заливъ затопивъ лишь низшій поверхъ. Его мешканци при помочи повязаныхъ обрýчôвъ спустилися зъ ôконъ на поромъ., котрый, здаеся, бувъ такъ якъ и нашъ, якимъ-годѣ плаваючимъ оболомкомъ, котрый имъ удалося спинити. Пôзнѣйше мы стратили го зъ очей. Роздираючій крикъ, якій небавомъ пôсля ихъ щезненья пôднявся, казавъ намъ догадуватись, що и они розбились о яку-де-будь перешкоду. Теперь направо и налѣво не було чути нѝчоги крôмъ голосного плесканья фаль. Навѣть валенье домôвъ, що гуркотѣло мовь камѣнье, сыпане зъ воза на помôстъ, перестало. Всё запустѣло. Мы находилися, мовь пôсля настоящого розбитья корабля, середъ моря, ôддаленѝ ôдъ берега зъ на триста льё, въ безмѣрнôй пустыни, не видячи передъ собовь нѝчого, крôмъ смерти. На мигъ ока причувся намъ плюскъ веселъ. Мѣрно, въ ладъ ôнъ роздавався стаючи що хвиля чутнѣйшимъ. Боже, яковь дивновь, упрагненовь музыковь ôнъ намъ выдався, — якъ мы вытягалися, напружали слухъ и позôръ, пытаючи простору! Мы спиняли въ собѣ духъ, проклинали шумъ фаль, що бушували при нашихъ ногахъ и не дозволяли намъ чути выразно. Но нѝчо не показувалося. Одно жовтаве море, покрыте тѣнистыми пасмугами, стелилося передъ нашими очима. Нѝ одна тѣнь! нѝ вершечки деревъ, нѝ выглядаюче де-де зъ пôдъ воды ключинье

домôвъ, — нѝчо не ворошилось, не зближалося идъ намъ. Оболомки, пустѝ прикадки, копицѝ травы кôлька разъ вводили насъ въ блудъ: мы плескали въ долонѝ, махали платками, поки не переконались о помылцѣ, и зновь зачинали прислухуватися шумови, котрый не переставъ насъ долѣтати, хоть и годѣ намъ було розôбрата, ôдки.

— Ахъ, виджу его! закричавъ наразъ Ґаспаръ. — Смотрѣтъ, — а онъ величезный човенъ! И ôнъ показувавъ простягнутовь руковь на далеку точку межи темными, тѣнистыми пасмужками. Я не довиджувавъ нѝчого. Пьеръ такожь. Но Ґаспаръ стоявъ при своемъ. И дôйстно, се бувъ човенъ. Плюскъ веселъ ставъ ще выразнѣйше доходити до насъ. И вскорѣ мы побачили его. Плывъ поволи, мовьбы кружачи около насъ, но не зближався. Пригадую собѣ, що мы всѣ будь тобы помѣшалися. Мы несамовито махали руками, кричали ажь до хрыпоты, — нашѝ крики переходили въ протяжне вытье. Мы обсыпали човенъ наругами, называли го пôдлымъ, винили го о своѣй смерти. Якійсь часъ не переставалисмо переслѣдовати го своимъ крикомъ и лайкою. Но ôнъ спокôйно, тихо вертѣвся. Чи то бувъ въ самôй рѣчи човенъ? Сёго я й доси не знаю. Коли щезъ, унѣсъ и съ собовь послѣдню нашу надѣю.

Теперь що секунда чекали мы своеи погибели и розваленья дому. Ôнъ увесь бувъ розбитый. Запевно, держався ще лишь на якôй мáна сильнѣйшôй стѣнѣ. Сли тота упаде, — то и ему не устоятись. Ôнъ холѣтався, мовь дерево, що держится землѝ лишь третиновь корѣнья. Но найбôльше лякало мене тото, щомь чувъ, якъ крôвля подаеся пôдъ нами. Дôмъ, може бути, простоявъ бы ще й пóдовше, но дахôвки, покрышенѝ и разъу-разъ телепанѝ напоромъ прудôвъ угиналися. Мы выбрали на мѣсце свого пристанôвку лѣвый причôлокъ, де крокви, бачилося, могли удержати нашъ тягаръ. Но мѣсцечко тамъ було дуже тѣсне, — насъ пятеро ледви-ледви могло тамъ помѣститися. Съ перегодомъ и оно зачало подаватися въ спôдъ. Видно було, що туй-туй провалится, сли хто-годѣ зъ нёго не вступитися.

Вже ôдъ хвилѝ братъ Пьеръ опять принявся за свою люльку, съ безпечнымъ видомъ. Онъ покручувавъ свои старѝ вояцкѝ вусы, морщивъ брови и воркотавъ щось пôдъ носомъ. Взростаюче небезпеченьство, що го окружало, и противъ котрого не мôгъ нѝчого врадити, зачало го выводити изъ терпицѝ. Два-три разы ôнъ сплюнувъ у воду съ видомъ гнѣву и по-

горды. Потôмъ, въ самъ часъ, коли мы поволи опускалися въ долину, придумавъ щось и злѣзъ изъ крôвлй по колѣна въ воду.

— Пьеръ! Пьеръ! скрикнувъ я за нимъ, боячися поняти его намѣръ.

Ôнъ обернувся и сказавъ спокôйно:

— Бувай здоровъ Люи.... Видишь, то дуже довго тягнеся для мене.... А втôмъ, — и вамъ бôльше мѣсця буде.

За тымъ словомъ шпурнувъ напередъ люльку, а за невь метнувся й самъ у саму глубѣнь съ словами:

— Бувайте здоровй! Буде зъ мене!

Ôнъ не пôдплывавъ. Плывакъ зъ нёго бувъ не абы-якій. Запевно ôнъ и не силувався плысти. Его серце було розбите товь руиновь и смертью нашихъ. Ôнъ не хотѣвъ ихъ прожити.

Мы съ пôвгодины могли ще придержатися на тôмъ мѣсци. Крôвля пôдъ нами подавалась теперь не такъ дуже. Могло уже бути десь около другои годины. Нôчь кôнчилася, тота страшенна нôчь слѣзъ и мукъ. Но небо все ще супилося своёвь темноголубовь, рѣзковь синяковь и цѣле блымало звѣздами. Нй одна пасмуга свѣтла ще не показувалася на видокрузѣ, що дрѣмавъ въ мѣсячнôмъ пôвъ-свѣтлѣ. А мѣсце пôдъ нашими ногами все а все малѣло. Съ нѣжнимъ журчаньемъ потôчка кучерявй фалй пôдсовгувались горѣ, повзли товпами на крôвлю та ласкаво пôдсаджували одна другу. Течья ще разъ змѣнила свôй напрямъ. Плывучй оболомки стройно и тихо переходили мимо насъ правовь стороновь села, мовьбы вода, заки дôйшла до своеи найбôльшои высоты, спочивала лѣниво ôдъ утомы.

Ґаспаръ прудко роззувся и скинувъ куртакъ. Я вже ôдъ кôлькохъ мйнутъ покмѣтувавъ, що въ нёго щось важкого на души. Ôнъ горѣвъ и дрожавъ, мовь у горячцѣ, засукувавъ руки, хрустѣвъ пальцями, а коли я звернувся до нёго и запытавъ що му е, — ôдказавъ:

— Слухайте, дѣдуню! Я умираю ту зъ нетерпячки. Я не можу оставати ту довше.... Позвольте менѣ, — я еѣ выратую.

Се говоривъ о Вероницѣ. Я хотѣвъ супротивитися его гадцѣ. У нёго-дѣ не стане силы донести дѣвчину вплавъ до звôнницй. Но ôнъ уперто стоявъ при своёмъ.

— Нѣ, нѣ, — у мене руки крепкй, я чуюся въ силахъ... Побачите....

И при тôмъ додававъ, що лѣпше, сли сейчасъ озьмеся до дѣла, — що сила въ нёго слабне, коли ту сидитъ, якъ баба

и прислухуесь, якъ по кусникови розмывае дôмъ у насъ пôдъ ногами.

— Я еѣ люблю, — я еѣ уратую! повторивъ.

Я ставъ тихо и притисъ идъ собѣ Марѝ. Ôнъ погадавъ собѣ, що я виню го въ души о самолюбіе закоханого и сказавъ, запинюючись:

— Я верну по Марѝ, — присягаю вамъ! Найду човенъ, — приладжу, що мáна для ратунку! Надѣйтеся на мене, дѣдуню.

Я дивився, якъ ôнъ ладився. Знявъ изъ себе всё, кромѣ штанôвъ. Потôмъ прудко, шептомъ, зачавъ объясняти Вероницѣ, щобы не зборанялася, щобы ся доразу повѣрила ёму и не кивалася, — а найбôльше, щобы не боялася. Дѣвчина на кождый притыкъ потакувала съ помѣшанымъ видомъ. А ôнъ перекрестився, — хоть инколи не ôдзначався набожностью, и ссунувся изъ крôвлѝ, держачи Веронику за верѣвку, котровь обвязавъ еѣ попôдъ пахи. Она скрикнула, руками и ногами зачала бити воду, далѣ захлиснулась и зомлѣла.

— Такъ навѣть лѣпше! крикнувъ до мене Ґаспаръ, — теперь я ôдповѣдаю за ню.

Можь собѣ погадати, съ яковь тревоговь я проводивъ ихъ очима. На яснôй водѣ я видѣвъ кождый найменшій рухъ Ґаспара. При помочи верѣвки, котру обмотавъ собѣ около шиѣ, пôддержувавъ дѣвчину надъ водовь и нѣсъ еѣ, перекинуту черезъ праве плече. Тяжка вага тягла часомъ и ёго самого до споду, но ôнъ все плывъ зъ нечуваною силою и нелюдскимъ мужествомъ.

Я переставъ сумнѣватися. Ôнъ проплывъ уже трету часть дороги, коли наткнувся на щось укрыте пôдъ водовь. Ударъ бувъ страшный, лютый. Обое пропали. Опôсля я побачивъ, якъ ôнъ выплывъ самъ; верѣвка видко увôрвалася. Нурявся два разы. Вкôнци выплывъ зновь держачи Веронику, котру положивъ собѣ зновь на плече. Но верѣвки не було уже, якъ упередъ, щобы придержувати еѣ, щобы не зôсовгнулася. Но Ґаспаръ все поступавъ напередъ, на рукахъ силы, волѝ и геройства. Я дрожавъ ôдъ нôгъ до головы въ мѣру того, якъ они наближалися идъ звôнници. Имъ не осталось до неи бôльше якъ двадцять метрôвъ. Наразъ — я хотѣвъ крикнути... Я увидѣвъ бервена, що гнали на нихъ зъ боку. Я лише що рознявъ ротъ, коли новый ударъ розлучивъ ихъ. Зновь щезли обое. Я думавъ, що они погибли. Рôвна поверхнôсть воды зновь выгладилась. Я прочѣкувавъ довгѝ секунды не видячи ніякого руху. На-

конець Ґаспаръ показався: ёму ще разъ удалося найти Веронику. Но силы его послабали. Ôнъ вѣдай самъ сумнѣвався, що годѣ му буде дôбратися до крôвлѝ церковнои. Но ôнъ сильно боровся: то плывъ одновь руковь, то перестававъ плысти, лишь по просту попыхавъ дѣвчину передъ собовь, ступаючи за невь у водѣ силовь якогось чуда любви. Вконець приплыли до цѣли. Ôнъ положивъ еѣ на крôвлю церковного дому, що бувъ сполучевый изъ звôнницею за помочью высокого стрѣльничного ôкна.

— Що за бравый хлопакъ! Спасибô, молодче! — кричавъ я забувши, щó ôнъ не мôгъ мене чути.

Вероника приходила до себе. Ґаспаръ простягавъ идъ нѣй руку и всмѣхався. А вразъ камѣнь изъ звôнницѝ, запевно пôдмытый недавными зливами, якъ разъ въ тоту хвильку звалився долôвь просто на голову Вероницѣ и розтрѣскавъ ей тѣмя. Смерть, муситъ, послѣдувала въ тойже хвилинцѣ не предвидѣна, люта, проти котрои нѝчимъ була повѣнь, що ôдъ пôвъ добы грозила намъ всякими можливыми небезпеченьствами. Я выразно бачивъ Ґаспара. Ôнъ все ще стоявъ, все ще стоявъ, все ще притримувавъ трупа Вероники, приголомшеный, помѣшаный. Хибажь на то ôнъ спасъ еѣ ôдъ видимои смерти, боровся съ фалями, котрымъ два разы еѣ выдеръ, щобы она умерла ту, на ёго рукахъ пôдъ ударомъ, котрого не мôгъ предвидѣти? Она принадлежала ёму, — ôнъ заслуживъ еѣ, — и ще й якъ заслуживъ! а смерть забирае му еѣ такъ глупымъ и лютымъ способомъ! Ôнъ выратувавъ еѣ, а она все такѝ погибла! Тогды побачивъ я, якъ и нимъ овладѣла жадоба смерти. Ôнъ горячо притисъ до себе нещасливу и зъ розгономъ вергся въ жовту топѣль, противъ котрои недавно такъ затято боровся. Вода зôмклася надъ ихъ головами. Ґаспаръ умеръ такожь, не розстаючися съ Веронѝкою.

Пôсля тои мѝнуты я стративъ уже всяку память, всяку самовѣжу. Тотѝ двѣ новѝ смерти, що послѣдували за прочими, обдали мôй умъ якимось обморокомъ. У мене остався лишь инстинктъ нѣмины, що стараеся охоронити свое житье. Коли вода наступала, я уступався, — отъ и всё. Въ тôмъ безсознательнôмъ станѣ я довго чувъ смѣхъ, не стараючися здати собѣ справы' хто може такъ смѣятися побôчь мене.

Займалося на день. Бѣла заря выступала на небѣ и обливала часть озера молочною пасмугою. Хорошо було, свѣжо, тихо, мовь на березѣ озера, що прокидаеся изъ сну до схôдъ

сонця. Но смѣхъ не перестававъ. Я оглянувся и побачивъ Марѝ. Она стояла, цѣла промокла и смѣялася.

Бѣдне, дороге дѣвчатко! Яка она була мила и прекрасна того ранку! Я видѣвъ, якъ она схилилась, зачерпла въ жмѣнку воды и умыла собѣ лице. Потôмъ заплела свою розкôшну, золотисту косу, що за нôчь була розпустилася, и обвила еѣ въ округъ головы. Она робила ранню тоалету; може бути, гадала, що встае въ своѣй кôмнатѣ въ недѣлю, коли радосно звоны звонятъ.... И все смѣялася своимъ дитинячимъ смѣхомъ, съ ясными оченятами, съ щасливымъ лицёмъ....

Я й собѣжь зачавъ смѣятися. Еи помѣшанья заражувало й мене. Она зъ ляку стратила розсудокъ, — и то було для неи добродѣйствомъ. Съ якимъ незамѣшанымъ щастьемъ тѣшилась она теперь яснымъ, весняным поранкомъ!....

Я не спинявъ еи, не понимаючи нѝчого, — я все усмѣхався до неи. А она далѣ строилася. Далѣ, коли ей здавалося що вже готова, зачала спѣвати одну изъ своихъ набôжныхъ пѣсень звучнымъ, милымъ голоскомъ. Наразъ перервала спѣвъ, и мовьбы ôдповѣдаючи на чійсь голосъ, що еѣ кликавъ и котрый лишь она сама чула, закликнула:

— Иду, иду!

Она кôнчила свою пѣсню и зачала спускатися звôльна по споховатости крôвлѝ. Вôйшла въ воду, котра тихо, незамѣтнó, прикрыла еѣ. А я все ще усмѣхався, смотрячи съ щасливымъ видомъ на то мѣсце, де она лишь-що сховалася.

Далѣ вже я нѝчого не тямю. Я бувъ самъ на крôвли. Вода ще прибула. Одинъ коминъ ще стоявъ. Видитъ ми ся, щомь ся его чѣпавъ зо всѣхъ силъ, мовь живина, що хоронится ôдъ смерти. А потôмъ всё щесло, — всё темна пропасть, забутье....

VI

Якимъ свѣтомъ и пощо я живый? Казали ми, що жителѝ Сентѝна, рано въ ранцѣ о шестôй годинѣ приѣхали до насъ на човнахъ и найшли мене безъ памяти сидячого на дымнику. Ахъ, чому повѣнь була такъ люта, що не взяла мене разомъ зо всѣми моими въ той часъ, коли я не тямивъ свого горя?...

Самъ я, старець, учепився за житье! Всѣ мои погибли: дѣти въ пеленкахъ, унучечки дѣвчата, молодѝ подружья, старѝ подружья. Лишь я жию, якъ сухій мохъ, твéрдый а крухій, що прирôсъ до каменюки. Слибы стало у мене ôдваги,

я посупивъ бы, якъ Пьеръ. Ябъ сказавъ: Буде зъ мене! Будьте здоровй! и кинувбымься въ Ґаронну, щобы пôти тудыжь, куды всѣ пôшли. У мене не лишилося й одного зъ моихъ дѣтей, — мôй дôмъ розваленый, поля замулений. Де тотй вечеры, коли мы сидѣли кругъ стола: старшй въ серединѣ, молодшй по бокахъ, а мене окружала и огрѣвала тота веселôсть? Де вы, славнй дни жнивъ и збирки винограду, коли мы всѣ вразъ ишли до роботы, и вертали гордячися та радуючися нашими богатствами! О, мои красавчики-внуки и чудній винницй, — красавицй-дочки и золотй нивы, вся радôсть моеи старости, жива надгорода за цѣле житье працй и любови! Сли то всё погибло, Господи, пощожь ты хочешь, щобы я живъ?...

Нй ôдки менѣ й потѣхи. Пôдмоги не хочу. Свои поля ôддамъ людямъ, у котрыхъ лишилися дѣти. У нихъ стане смѣлости очистити землю ôдъ намулу и принятися зновь за еи управу. У кого нема дѣтей, тому досыть кутика, де житье скôнчити. Я найду собѣ кутикъ — умерати. У мене лишилось лишь одно, послѣдне: я хотѣвъ ôдшукати тѣла всѣхъ своихъ дѣтей и погребати ихъ на нашôмъ кладовищи, де бымь щодень мôгъ ходити на ихъ могилки. Но Ґаронна забрала ихъ у мене богато. Трое ци четверо зъ нихъ найдено межи розвалинами будынкôвъ, — но ихъ закопано разомъ съ чужими трупами другихъ жертвъ, заки ще я вернувся изъ Сентина, де мя заведено. Розповѣдали, що богато трупôвъ, унесеныхъ рѣковь, повытягали зъ воды въ Тулюзѣ. Я рѣшився поспѣшити тамъ, розпытати, — надѣючися, що приспѣю ще на часъ, щобы ôдшукати кого-мáна изъ дорогихъ серцю покôйникôвъ. А що за кары въ Тулюзѣ! Около двохъ тысячь домôвъ розваленыхъ; сѣмсотъ люда погибло; всѣ мосты позрываний; цѣле передмѣстье загладжене и занесене намуломъ; що за страшенній образы! Двадцять тысячь людей безъ стрѣхи, одежй и хлѣба. Цѣле мѣсто въ смродахъ ôдъ гниючихъ трупôвъ и въ страху передъ грозячою ёму заразою. Всюда жалоба, — всѣ улицй ажь кишатъ похоронными процесіями. Людска добра воля ту за слаба, щобы позатыкати глубокй раны. Но я проходивъ мимо всёго того горя, мимо всѣхъ тыхъ завалинъ не видячи нйчого. Власнй страты, власна руина давили мене.

Менѣ сказали, що дôйстно много трупôвъ повытягали зъ рѣки. Но ихъ всѣхъ уже позакопувано довгими рядами въ однôмъ кутѣ кладовища. Но на всякій случай познимано зъ лиць незнаёмыхъ фотоґрафйчнй портреты. Межи тыми сум-

ными образами найшовъ я портретъ Гаспара и Вероники. Заручені такъ и остались сполученими въ смерти въ горячомъ устиску, обмѣнюючися мертвими устами слюбнымъ поцѣлуёмъ. Такъ сильно сплелися задеревѣлыми руками, що прийшлобыся ломати имъ кости, щобы ихъ роздѣлити. Такъ они разомъ и одображені, — такъ разомъ и спочиваютъ подъ землевь.

Они лишень остались менѣ: той ужасный портретъ двоихъ дѣтей-красавцѣвъ. Обпухлі покалѣчені, они и на спогаеныхъ лицяхъ задержали знамя героизму и величности любови. Я гляджу на нихъ и — плачу.

Переложивъ
Джеджаликъ.

Похибки.

На	стор.					
		13	місто	рпостѣтъ	читай	простѣтъ.
„	„	33	„	жужеского	„	мужеского.
„	„	34	„	вустахъ	„	устахъ.
„	„	36	„	найвна	„	наивна.
„	„	36	„	Регіна	„	Реґіна.
„	„	39	„	ничь	„	ничо.
„	„	39	„	нôчь	„	нôгъ.
„	„	40	„	ні-для-кого	„	нідлякого.
„	„	40	„	однымъ	„	однимъ.
„	„	42	„	прохлыпала	„	прохлипла.
„	„	44	„	Єще	„	Еще.
„	„	44	„	буламь	„	була.
„	„	44	„	лижвахъ	„	лыжвахъ.
„	„	45	„	крихточки	„	крыхточки.
„	„	46	„	выдѣла	„	видѣла.
„	„	64	„	Чихиримскій	„	Чигиринскій.
„	„	67	„	виглядае	„	выглядае.
„	„	72	„	подвѣрьечко	„	подвôрьечко.
„	„	75	„	еи	„	ей.
„	„	107	„	будуът	„	будутъ.
„	„	107	„	дрооали	„	дрожали.
„	„	107	„	моли	„	могли.
„	„	110	„	кишь	„	лишь.

2004

352094

B-1038
1986

Б 1.038
1877(1876)